

ЛІМ ЛІТАРАТУРА МАСТАЦТВА

8 кастрычніка 1993г

№ 40 (3710)

Кошт 10 руб.

АД ЯКОЙ ДЭМАКРАТЫ МЫ АДМАЎЛЯЕМСЯ?

Нататкі Міхася АНТОНЕНКІ аб праекце новай Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь.

СТАРОНКА 4

«БЕЗ КНІГІ МЫ НІКОЛІ НЕ ВЫБЕРАМСЯ З ДРЫГВЫ...»

Серафім АНДРАЮК: «У пачатку было слова. Яно, магчыма, і так. Але якое слова? Слова выпакутаванае, выбалелае, слова агнёвае. Сёння ж пануе слова блудлівае».

СТАРОНКІ 5, 12

НА ЭТАПАХ

Мікола МІКУЛІЧ: «Максім Танк — чалавек-легенда... Нядаўна давялося наведаць паэта, яшчэ раз дакрануцца да яго жыццёвага вопыту, шматлікіх сённяшніх клопатаў і трывог, можа, як ніколі драматычна-балючых».

СТАРОНКІ 6—7

ВЕРСЭТЫ, ВЕРШАКАЗЫ І ПУНКЦЫРЫ

Алеся РАЗАНАВА

СТАРОНКІ 8—9

ЛЮБИМАЯ ДАЧУШКА ЖЫЦЦЯ

Мікола ЗАХАРАНКА пра «Ліцвіноў» і рэліктавы фальклор.

СТАРОНКІ 10—11

БЫЎ «ЗОРНЫ» ВЕЧАР

Можна без двукосся, бо першы кастрычніцкі вечар быў напраўду азораны яснымі знічкамі й нават поўняю. З прасвятлых нябесаў быццам ішло блашаванне прыгожай зямной падзеі: культурны свет адзначаў Міжнародны дзень музыкі, а Беларуская дзяржаўная філармонія па традыцыі спалучыла з гэтым святам адкрыццё новага канцэртнага сезона. Вакол канцэрта, названага досыць гучна: «Зоркі Беларусі», не было шуму. А была атмасфера свята, якое абудзіла ў душы ціхую шчырасць ды цеплыню надзеі.

У гармоніі маладосці ды сталага майстэрства нараджаліся свежыя аптымістычныя пачуцці: граў Сімфанічны аркестр Беларускай акадэміі музыкі пад кіраўніцтвам прафесара М. Казінца, у саюзе з ім выступалі нашыя ж салісты — лаўрэаты міжнародных конкурсаў.

Трубач А. Кавалінскі, цуд-хлалчына: грае, як дышае! Як жа віртуозна ды артыстычна правёў ён фінал бліскуча выкананага Канцэрта Г. Тамазі, маніпулюючы сурдзінай. Адвядзі вочы ад сцэны — і можна падумаць, што два трубачы-сапернікі вядуць дыялог: адзін аксамітным, «пад сурдзінку», голасам, другі чыстым, адкрытым, звонкім. Потым быў лаўрэат сталейшага веку — В. Шацкі, які ў горым партнёрстве з аркестрам раскрыў мастацкія вартасці Фартэп'янага канцэрта Г. Вагнера. Асабліва ўразіла мяне рэпрыза I часткі ды II частка твора — проста цудоўна гучала!

На рэдкасць удала складзеную праграму не давялося ажыццявіць цалкам. Шкада: яшчэ адна беларуская

«зорка» — малады тэнор М. Грыгорчык захварэў. Ох, гэты капрызлівы «музычны інструмент» — чалавечы голас... Усцешыла, што глядачы аказаліся на ўзроўні таго «зорнага» вечара, ніхто не кінуўся да дзвярэй, пачуўшы ад вядучага канцэрта У. Шаліхіна, што доўгачаканая сустрэча са спеваком не адбудзецца, а сёй-той ішоў жа ў філармонію толькі дзеля гэтага. На заканчэнне аркестр натхнёна сыграў «Франчэску да Рыміні» П. Чайкоўскага.

Супрацоўнік філармоніі, дазнаўшыся, што карэспандэнт «ЛіМа» прыйшоў на канцэрт, набыўшы білет у касе, збянтэжана мовіў: «Мы не лічым патрэбным афіцыйна запрашаць сваіх добрых сяброў. Прыходзьце на канцэрт проста, для вас дзверы заўсёды адчынены!»

Дзякую і з пачуццём не толькі прафесійнага абавязку, а й цікавасці паглядаю на афішу. Бо нават у бліжэйшы тыдзень яна абяцае і вялікую праграму жыновічаўцаў пад кіраўніцтвам М. Казінца, прысвечаную 120-годдзю Ф. Шаляпіна, і сімфанічны канцэрт пад кіраўніцтвам В. Дуброўскага з удзелам шырмаўскай капэлы ды адметных салістаў, і музычную сустрэчу германскага аркестра Акардэаністаў з мінскім узорным дзіцячым хорам «Журавінка»...

С. БЕРАСЦЕНЬ

На здымку: народны артыст Беларусі Міхал КАЗІНЕЦ.
Фота В. СТРАЛКОЎСКАГА

Кола дзён

Масква, кастрычнік, мяцеж — як многа ў гэтых гуках... Так, нешта падобнае ўжо было. Толькі ў кастрычніку 1917 года Ленін і Троцкі ўладу захапілі, а потым, заліўшы краіну крывёю і абліўшы павуцінай канцлагераў, — утрымалі. І таму на працягу 70 гадоў бальшавіцкі пераварот называўся крыху інакш: Вялікая Кастрычніцкая рэвалюцыя. Аднак гісторыя не паўтараецца — нельга двойчы ўступіць у адну і тую ж раку. У кастрычніку 1993 года камуністычна-фашыстоўкі мяцеж праваліўся. Расію не ўдалося ўцягнуць у грамадзянскую вайну, Хасбулатава і Руцкога не падтрымалі ні былыя афганцы, ні ваенныя лётчыкі, ні, тым больш, народ. І гэта, бадай, галоўны вынік першых кастрычніцкіх дзён... Не сакрэт, што найбольшую падтрымку «чырвона-карычневым» мелі апошнім часам на тэрыторыі суверэннай Беларусі. Тут празодзілі ўстаноўчыя з'езды і сходы адноўленай кампарты, Саюза афіцэраў і іншых «патрыётаў». Урад Беларусі, які паслядоўна змагаецца з «праявамі нацыяналізму» /беларускага, вядома/, ні разу не адрагаваў на заклікі, скіраваныя супраць незалежнасці нашай краіны, што гучалі на гэтых зборышчах. А маўчанне, у дадзеным выпадку, ці не ёсць знак згоды? Таму і трывожыць зараз адно: ці не кінецца цяпер усе расійскія недабіткі ў адгароджаную «празрыстай» мяжой, але суверэнную Беларусь, каб уліцца тут у шэрагі прадпрыемальнікаў і камерсантаў, як гэта было ўжо аднойчы, пасля крывавых падзей у Вільні? Што зробім мы для таго, каб гісторыя і на гэты раз не паўтарылася? Адказаць на гэтае пытанне ў нас няма каму...

ПАДЗЕЯ ТЫДНЯ

Масква зноў трымала ўвесь свет ля экрану тэлевізараў. На жаль, беларусы, у адрозненне ад іншых еўрапейскіх народаў, не маглі сачыць за гэтай крывавай дзеяй як староннія назіральнікі. Бо разумелі: нягледзячы на незалежнасць, па-ранейшаму лёс нашае краіны напруга залежыць ад таго, хто пераможа ў Расіі. Аганізуючы рэжым пацягнуў за сабою ў магілу дзесяткі жыццяў ні ў чым не вінаватых людзей. Так, ні ў чым не вінаватых, бо — падманутых, аслепленых, бо ніякая ідэя, тым больш «чырвоная», не варта нават дзіцячае слязіны... Хасбулатаў і Руцкой не захацелі міру — перамовы ў Свята-Данілавым манастыры пад апыкунтам Аляксія II закончыліся... штурмам маскоўскай мэрыі і тэлекампаніі «Астанкіна». Прэзідэнт Расіі Б. Ельцын і верная яму армія напалохалі трохі народ і паказвалі нервы журналістам, а потым упэўнена зрабілі сваю справу. І ўсё было б добра, калі б не дзесяткі загінуўшых і сотні параненых. Хто аджаха за іх перад Богам? Няхай падзеі ў Маскве стануць навукай для ўсіх, хто збіраецца сілай вырашаць праблемы на абшарах былога СССР. У тым ліку і на Беларусі. Найперш на Беларусі. Мы еўрапейскі народ і ніякая азіятчына нам не трэба.

«ТАЛЕРАНТНАСЦЬ» ТЫДНЯ

На падзеі ў Маскве, нарэшце, 4 кастрычніка адгукнуўся і Старшыня Савета Міністраў Беларусі Вячаслаў Кебич. Яго вымусілі зрабіць гэта тэлефонныя званкі і звароты грамадзян, якія турбуюцца за свой лёс і лёс рэспублікі. В. Кебич супакоіў іх — абстаноўка ў рэспубліцы стабільная, завяршаецца ўборка, дзякуючы самаахвярнасці працаўнікоў вёскі збожжа, бульбы і цукровых буракоў сёлета будзе сабраная больш, чымсьці ва ўраджайным леташнім годзе, павялічваецца надой малака, здача дзяржаве мяса. Усё гэта, безумоўна, радуе. Толькі цікава — чым жа незадаволены народ, чаму ён праклінае дэмакратыю і Шушкевіча за развал Саюза? Але не гэты галоўнае ў заяве, бо не гэтым, вядома, выклікана яна. Так і не даўшы ніякай ацэнкі падзеям у Расіі, умела схаваўшыся за агульнымі словамі, В. Кебич звярнуўся «да ўсіх дзяржаўных органаў, да працоўных калектываў, палітычных і грамадскіх арганізацый, грамадзян рэспублікі з заклікам праяўляць спакой і упэўненасць. Памятайце — наша сіла ў нашым адзінстве, у адзінстве людзей розных нацыянальнасцей, палітычных поглядаў і веравызнанняў». Зноў жа, цікава, у чым павінны быць «спакойныя і упэўненыя»? Партыя камуністаў Беларусі, Саюз афіцэраў Беларусі і іншыя падобныя ім арганізацыі пасля забароны ў Расіі аналагічных ім рухаў, што прынялі ўдзел у «чырвона-карычневых» мячжах. І як таварыш Кебич збіраецца «дабіцца працівання Беларусі» ў адзінстве з тымі, хто выступае супраць незалежнасці сваёй краіны? Ці ён думае, што памяркоўнасць і талерантнасць беларусаў бязмежныя?..

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

«Расія ўжо не раз даказвала нам палітыкай урада Чарнамырдзіна, што яна цвёрда адстойвае свае нацыянальныя інтарэсы і ў гэтым у спыненні не перад энергетычнай, ні перад грашова-фінансавай блакадай брата Беларусі. У гэтым сэнсе паказальна заява віцэ-прэм'ера Шохіна аб тым, што Расія выступае ініцыятарам эканамічнага саюза, бо яна не хоча і далей датаваць астатнія краіны — члены СНД. Паводле заявы, за мінулы год аб'ём гэтай датацыі склаў 17 мільярдаў долараў. Інакш кажучы, Расія і ў эканамічным саюзе будзе стаць на варце сваіх нацыянальных інтарэсаў. А Беларусь? Няўжо жыццяздольнасць беларускай эканомікі магчыма толькі на ўзроўні прыдатку ці філіяла расійскай?.. «Аднаўленне былога Савецкага Саюза», «утварэнне адзінай дзяржавы з Расіяй» — вядуць толькі ў бездань сацыяльнага напружання і яшчэ большага эканамічнага хаосу. Ніякая рэстаўрацыйная майстэрня не склеіць асколкі старога гаршка, якія разляцеліся ва ўсе бакі».

Із артыкула Анатоля МАЙСЕНІ «Куды хіснецца маятнік?», «Звязда» за 5—6 кастрычніка г. г. /.

АДМЕТНАСЦЬ ТЫДНЯ

Для вышэйшых курсаў КДБ Беларусі распрацавана спецыяльная праграма па вывучэнні беларускай мовы. Выкладаць яе афіцэрам дзяржбяспекі будучы вядомыя ў нашай краіне мовазнаўцы.

КУР'ЁЗ ТЫДНЯ

Як паведаміла «Звязда», на сесіі Гарадзенскага гарсавета адзін з дэпутатаў прапанаваў разгледзець пытанне аб парушэнні канстытуцыйнай правоў рускамоўнага насельніцтва горада ў абласной газеце «Гродзенская правда». Дэпутата вывела з сябе тое, што газета пачала друкаваць некаторыя матэрыялы па-беларуску і яму цяжка цяпер знаёміцца з гарадскімі і абласнымі навінамі. Божа, у якім вывернутым свеце мы жывем, дзе, у якой яшчэ краіне магчымы падобны здэек? Калі, нарэшце, рускамоўнае насельніцтва зразумее, што жыве яно ў дзяржаве Беларусь, якая павінна найперш клапаціцца пра нацыянальную мову, і дакуль нацмены будучы дыктаваць нам свае ўмовы? Калі мы каго-небудзь пакрыўдзілі праўдзівым словам «нацменны», то няхай задумаецца ён над тым, як крывіць нас, усяляк пагарджаючы нашай мовай і прыніжаючы яе і абзываючы брыдкімі словамі.

3 нагоды

САРВАЛАСЯ!

Гэты нумар «ЛіМа» выйдзе 8 кастрычніка — праз пяць дзён пасля крывавай нядзелі ў Маскве. І гэты вызваляе мяне ад неабходнасці расказаць чытачу, як там разгортваліся падзеі: ён, чытач, сёння пра іх ведае ўсё да дробязей.

Узяўся ж за пяро, каб падзяліцца сямімі-такімі думкамі наконт маскоўскага камуністычна-фашыскага мячжа. Не пагашу супраць ісціны, калі скажу, што як, відаць, і для многіх, нечаканым ён для мяне не быў. Ва ўсіх на вачах расійскі парламент з пракамуністычнага, хамскага ператварыўся на сваёй сутнасці, па сваіх памкненнях у злучэнні. Сёння многія схільныя тлумачыць гэта выдаткамі нашай маладой дэмакратыі, якая, маўляў, яшчэ не набыла вопыту, не мае традыцый, калі хочаце, культуры і да т. п. Сапраўды, усё гэта мела месца. Але было б надзвычай наўным толькі гэтым тлумачыць усё, што там здарылася.

Сёння можна пачуць лапрокі па адрасе Б. Ельцына, што ён, маўляў, разгагнаўшы парламент, парушыў Канстытуцыю. Але ж даруйце, спадары, ці магчыма стварыць пры ўдзеле камуністаў любы дэмакратычны інстытут? Даводзіцца здзіўляцца, як сумленныя, адданыя ідэі дэмакратычнага ператварэння грамадства

людзі могуць верыць у тое, што камуністычны рух можа ўпісацца ў рэчышча агульначалавечых каштоўнасцяў, на якіх грунтуецца сапраўдная дэмакратыя.

Дык што, запярэчыць чытач, камуністы дзевяностых гадоў не перамяніліся з тых часоў, калі ў краіне правіў баль талітарны рэжым? Тут да месца зрабіць маленькае ўдакладненне. Гаворачы «камуністы», я, вядома, не маю на ўвазе людзей, некалі фармальна належачых да КПСС. Карыстаюся тэрмінам, які ўвасабляе пэўную ідэалогію і палітыку. Дык вось: калі камуністы і перамяніліся, дык толькі ў рамках такога паняцця, як мутацыя, набывшы яшчэ больш агідныя, пачварныя ўласцівасці. Напрыклад, тыя ж сучасныя нацыянал-камуністы не што іншае, як камуністы-мутанты, спавядаючыя нацыянал-сацыялістычны гітлераўскія ідэі. Мы іх у гэтыя дні бачылі ў тэлеэпартажах з Масквы — камуністаў з партрэтамі Леніна і Сталіна поруч з малойцамі-чорнорубашечнікамі з фашыскай свастьякай на рукавах.

У чым нельга западозрыць сённяшніх камуністаў, дык гэта ў тым, што яны перасталі быць здольнымі вучыцца сваіх правадыроў, што стаялі ля вытокаў іх партыі і спавядалі адзін з асноўных

бальшавіцкіх пастулатаў — мэта апраўдае сродкі. Паглядзіце, як неабальшавікі спрытна мімікруюцца, нацягнуўшы на сябе аблічча дэмакратыі, як умела карыстаюцца адлаведнай фразеалогіяй, выдаючы сябе за найпершых змагароў за правы чалавека. Хто з большай выгодай для сябе выкарыстаў выпакутаваную свабоду слова, плюралізм? Яны, камуністы, абрынуўшы на галовы чытачоў агіднае газетнае варыва ўсіх гэтых «дней», «советских российских тушинских пульсов», «правд», а ў нашай рэспубліцы такіх выданняў, як «Мы і время».

Назвамі мне хоць аднаго былога партакрата, які б пасля спынення дзейнасці КПСС /а ў нас КПБ/ застаўся без кіруючага крэсла. Толькі на дзвярах будынка, дзе знаходзіцца гэтае крэсла, сёння вісіць шыльда ўжо, скажам, не абкама КПБ, а аблыканкама. Як жылі мы пры савецкай уладзе, якая даўным даўно вычарпала сябе, так і жывем.

Пяць дзён назад неабальшавікі зрабілі спробу здзейсніць яшчэ адну «кастрычніцкую рэвалюцыю». На шчасце, гэтым разам сарвалася. Указам Б. Ельцына забаронены камуністычныя і прафашысцкія партыі і арганізацыі, іх друкаваныя органы. Ды толькі не дае спакою кучмае пытанне — што далей? Зноў будзем індиферэнтна назіраць, як у гідры замест адсечаных галоў вырастаюць новыя? Пытанне, якое актуальна гучыць і ў нас, на Беларусі.

М. ЗАМСКИ

Выставы

СЛОЎНІКІ ШМАТ НАМ ГАВОРАЦЬ

Як мы паведамлялі ўжо, у выставачнай зале Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь /Дом кнігі ў Мінску/ з 4 па 9 кастрычніка працуе выстаўка слоўнікаў. Экспазіцыя атрымалася змястоўная, не адна сотня выданняў размясцілася на стэндах. Усе яны аб'яднаны па раздзелах: «Энцыклапедычныя слоўнікі і даведнікі», «Размоўнікі», «Тэрміналагічныя слоўнікі», «Моўныя слоўнікі».

Найперш павышаную цікавасць выклікаюць выданні, што з'явіліся яшчэ ў даваенны час. Скажам, «Яўрэйскі лінгвістычны атлас Савецкага Саюза» Л. Віленкіна, выпушчаны ў 1931 годзе і падрыхтаваны яўрэйскім сектарам /быў такі/ Акадэміі навук Беларусі. Амаль поруч размясціліся трыццаць выпускаў тэрміналагічных зборнікаў, што былі створаны яшчэ Інстытутам беларускай культуры.

А гэта — накіды да вялікай работы. Бадай, і не ўсе чытачы ведаюць, што яшчэ ў пачатку трыцятых гадоў было прынята рашэнне аб выпуску «Беларускай савецкай энцыклапедыі». Актыўна пачалася і падрыхтоўчая работа. У 1935 годзе з'явілася 19 энцыклапедычных слоўнікаў: па музыцы, выяўленчым мастацтвам, па ваеннай справе /чаму б БЗВ не пакавіцца апошнім слоўнікам?/ і г. д. Ды работа не была даведзена да канца, дзесяткі таленавітых вучоных апынуліся за сталінскімі кратамі...

Прадстаўлены на выстаўцы і слоўнікі, што ствараліся пры падрыхтоўцы «Беларускай савецкай энцыклапедыі» ў дванаццаці тамах. Увогуле, стэнд энцыклапедычных выданняў вельмі прадэманстраваў і наўрад ці ёсць патрэба называць асобныя даведнікі — яны даўно знаходзяцца ў самым шырокім ужытку.

Прадстаўлены ў экспазіцыі і навінкі. Сярод іх «Экалагічны слоўнік» /«Народная асвета»/, «Англа-беларускі слоўнік грамадска-палітычнай лексікі» Л. Карповіч і Л. Казыры /«Навука і тэхніка»/, «Беларуска-польскі размоўнік» А. Клышкі /«Вышэйшая школа»/ і іншыя.

Як бачым, слоўнікі выходзілі і выходзяць. Але сёння павялічваецца патрэба ў двухмоўных выданнях, слоўніках па розных галінах ведаў, у тым ліку і руска-беларускіх. Што зрабіць у гэтым кірунку найхутчэй, як вырашыць надзённыя праблемы ў справе выдання слоўнікавай літаратуры? Пра гэта ішла гаворка за «круглым сталом», які адбыўся 6 кастрычніка.

Н. К.

Памяркуем

ЗДАНЬ ЯШЧЭ БЛУКАЕ

Апалагетыка камунізму і камуністаў, якая час ад часу прарываецца са старонак мясцовага друку, гучыць па радыё, апошнім часам ужо не вельмі нас і раздражняе. Прывыклі. У падобных выступленнях здзіўляе не сама адданасць ідэі /чаму толькі людзі ні служачы — ад рок-музыкі да веры Бахаі!/. Дзівіць элементарнае нежаданне ці няўменне думаць, прызнаваць агульнавядомае — што ідэя як-ніяк прайшла праверку практыкай. Дакладней — не прайшла. Дык як можна рабіць выгляд, быццам бедная здань па сённяшні дзень не прыкаяна блукае па свеце, а не насядзлася на троне, не надззекавалася, не папіла людской крыві!..

А ёй жа ўсё мала, малалі. Ёй дасюль патрабуюцца ахвяры, і канца гэтай, як паказалі падзеі ў Расіі, не прадбачыцца, пакуль не будуць прыняты меры рашучыя.

І яшчэ адзін неяскарыўдны прывід трывожыць спакой нашых гарадоў і сёл — ідэя рэанімацыі СССР, крэўнай злучнасці з Расіяй, немагчымаці існаваць без яе мацярынскай апекі. Спавядаюць яе як прадстаўнікі руска-беларусы, таму назавём яе імперска-каланіяльнай. Першым, меншасці, даравалі, як гаворыцца — плоць ад плочі. Што ж да суайчыніцаў, то тут справа сур'езней. На ўзроўні абыякавасці, дзе галоўным крытэрыем заўжды быў кошт кілбасных вырабаў, мо і няма вялікай бяды ад падобных настрояў. Вось фрагмент з пачутага на Мінскім паштаме. «Да чаго Расія дажыла! Па канверты і то чаргу трэба выстаіць!» — абуралася дзядзёка з мясцовым вымаўленнем. Ну, не разабраўся дасюль чалавек, дык жыць выпала, дык гэта яго асабістая праблема. А на чачі такому гальштук, прапхні ў Вярхоўны Савет

ці, скажам, у Саўмін загадчыкам аддзела, ці ў дырэктары буйнога прадпрыемства, баронь божа, выб'еца!.. Прадасць суверэнітэт са шлункамі. Бескарысліва прычым, з гатоўнасцю — выключна па сваёй дрымунасці. Ды яшчэ будзе клясціся пры гэтым у любові да беларускага народа.

Названыя ідэі — камуністычная і імперска-каланіяльная, — бывае, сплупаюцца ў адной асобе, бывае — існуюць кожная сама па сабе /што значна радзей/. У гэтай сувязі маю агульнапрыцягнулі дзве персаналіі, дзве прыкметныя фігуры на нашым палітычным небасхіле — І. І. Антановіч і А. Р. Лукашэнка. Першы — доктар філасофскіх навук, прафесар, высокапастаўлены чыноўнік, які прайшоў «стажыроўку» ў Маскве, здольны публіцыст. Другі — прадстаўнік аграрнага корпуса, практык, старшыня колгаса на Магілёўшчыне, узняты перабудовай на вяршыню заканадаўчай улады.

Памятаю прамовы Івана Іванавіча з трыбуны пісьменніцкіх сходаў — без паперак, прадуманых, сціслых, няэманна вытрыманых «ў духу часу», але без цемрашальства. Сустрэкаючы яго артыкулы ў друку, адзначаю сама сабе як грунтоўнасць яго грамадскаўчыных ведаў, так і адточанасць яра, своеадметнасць стылю. Пры гэтым выразна ўсведамляю, што Іван Іванавіч пры ўсім тым памылечна сцутнасца, што ўсё яго архітэктурныя прыгожы ўзведзены на хісткім падмурку і, здараецца, не вытрымліваюць крытыкі.

У звяздоўскім артыкуле «Беларусы з-за мяжы і тутэйшыя» ён, напрыклад, падкрэслівае, што «магутна хваля беларускага культурнага адраджэння 20-ых гадоў была выклікана сацыялістычнай

ідэалогіяй». Яму важна сцвердзіць думку, якая ў нашых умовах супярэчыць практыцы: быццам камуністычная ідэя не супроцьстаяць нацыянальнай. Акрамя таго, ёсць зручны момант «уесці» адразу двух палітычных апанентаў. Доктар навук так захапіўся палемікай, што здолеў «вызбыцца» пра існаванне не менш магутнай папярэдняй адраджэнскай хвалі, так званай нашаніўскага перыяду, які спарадзіў цэлую плеяду выдатных дзеячаў і які не быў звязаны ні з ідэяй, ні з ідэалогіяй сацыялізму. Так што хвалі 20-ых зусім не выклікана, а толькі часова падтрымана бальшавіцкім рэжымам, а пасля аперацыйна супакоена /знішчана!/ з дапамогай вядомых органаў.

Гэта, канешне, момант прыватны, для нас важней разуменне пазіцыі. А пазіцыя ўсё тая ж, груба кажучы — кебічаўская, адно падмацаваная спасылкамі на еўрапейскія і сусветныя працэсы. Ададзім належнае прыроднаму розуму і тактычным вывадам Івана Іванавіча: ён як можа хавае свае сімпатыі, ратуючы за дзяржаву незалежную і суверэнную — прыблізна такую, якой была БССР у складзе СССР. Ён увогуле пазбягае выказванняў «улюб», што, па-мойму, з'яўляецца правілам і нормай для вышэйшай пачынаюча А. Лукашэнка.

Той не хавае і не камуфлюе мэту адзінай з Расіяй дзяржаўнасці, не прыкрываецца эканамічным саюзам. Выбар свой паміж іхнімі варажымі палітычнымі групамі таксама зрабіў, адведаўшы нядаўна з групай дэпутатаў расійскіх сяброў-таварышў. «В чьём-то своими интересами поступила Россия, в чьём-то — мы...», — піша ён у «Советской Белоруссии», каторы раз уміяючы нас сваім наівам. «Паступаемся» пакуль што

Кола дзён

Мікола МЯТЛІЦКІ:

«НАС ПАЧУЮЦЬ У ПАЦЯРПЕЛЫХ РАЁНАХ...»

За бурнымі палітычнымі падзеямі і няпростымі эканамічнымі праблемамі апошніх месяцаў мы нават і не заўважылі, як на другі план адышла і пачала забывацца наша чарнобыльская бяда. Зной стаў спрацоўваць самападман: радзіца не пачэ і не коле, а значыць, можна зрабіць выглед, быццам і няма яе зусім, і, адпаведна, няма і праблемы. Толькі ёсць людзі, якім невыносна балюча за сваю родную зямлю, якім неаб'якавы яе лёс, лёс землякоў і суайчыннікаў, што, жывучы на забруджаных радыяцыйнай тэрыторыях, вымушаны абмяжоўваць сябе ва ўсім... Днямі Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь зарэгістравала дабрачынны фонд садзейнічання развіццю літаратуры і культуры «Палескі смутак», які паставіў сабе за мэту духоўную падтрымку тысяч грамадзян, што пацярпелі ад чарнобыльскай катастрофы, захаванне гістарычнай памяці пакінутых вёсак, увекавечанне яе ў творах літаратуры, мастацтва і кінадакументалістыкі, асвятленне вынікаў чарнобыльскай трагедыі ў мастацкіх і дакументальных творах. Прэзідэнтам фонду стаў вядомы беларускі паэт Мікола МЯТЛІЦКІ. З ім і гутарыць наш карэспандэнт.

— Мікола Міхайлавіч, на Беларусі дзейнічаюць дзесяткі розных дабрачынных чарнобыльскіх фондаў. Але ўсе яны займаюцца, калі так можна сказаць, фізічным аздараўленнем пацярпелых ад аварыі ў Чарнобылі. Вы ж, мяркуючы па ўсім, узяліся за аздараўленне духоўнае. Паварот для нас новы. Што падштурхнула вас на стварэнне гэтага фонду, адкуль узялася сама ідэя яго?

— Усё пачалося з крыўды, якую выказалі ў часе адной з сустрэч мае землякі. Маўляў, вы там, у Мінску, думаеце, што мы тут ужо не жыльцы і нам нічога не трэба: ні сустрэч з пісьменнікамі і артыстамі, ні новых кніг... І таму апошнім часам зусім забылі дарогу да нас. Я падумаў: і сапраўды, падставы для крыўдаў ёсць. Вельмі рэдка творчыя людзі бываюць у пацярпелых раёнах. Прычыны тут не толькі псіхалагічныя — боязь радыяцыі, але і матэрыяльныя, эканамічныя — няма сродкаў для паездкаў, няма бензіну... Сутыкнуўся з гэтым і я. Пасля выхаду кнігі «Палескі смутак» мне прыйшло шмат лістоў з Беларусі і з-за яе межаў ад удзячных чытачоў з просьбамі аб працягу працы над гэтай тэмай. Пачаўшы работу над новай кнігай пад назвай «Бабчыны», я вырашыў з'ездзіць у родную вёску, выселеную ў 1986

годзе, каб адзін з раздзелаў пра Бабчыны напісаць у Бабчыне. Прышоў у Саюз пісьменнікаў аформіць творчую камандзіроўку, а мне кажуць: «І рады б дапамагчы, ды няма сродкаў...» І не дзіўна, бо наш урад пакінуў Саюз пісьменнікаў практычна без датацый. Маўляў, вы, пісьменнікі, больш за ўсіх крычалі пра перабудову і справядлівасць, дык наце, пажытайце іх вынікі. Я адмаўляюся гэта разумець, але што ёсць, тое ёсць... Калі зайшла пра гэта гутарка падчас адной з сустрэч з чытачамі, адзін з іх, як выявілася — прадпрымальнік, сказаў: «Калі справы абстаяць так, то мы не можам заставацца ў баку, звяртаецца да нас і мы дапаможам». Прыхільна сустрэлі ідэю аб стварэнні дабрачыннага фонду, які б займаўся, з аднаго боку, матэрыяльнай падтрымкай творцаў, а з другога — маральнай падтрымкай пацярпелых ад Чарнобыля, і мае землякі ў Хойніках, найперш старшыня райвыканкама Алег Рыгоравіч Акушка, а таксама ў іншых райцэнтрах Гомельшчыны, Магілёўшчыны, Брэстчыны... І вось мы арганізаваліся і пачынаем працу.

— Калі можна, раскажыце трохі падрабязней пра мэты і задачы фонду, пра формы і метады дзейнасці.

— Бываючы на Палесці, у роднай вёсцы, я заўважаю, як час робіць сваю жахлівую справу: вёска разбураецца, знікае з зямлі, і ў хуткім часе будзе тут — страшна нават казаць — ядзерная пустыня. А колькі такіх вёсак на Гомельшчыне, на Магілёўшчыне... Людзі пакідалі іх з надзеяй, што хутка вернуцца. Цяпер мы ведаем, што страцілі іх назаўсёды. З дапамогай Гомельскай абласной студыі тэлебачання мы летася і сёлета, яшчэ да стварэння Фонду, зрабілі некалькі фільмаў пра чарнобыльскую «зону». Наперадзе яшчэ шмат працы не толькі ў кінадакументалістаў, але і этнографу, фолькларыстаў па захаванні спадчыны адселеных, пакінутых вёсак. Аднак найпершы клопат нашага фонду пра творцаў — літаратараў і мастакоў. Многія паэты і пісьменнікі, кампазітары і мастакі адгукнуліся на чарнобыльскую бяду выдатнымі творами. Але, лічу, што трагедыя, якая непасрэдна зачэпіла кожнага чачэўртага беларуса, не знайшла яшчэ адпаведнага рэзанансу ў нашай літаратуры. Тут асабліва надзея на моладзь, на тых, хто зможа сказаць сваё сумленнае і праўдзівае слова пра Чарнобыль. Мы будзем ім дапамагаць па меры магчымасці. І слова гэтае, не сумняваюся, будзе пачута ў па-

цярпелых раёнах. Не сумняваюся, бо цэнтр нашае працы будзе скіраваны менавіта на іх, на наладжанне тут творчых сустрэч з дзеячамі культуры, канцэртаў і фестывалю. Дарэчы, мае землякі з Хойніччыны рыхтуюцца зараз да святкавання 50-годдзя вызвалення раёна ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Мы думаем правесці падчас угодкаў адно з першых нашых мерапрыемстваў, а з часам арганізаваць у Хойніках, на радзіме Івана Мележа, і фестываль беларускай паэзіі «Чарнобыльская вясна», які, спадзяюся, стане традыцыйным.

— Вы не баіцеся таго, што апошнім часам сама ідэя дабрачыннага чарнобыльскага фонду нейкім чынам ужо дыскрэдытавана рознай масці дзялкамі ад «дабрачыннасці»...

— Разумею, пра што вы. Чытаў і публікацыі ў друку пра дабрачыннасць наыварат. Безумоўна, большасць фондаў шмат робяць для аздараўлення дзяцей-чарнобыльцаў. Але ўсе яны, прынамсі, сталічныя, знаходзячыся паводдал ад пакутных раёнаў, выступаюць у ролі пасрэднакаў. А ў пасрэднакаў, як вядома, свае інтарэсы. Узгаднюючы род дзейнасці «Палескага смутку» ў Чарнобыльскай камісіі Вярхоўнага Савета Беларусі, пачуў, як добры ўрок маралі, кампетэнтныя словы аб «працы» некаторых фондаў, дзе ўжо не толькі, ладна адшчыкнушы ад ахвяраванняў, катаюцца на інамарках, але і атрымліваюць зарплату ў валюце. Нам з ім не па дарозе. Нам па дарозе з тымі, у каго сэрца баліць за родную зямлю, хто гатовы аддаць апошняе дзеля фізічнага і духоўнага здароўя нашага народа, хто гатовы падзяліцца сваімі цяплом і дабрывіняй, уліць іх у свае творы... Спадзяемся, што менавіта такія людзі будуць дапамагаць нам і менавіта такім людзям будзем дапамагаць мы.

— Што ж, у добры шлях і плёну вам.

Падліска-94

ЗА ГЭТА «ЛІМ» І ВЫЛУЧАЮ...

Алег ТРУСАЎ,
народны дэпутат
Рэспублікі Беларусь:

— «ЛіМ» па-ранейшаму застаецца элітарнай газетай дэмакратычнай беларускай інтэлігенцыі. Яна самааддана шчыруе на глебе нацыянальнага Адраджэння, на першым плане ў ёй — нацыянальныя праблемы, чаго не скажаш пра многія іншыя газеты. Вось за гэта я і вылучаю «ЛіМ» сярод нашага друку.

Жадаючы добра штотыднёвіку, не магу не сказаць і пра тое, што, на мой погляд, працуе не на яго карысць. Ці не зашмат у ім доўгіх па плошчы, негэзетных матэрыялаў па музыцы, літаратуразнаўчых, мастацтвазнаўчых артыкулаў, якія цікавыя далёка не ўсім чытачам? Яшчэ адзін недахоп — мала ілюстрацый.

Варта даваць больш публіцыстычных выступленняў, пісаць жывей і карацей. І яшчэ. Чамусьці «ЛіМ» забыўся на помнікі дойдства і архітэктуры. А яны, помнікі, між тым пацеху разбураюцца. Мала ў газеце і матэрыялаў па краязнаўстве.

І апошняе. Сёння час рынку. Трэба актыўна займацца прапагандай сваёй газеты, актыўней шукаць свайго чытача-падлісчыка, а не спадзявацца толькі на дзяржаўныя датацыі.

мы адны! «Убежэн», што расіяне не паставяць пэўных умоў, што палітычны саюз не вылезе нам бокам, — гэта, згадзіцеся, аргумент неафіта, а не сур'ёзнага палітыка.

Ён і пачынаў як неафіт на першых сесіях ВС. Ніякіх табе рытарычных ці дыпламатычных выкрутасаў: рэжа праўду-матку прамым тэкстам, і ўсё! Бывала, і зусім не туды яго заносіла, асабліва ў пытаннях нацыянальных і культурных, затое на Лукашэнку звярнулі ўвагу, пра Лукашэнку загаварылі. Во, маўляў, дае!.. Міжвольную павагу — безадносна да зместу выступленняў — унушала рыса, якой амаль пазбаўлены беларусы як этнас, — смеласць.

Хваліць за адсутнасць боязі дзе-небудзь у Арменіі не выпадала б мужчынскія паводзіны там норма. У нас жа шмат што не рухаецца, не мяняецца менавіта з-за празмернай засцярогі, нейкай бабскай абачлівасці. У выпадку з Лукашэнкам зробім папраўку на «начальніцкі» сіндром. Старшыні калгасаў увогуле цырымоніцца не прывыклі, аднак часта ўжо на ўзроўні райвыканкама траціць усю сваю рашучасць. Лукашэнка не з такіх. Яму можна было б дараваць і грубаватасць, і выпадкі супроць дэмакратыі, каб не з'яўляўся Аляксандр Рыгоравіч зацятым, паслядоўным, дзейсным праўднікам Беларусі незалежнай. І хоць ён казырае персанальнай незалежнасцю — маўляў, ні камуністам, ні бэнэфаіцам не служу, але аб'ектыўна яго дзеянні на руку імперска-камуністычнаму блоку. Ці не азначае крывавы мяцеж і крах апошняга, што народны абраннік адумаецца?

Між тым былі спадзяванні, што, узначаліўшы камісію па барацьбе з карупцыяй, ён нарціце знойдзе лепшае належнае прымяненне свайму моцнаму характару, здзейсніць тое, што не па сіле, можа, нікому іншаму... Людзей, спавядаючых аджыўшыя погляды, мы звычайна лічым недалёкімі, неразвітымі. Але чаму

здольны памыляцца, пытаюся я ў сябе, чалавек разумны, нерадавы? А спытаўшыся, спрабую паразважаць.

а/ Яго інтэлект абцяжараны непраўдзівымі ісцінамі, усім, што ўбівалася ў галаву са школьнай парты. Яму цяжка выбрацца з каляны дагматызму. Згодна тэорыі Л. Рона Хабарда, на яго розум уплывае паразытычны ланцуг, «дэман», які або скажае, або ізалюе рэальнасць. /Мэта «дэмана» якраз у тым, каб затарможваць, перакрываць разуменьне здольнасці і ператвараць «Я» ў бязвольнага выканаўцу./

б/ У глыбіні душы не так ён ужо і верыць у ідэю, але ёсць уплывовыя сілы, якім ён падпарадкоўваецца, волю якіх лічыць для сябе вярхоўнай. А тут, як кажа вялікі рускі народ, «назвался груздем — полезай в кузов»...

в/ Ніякі ён не «веруючы», а проста цынік і прагматык, і жадае выкарыстаць ідэю ў сваіх мэтах — вярнуць уладу або набыць яе.

г/ Гэта чалавек іншай ментальнасці. Ён не ўспрымае сэрцам задач беларушчыны і таму лёгка трапляе ў русла чужых або нават варожых палітычных плыняў. У любой іншай — сапраўднай — дзяржаве яго проста ізалявалі б ад уладных структур.

Магчымы, як кажуць, і варыянты... Мушу падкрэсліць, што перад вамі чыста лагічны разважанні, якія тычацца ўжо не канкрэтных асоб, а з'явы ў цэлым. Так што гарадскія суды могуць і далей спакойна займацца разводамі ды крадзяжком маёмасці.

І каб завяршыць тэму памылак, прывяду іх царкоўную класіфікацыю. Адрозніваюць сьвядомае злачынства, яно падлягае пакаранню, грэх — тое, чаго чалавек саромеецца і ў чым належыць пакаяцца і звычайныя памылкі, што здараюцца з-за нявядання, — іх можна выправіць. Што ёсць што, меркаваць не баруся. Адзінае — не магу пазбавіцца пачуцця горьчыцы...

Р. К.

БУДЗЬМА РАЗАМ!

Працягваецца падліска на першы квартал 1994 года. Па просьбах чытачоў друкуем падліскі квітоў. Запоўніце яго і пры нагодзе завізіце ў бліжэйшае паштовае аддзяленне — аформіце падліску на «ЛіМ». Не адкладайце на заўтра тое, што можна зрабіць сёння. Падліскі кошт на першы квартал 1994 года — 210 рублёў.

Ф. СП-1

Міністэрства сувязі і інфарматыкі
Рэспублікі Беларусь

АБАНЕМЕНТ на газету **63856**
(індэкс выдання)

«Літаратура і мастацтва»
на 1994 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды _____ (паштовы індэкс) _____ (адрас)

Каму _____ (прозвішча, ініцыялы)

ДАСТАВАЧНАЯ КАРТКА

на газету **63856**
(індэкс выдання)

«Літаратура і мастацтва»

Кашт	падліскі	_____ руб. _____ кап.	Колькасць камплектаў
	пераад-расоўкі	_____ руб. _____ кап.	

на 1994 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

Куды _____ (паштовы індэкс) _____ (адрас)

Каму _____ (прозвішча, ініцыялы)

Думка чытача

АД ЯКОЙ ДЭМАКРАТЫІ МЫ АДМАЎЛЯЕМСЯ?

ЧЫТАЮЧЫ ПРАЕКТ НОВАЙ КАНСТЫТУЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Развіццё грамадскага жыцця прывяло ўсё нас да разумення прыняцця новай Канстытуцыі, у якой неабходна замацаваць пазітыўныя змены, што адбыліся ў апошнія гады на Беларусі. Спрэчкі вакол асноўных палажэнняў новай Канстытуцыі ідуць ужо другі год, але калі мець на ўвазе вельмі неадназначны апошні праект, яны прадоўжацца і надалей.

Асабліва супярэчлівымі і заблытанымі з'яўляюцца раздзелы IV

— «Заканадаўчая, выканаўчая і судовая ўлада» і V — «Мясцовае кіраванне і самакіраванне». Не ўдаючыся ў падрабязны аналіз артыкулаў гэтых раздзелаў, разгледзім канцэптуальна сістэму ўлад і сістэму дэмакратыі, якія прапануюцца народу Беларусі.

Цяперашняя сістэма дзяржаўнага кіравання не задавальняе амаль кожнага грамадзяніна. Як вядома, парламенцкая дэмакратыя грунтуецца на падзеле ўлады на заканадаўчую, выканаўчую і судовую. Мы ж жылі і жывём цяпер ва ўмовах сацыялістычнай дэмакратыі, якая заснавана на аб'яднанні ўлад і іх падзелу па іерархічным прынцыпе на вышэйшую і ніжэйшую, падпарадкаванне ніжэйшайчэйшай вышэйшайчэйшай. Уся ўлада належала Саветам і падзелу на незалежныя галіны ўлады не было. Усе Саветы, выканкамы і суды цалкам залежалі ад парткамаў былой КПСС, якія таксама былі падзелены па строга іерархічным прынцыпе.

З банкруцтвам КПСС і дэпартызацыяй /дэканулізацыяй/ гаспадарчых прадпрыемстваў, дзяржаўных устаноў, судовай, пракуратуры і міліцыі сістэма дзяржаўнага кіравання, заснаваная на прынцыпах сацыялістычнай дэмакратыі, амаль поўнацю страціла сваю эфектыўнасць. Органы кіравання былі выведзены з-пад кантролю парткамаў, а другая сістэма кантролю пры гэтым не была ўведзена. І цяпер супрацьзаконныя дзеянні органаў прадстаўнічай ці выканаўчай улад па сутнасці няма дзе абскардзіць. Скаргі даходзяць да Старшыні Вярхоўнага Савета, а ад яго зноў вяртаюцца да ўлады. І так некалькі разоў.

Якія ж змены ў сістэме дзяржаўнага кіравання прапануюць нам аўтары праекта Канстытуцыі? Прынцыпова ў гэтых прапановах няма нічога новага. Канцэптуальна аўтары па-ранейшаму прытрымліваюцца галоўнага прынцыпу сацыялістычнай дэмакратыі — падзел улады на вышэйшую і ніжэйшую. Пра гэта сведчыць хоць бы той жа артыкул 124, дзе гаворыцца: «Незаконныя рашэнні мясцовых Саветаў, якія не адпавядаюць заканадаўству, адмяняюцца вышэйшайчэйшымі Саветамі». У прававой дэмакратычнай дзяржаве толькі суд можа вызначыць і адмяніць незаконнае рашэнне прадстаўнічых органаў і ніхто іншы. Праўда, у праекце няма палажэння артыкула 125 цяпер дзеючай Канстытуцыі, што мясцовыя Саветы

«... кіруюць дзейнасцю ніжэйшайчэйшых Саветаў народных дэпутатаў...». Але ўсё раздзел V аб мясцовым самакіраванні пабудаваны па гэтым прынцыпе.

Калі мы пакінем старую сістэму ў новай Канстытуцыі, то грамадзяне зноў будуць асуджаны на пакутлівы шлях пошуку праўды — ад мясцовага Савета да Вярхоўнага, і нідзе яе не знойдуць. Каб не дапусціць гэтага, трэба пры вызначэнні органаў мясцовага самакіравання кіравацца наступным прынцыпам: Канстытуцыйны Суд адмяняе неканстытуцыйныя законы і іншыя нарматыўныя акты, якія прымае парламент і ўрад, а суды адмяняюць незаконныя рашэнні мясцовых органаў самакіравання. У гэтым выпадку не трэба будзе дзяліць мясцовае самакіраванне на вышэй- і ніжэйшайчэйшае. Тады і ў назве Вярхоўнага Савета слова «Вярхоўны» будзе не да месца. Яго лепш замяніць на «Нацыянальны» або «Народны», таму што парламент будзе выконваць функцыі агульнанацыянальнага прадстаўнічага і адзінага заканадаўчага органа дзяржаўнай улады, а не «вышэйшага» прадстаўнічага, як гэта запісана ў артыкуле 80 праекта Канстытуцыі, і тут таксама трэба ўнесці адпаведную папраўку.

У любым варыянце — прэзідэнцкая або парламенцкая рэспубліка, прадстаўнічая ўлада не павінна падзяляцца па іерархічным прынцыпе. Калі такі падзел існуе, то гэта ўжо будзе савецкая рэспубліка. Самі органы прадстаўнічай улады могуць мець назву «савет», сутнасць не ў назве, а ў прынцыпах, на якіх грунтуецца ўлада. Безумоўна, каб не было тэрміналагічнай блытаніны, слова «савет» можна пакінуць альбо ў назве парламента, альбо ў назве мясцовых органаў прадстаўнічай улады.

Другім канцэптуальным недахопам праекта Канстытуцыі з'яўляецца няпэўная акрэсленасць паўнамоцтваў парламента. Тое, што ён не можа быць «вышэйшым» прадстаўнічым органам, а толькі агульнанацыянальным, мы ўжо казалі. Што датычыць колькаснага складу і тэрмінаў паўнамоцтваў, то ўсё залежыць ад формы рэспубліканскага праўлення. Калі такой формай з'яўляецца савецкая рэспубліка, то дэпутаты могуць выбірацца на пяць год, праводзіць сесіі за два-тры дні, займацца другімі ўсялякімі справамі, акрамя заканадаўчай дзейнасці. Калі ж мы прыяем прэзідэнцкую сістэму рэспубліканскага кіравання, то дзейнасць парламента будзе мець свае асаблівасці не толькі ад савецкай сістэмы, але і ад парламенцкай. Па-першае, парламент ужо не можа быць агульнанацыянальным прадстаўнічым органам, таму што прадстаўнічыя функцыі адбудуць да прэзідэнта. Па-другое, паколькі ўрад не будзе адказны перад парламентам, то парламент павінен быць абаронены ад выканаўчай улады. Асабліва гэта важна ў выпадку, калі прэзідэнт і ўрад прадстаўляюць палітычныя сілы, якія

знаходзяцца ў парламенце ў меншасці. Гэта можна дасягнуць, калі вызначыць тэрмін паўнамоцтваў не парламента, а парламентарыяў. Напрыклад, можна ўстанавіць паўнамоцтвы парламентарыяў у шэсць год, а перавыбары праводзіць не адразу ўсяго складу парламента, а толькі 1/3 праз кожныя два гады. Для пераходу да такой сістэмы неабходна на першых выбарах, напрыклад, вясной 1994 года, дэпутатаў выбіраць па 80 тэрытарыяльных акругах /у гэтым выпадку можа быць толькі мажарытарная сістэма выбараў/. Галасаванне павінна ісці па трох спісах адначасова. Гэта значыць, ад кожнай акругі выбіраюцца па тры дэпутаты, але з рознымі тэрмінамі паўнамоцтваў. Дэпутаты па спісе А выбіраюцца на шэсць год, па спісе Б — на чатыры і па спісе В — на два гады. У гэтым выпадку на наступных выбарах у 1996 годзе будуць перавыбірацца дэпутаты па спісе В, але ўжо на шэсць год, у 1998 — па спісе Б і 2000 годзе — па спісе А.

Пры такой сістэме выбараў парламент становіцца пастаянна дзеючым адзіным заканадаўчым органам. Яго ніхто не зможа распустыць, разарганізаваць, ды і толькі прыняўшы шляхам рэфэрэндуму іншую сістэму рэспубліканскага кіравання.

Пры парламенцкай сістэме кіравання функцыі і паўнамоцтвы парламента крываць іншыя, чым пры прэзідэнцкай. Па-першае, парламент нясе поўную адказнасць за палітыку ўрада, які ён назначае. Пры прэзідэнцкай сістэме такая адказнасць ляжыць на прэзідэнце. Па-другое, для больш трывалых узаемадзеянняў парламента і ўрада старшыня ўрада і чатыры славяны міністры /абароны, бяспекі, замежных і ўнутраных спраў/ у абавязковым парадку павінны выбірацца з ліку дэпутатаў парламента. Пры прэзідэнцкай сістэме іх прызначае сам прэзідэнт. Па-трэцяе, фарміруюцца ўрад і яго палітыка большасцю парламента. Пры немагчымасці ўтварыць такую большасць або пры яе распадзе ўнікае парламенцкі крызіс, які пераадольваецца шляхам датэрміновых выбараў. Пры прэзідэнцкай сістэме падзел парламента на большасць і меншасць такой ролі не адыгрывае і прэзідэнт можа праводзіць сваю палітыку незалежна ад раскладу палітычных сіл у парламенце. Па-чацвёртае, для парламенцкай сістэмы абавязковай з'яўляецца норма датэрміновага роспуску парламента ў выпадку палітычнага крызісу. Правам яго роспуску і назначэння датэрміновых выбараў надзяляецца кіраўнік дзяржавы /прэзідэнт або старшыня рэспублікі/, які можа выбірацца на сумесным пасяджэнні парламента і кіраўнікоў мясцовых прадстаўнічых органаў. Прэзідэнт /Старшыня рэспублікі/ у гэтым выпадку выконвае толькі прадстаўнічыя функцыі і не можа ўзначальваць ўрад. Па-пятае, для парламенцкай сістэмы, як і для прэзідэнцкай, недапушчальным з'яўляецца ўтварэнне орга-

наў, якія ўзначальваюць або стаяць над парламентам, як гэта характэрна для савецкай сістэмы. У любым выпадку нельга ўводзіць палажэнне аб Прэзідэме Вярхоўнага Савета, які б кіраваў дзейнасцю парламента або якімсьці іншым чынам уздзейнічаў на яго працу. У адваротным выпадку ён стане паміж урадам і парламентам, або паміж прэзідэнтам і парламентам. Пераход да парламенцкай або прэзідэнцкай сістэмы немагчымы без ліквідацыі такога органа ўлады, як Прэзідэнт Вярхоўнага Савета. Па-шостае, парламенцкая сістэма патрабуе стварэння высокапрафесійнага парламента. Таму для дэпутатаў неабходна ўвесці такія ж абмежаванні на права займацца іншай дзейнасцю, як для суддзяў. У сувязі з гэтым артыкул 93 неабходна дапоўніць палажэннем наступнага зместу: «Дэпутаты Нацыянальнага Савета не могуць ажыццяўляць прадпрыемальніцкую дзейнасць, выконваць іншую платную работу, акрамя выкладчыцкай і навукова-даследчай, не звязанай з займаннем штатных пасадаў».

Некалькі заўваг наконт сістэмы рэспубліканскага кіравання. Якой быць Беларусь — прэзідэнцкай, парламенцкай або савецкай рэспублікай? Грамадская думка шукае адказ на гэтае вельмі складанае пытанне.

Скасаванне артыкула 6 у старой Канстытуцыі і ўвядзенне шматпартыйнай палітычнай сістэмы патрабуе тэрміновага пераходу да сістэмы рэспубліканскага кіравання, якая грунтуецца на падзеле ўлады на заканадаўчую, выканаўчую і судовую. Пры даследаванні менталітэту сельскага насельніцтва намі ўстаноўлена, што амаль палова сельскіх жыхароў не задаволены існуючай сістэмай кіравання ў дзяржаве, часткова задаволены каля чвэрці і поўнасцю задаволены толькі кожны дзесяты жыхар. Такім чынам, вялікай падтрымкі прыхільнікі савецкай сістэмы кіравання не маюць.

У пераходны перыяд ад таталітарнай сістэмы да прававой дэмакратычнай дзяржавы, калі самасвядомасць грамадзян хутка расце, найбольш прымальнай, на наш погляд, з'яўляецца парламенцкая сістэма кіравання. Чаму гэта так? Парламенцкая сістэма прадугледжвае неабходныя правыя ўмовы для датэрміновых выбараў у выпадку ўзнікнення палітычнага крызісу. Таталітарныя традыцыі, якія яшчэ трывалі жылі ў нашым грамадстве, могуць спрыяць прыходу да ўлады шляхам выбараў крайніх радыкальных сіл, пазбавіцца ад якіх пры прэзідэнцкай сістэме будзе цяжка або немагчыма. Перавага парламенцкай сістэмы над прэзідэнцкай і ў тым, што пры ёй менш шанцаў у асобных палітыкаў узурпаваць уладу і вярнуцца да таталітарызму. Пры ёй няма такой канцэнтрацыі ўлады ў руках адной асобы, як гэта ёсць пры прэзідэнцкай сістэме.

Менталітэт народа Беларусі, яго талерантнасць не спрыяюць вызначэнню агульнанацыянальнага лідэра, якому можна было б даверыць прэзідэнцкую ўладу. Але ў нас ужо сфарміраваліся сталыя палітычныя партыі, якія могуць выканаць ролю такога лідэра, калі яны аб'яднуюцца ў палітычны саюз дзеля вываду рэспублікі з вострага сацыяльна-эканамічнага крызісу. Гэта важкія аргументы на карысць парламенцкай сістэмы дзяржаўнага кіравання.

Міхась АНТОНЕНКА,
член Цэнтральнай рады БСП

ПРАВЕЦЕ ПРАВІЛЬНАСЦЬ АФАРМЛЕННЯ АБАНЕМЕНТА

На абанеменце павінен быць прастаўлены адбітак касавай машыны.

Пры афармленні падпіскі /пераадрасоўкі/ без касавай машыны на абанеменце прастаўляецца адбітак календарнага штэмпеля аддзялення сувязі. У гэтым выпадку абанемент выдаецца падпісчыку з квітанцыяй аб аплаце кошту падпіскі /пераадрасоўкі/.

Для афармлення падпіскі на газету або часопіс, а таксама для пераадрасавання выдання бланк абанемента з даставачнай карткай запаўняецца падпісчыкам чарнілам, разборліва, без скарачэнняў, адпаведна ўмовам, выкладзеным у каталогах.

Запаўненне месячных клетак пры пераадрасаванні выдання, а таксама клеткі «ПВ-МЕСЦА» робіцца работнікамі прадпрыемстваў сувязі.

Адгалоскі

«КАЛІ САВЕЦКАЯ ЎЛАДА МАЕ ЎЛАДУ...»

Абражаны і зняважаны за тое, што звярнуў да прадаўшчыцы па-беларуску, чытач «ЛіМа» з Гомеля сп. Жалезнякоў менавіта так паставіў пытанне ў сваім лісце старшыні Гомельскага гарсавета, копія якога была змешчана ў «ЛіМе» 6 жніўня. Сп. Жалезнякоў пісаў: «Прашу разгледзець маю заяву і, калі савецкая ўлада мае ўладу, прыняць адпаведныя меры згодна з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь».

Днямі начальнік упраўлення гандлю і грамадскага харчавання выканкама Гомельскага гарадскога Савета народных дэпутатаў В. Ткачэнка паведаміў у рэдакцыю:

«Упраўленне гандлю і грамадскага

харчавання гарвыканкама паведамляе, што заява Жалезнякова Л. С., надрукаваная ў газеце, разгледжана».

За грубы зварот да пакупнікоў прадаўца магазіна N 1 ДОРП «Дабрабыт» Кусянковай Н. Г. аб'яўлена строгая вымова і знята прэміяльная далата за ліпень 1993 г. на 100%.

Гэтая заява абмеркавана на «Дні кіраўніка» ў гандлёвых прадпрыемствах.

Кіруючыся абавязковым выкананнем Закона аб мовах у Рэспубліцы Беларусь, прапанавана гандлёвым прадпрыемствам да 1 верасня 1993 г. закончыць перавод усіх надпісаў візуальнай інфармацыі, зркавай і гукавай рэкламы аб таварах на беларускую мову».

«А ЦІ ТАКАЯ ДРОБЯЗЬ ГЭТА?»

У газеце «Літаратура і мастацтва» за 6 жніўня гэтага года была надрукавана нататка «А ці такая дробязь гэта?», у якой ставілася пытанне аб выкананні артыкула 32 Закона «Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь» на Рагачоўскім малочнакансервавным камбінаце. З дапамогаю Камісіі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь рэдак-

цыя атрымала адказ на публікацыю дырэктара камбіната Б. М. Рэвы. У ягоным лісце паведамляецца: «Для беспералынай работы камбіната трэба было мець запас зыкетак. Таму зараз нам прыходзіцца выкарыстоўваць гэтыя запасы. На Рагачоўскім малочнакансервавным камбінаце робіцца ўсё для выканання артыкула 32 Закона аб мовах. У даны момант усе зыкеткі друкуюцца толькі на беларускай мове».

Сапраўднае нацыянальнае Адраджэнне, безумоўна, немагчыма без друкаванага слова на роднай мове. На жаль, у справе кнігавыдання апошнім часам з'явілася нямаля праблем. Даражэе папера, паліграфічныя матэрыялы, адпаведна растуць і выдавецкія затраты. У той жа час нельга не заўважыць, што з'явілася шмат кніг, пра выпуск якіх яшчэ некалькі гадоў назад і марыць не даводзілася. У іх ліку — і кнігі, што выходзяць з грыфам выдавецтва «Мастацкая літаратура».

Пра сённяшнія клопаты і турботы правафланговага ў суверэннай беларускай дзяржаве кнігавыдавецкага калектыву наш карэспандэнт Алесь МАРЦІНОВІЧ гутарыць з дырэктарам выдавецтва «Мастацкая літаратура», вядомым беларускім крытыкам і літаратуразнаўцам Серафімам АНДРАЮКОМ.

Серафім АНДРАЮК:

«БЕЗ КНІГІ МЫ НІКОЛІ НЕ ВЫБЕРАМСЯ З ДРЫГВЫ...»

— Серафім Антонавіч, той, хто рэгулярна сочыць за кніжнымі навінкамі, добра памятае, як яшчэ колькі месяцаў назад у кнігарні можна было і не заходзіць: тыднямі не з'яўляліся беларускія кнігі. І раптам становішча змянілася — што ні тыдзень, дык — чатыры, пяць, а то і болей назваў. Навёрстваецца запазычанасць за мінулы год, з'яўляецца і сёе-тое, што было пазначана яшчэ 1991 годам. Пакрысе выконваецца і тэматычны план сёлета года. Што паспрыяла гэтаму? Магчыма, гэта проста супадзенне, але актывізацыя выдавецкай дзейнасці супала з выбарам вас, Серафім Антонавіч, дырэктарам... Значыць, цяжкасці-цяжкасцямі, але вельмі многае залежыць і ад канкрэтнага чалавека?

— Мяркую, было б занадта рызыкоўна звязваць пэўную актывізацыю выдавецкай дзейнасці з прызначэннем дырэктарам выдавецтва Андрэя. Прычыны больш глыбокія. Па-першае /і гэта галоўнае/, будзем мець на ўвазе калектыв выдавецтва — высокапрафесійны, патрыятычны настроены, сумленны і працавіты. Такі калектыв умее працаваць, добра разумее, у імя чаго працуе. Па-другое, за пэўны перыяд не надта актыўнага выхаду кніг ішло як бы накапленне ўнутранай энергіі, якая павінна была выліцца ў нейкую канкрэтную справу. Па-трэцяе, няма каму перашкаджаць. Кнігі рыхтуюцца — значыць, яны павінны і выходзіць. І яны выходзяць. За першае паўгоддзе выпушчана 87 кніг, па дзяржаўнаму — 84. На беларускай мове — 76 назваў. Сярод гэтых кніг такія складаныя ва ўсіх адносінах, як: «Анталогія беларускай паэзіі» /у 3-х тамах/, «Выбраныя творы» А. Пушкіна /у 2-х тамах/, «Авантуры майго жыцця» С. Пільштыновай, «Споведзь» Л. Геніюш, «Творы» А. Мрыя, «Аповесць для сябе» Б. Мікуліча, «Спадчына майей маці» В. Зянько, «Гронкі гневу» Дж. Стэйнбека...

Калі і далей усё так пойдзе — будзе выдатна: суполка пісьменніцкая расце, спадчыну патрэбна данесці да чытача, беларускае замежжа амаль некрутае, наша нацыянальная годнасць вымагае, каб мы мелі ўсю сучасную літаратурную класіку на беларускай мове. А лепшыя творы сучаснай замежнай літаратуры?!

— Выдавецтва, як бачым, пачынае працаваць больш-менш устойліва. І тыя 139 назваў, якія запланаваны на наступны год, відаць, пакінуты з разліку менавіта на гэтую, хоць нейкую, стабільнасць, хоць больш за сорак з іх і перанесена з цяперашняга, 1993 года...

— Ну, гаварыць пра нейкую выдавецкую стабільнасць ва ўмовах усеагульнай нестабільнасці было б занадта смела. Ёсць наша жаданне, наша, выдавецкае, імкненне, ёсць пэўныя вынікі: ва ўсім разе сёлетні план, сёлетні дзяржаўны выкананы больш чым на 50%. Але не ўсё залежыць ад нашага жадання і імкнення. Цэнтралізаванага забеспячэння паперы няма, нават дзяржаўнаму, кардоннаму і

пералётным матэрыялам таксама. Выдавецтва працуе з некалькімі друкарнямі. На жаль, не ўсюды і не заўсёды адчуваецца зладжанасць, узаемаўзгодненасць. Хаця ў апошні час тут становішча змянілася да лепшага. Нядарна быццам супрацоўнічам пры выданні дзяржаўна-казаной літаратуры з Мінскім вытворчым паліграфічным аб'яднаннем імя Якуба Коласа, з друкарняй «Перамога» з Маладзечна.

— Хацелася б, Серафім Антонавіч, зраўнаважыць праблему датацыі. Некалькі вядома, беларускамоўныя выданні атрымліваюць на пакрыццё затрат на іх выпуск пяцьдзесят працэнтаў выдаткаў. Астатнія, маўляў, выдавецтва павінна само зарабіць. Але — як зарабіць, на чым зарабіць? Бачыў нядаўна выпушчанае вамі выбранае Уладзіміра Высоцкага. Там ладны, з густам аформлены. Ён, як кажуць, пойдзе... А далей што? Памоўму, кніжны рынак насычаны ўжо і дэтэктывамі, «сексапаталагічнай» літаратурай. Розныя выдавецкія суполкі, прадпрыемствы з абмежаванай дзейнасцю, якія ўзначальваюцца пісьменнікамі, гатовы сваёй прадукцыяй заваліць не толькі родную Беларусь і Расію, але і Чарнагорска-Балтыскі саюз, калі б ён быў створаны...

— У гэтым пытанні мне бачыцца некалькі істотных момантаў. У тым, што сёння недзяржаўныя выдавецтвы Беларусі занялі першае месца сярод краін СНД па выпуску літаратуры сексуальна-парнаграфічнай, пераконваць нікога не трэба. Здаецца, абуралае тое, што расаднікам усяго гэтага стаў Дом літаратара: аказваецца, за грошы і д'яблу душу можна прадаць. Але як пасля гэтага можна «творыць»? І што будзе натворана? Здаецца ў дзейнасці гэтых выдавецка-камерцыйных арганізацый вельмі які момант: іх стваральнікі, іх кіраўнікі /у пераважнай большасці/ — людзі, якія раней кіравалі нашай ідэалогіяй. І з тым жа імпульсам /калі не большым — сёння ён падаграецца вялікімі сумамі грошай/ яны сёння разбураюць дашэнту тое, што раней стваралі самі, больш таго, што стваралася пакаленнямі папярэднімі.

Але гэта крайнасці, выдаткі... Выпускаць так званую камерцыйную літаратуру вымушаны і мы. Для таго, каб нармальна жыць і працаваць, г. зн. выконваць дзяржаўны заказ і забяспечваць зарплату калектыву, выдавецтву ў сённяшніх умовах трэба выпускаць кожны месяц адну «камерцыйную» кнігу аб'ёмам, у сярэднім, 30 ул.-выд. аркушаў і тыражом 90 мільёнаў экзэмпляраў.

Бо датацыя, якую выдзяляе дзяржава, сёння далёка не пакрывае нашых страт на кнігу. Хоць, здаецца, атрымліваем мы і немалую датацыю. На тыя кнігі, якія выпушчаны ў 1-ым паўгоддзі, мы атрымалі датацыю ў суме 53 мільёны. З боку Міністэрства інфармацыі ў гэтым сэнсе мы адчуваем падтрымку: датацыя практычна даецца загодзя. І гэта натуральна, бо зараз усюды патрабуюцца папярэдняя аплата. На некаторыя кнігі /іх, зразумела, адзінкі/ мы

атрымліваем датацыю ў памеры 75 працэнтаў сабекошту. Але сабекошт кнігі ўзрастае не па днях, а па гадынах. Узрастае кошт паперы, кардону, пералётных матэрыялаў, страшэнна дарагі друк. Сёння ён забірае прыкладна 60 працэнтаў сабекошту. Бо друкарні кожную кнігу для сябе робяць прыбыткавай. Выдавецтва такога сабе дазволіць не можа: трэба было б ставіць страшэнна высокія цэны на кнігу. Напрыклад, каб для выдавецтва не была стратнай кніга паэзіі аб'ёмам 5 аркушаў і тыражом 1,3 тысячы экзэмпляраў /зразумела, пры 50 працэнтах дзяржаўнай датацыі/, цану трэба было ставіць у 1-ым паўгоддзі 250 руб. Кніга прозы аб'ёмам 14 аркушаў і тыражом 6 тысяч экзэмпляраў мусіла б мець цану 420 руб. Сёння гэтыя цэны будуць у 2—3 разы вышэй. Кніга, якую выпускае наша выдавецтва, разлічана на самага шырокага чытача. Псіхалагічна ён да такіх цэн не гатовы. Фінансава — тым больш. Адсюль і цэны зніжаныя. Але ўмовы рынку ціснуць на нас страшэнна, прымушаюць цану ўсё час павышаць і павышаць. Прынцып «су-

ная большасць пісьменнікаў жыве і да гэтага часу ранейшымі ўяўленнямі. Літаць, што выдавецтва абавязана яго выдаваць, перавыдаваць, адзначаць кожны юбілей выпуска аднатомніка, двухтомніка, а то і шматтомніка. Так было раней. Тады, калі выданне кніг поўнаасцю фінансавалася дзяржавай, забяспечвалася паперай, кардонам, пералётным матэрыялам. Сёння становіцца зусім не тое. Патрабаванні ж з боку пісьменнікаў такія ж, як і раней. Адсюль узнікаюць складанасці і цяжкасці ва ўзаемаадносінах з многімі пісьменнікамі. Чамусьці лічыцца, што выдавецтва існуе для пісьменніка, а не для кнігі. Хаця зусім зразумела, што мэта дзейнасці, сэнс дзейнасці любога выдавецтва — кніга. Узаемаадносіны з аўтарам выдавецтва мае праз кнігу і, у канчатковым выніку, у імя кнігі.

— Балючае пытанне ў выдавецкай дзейнасці і з тыражамі. Тым больш сёння, калі кнігагандлёвыя арганізацыі па сутнасці ўхіліліся ад гэтай важнай справы, апраўдваюць гэта тым, што ім і самім неабходна выжываць. Таму і ператварыліся асобныя кнігарні ў філіялы універмагаў, дзе можна купіць усё, толькі не беларускую кнігу. Не заказваюцца нават выданні, якіх праз некалькі дзён пасля выхаду, як кажуць, днём з агнём не знойдзеш. Напрыклад, і тысячы экзэмпляраў не набраў трэці выпуск гісторыка-літаратурнага зборніка «Шляхам гадоў», а дзе яго можна сёння купіць?

— Складанае пытанне і з тыражамі. У ім бачыцца агульная складанасць у справе кнігавыдання, з аднаго боку, з другога — нялёгка сённяшні лёс беларускай кнігі.

Выдавецтва кнігі выпускае, продажам займаюцца кнігагандлюючыя арганізацыі. На падставе іх заказаў вызначаюцца тыражы. Да гэтага часу выдавецтва не мела права займацца продажам сваіх кніг. Кнігагандлёвыя работнікі беларускую кнігу ведаюць слаба. Сустрэчы з выдаўцамі, абмеркаванні тэматычных планаў, пасяджэнні тыражных камісій у нейкі перыяд як бы прыпыніліся: маўляў, рынак усё паставіць на сваё месца. Вось ён і ставіць. Асабліва кнігу на беларускай мове.

У апошні час выдавецтва робіць шэраг захадаў, якія павінны неяк палепшыць справу з вызначэннем тыражоў. Наладжваюцца больш цесныя ўзаемаадносіны з бібліякарамі, з кнігагандлюючымі арганізацыямі непасрэдна ў абласцях, раёнах, робяцца заходы з мэтай паляпшэння прапаганды і рэкламы нашай кнігі. Выдавецтва набыло дазвол гандляваць сваёй кніжнай прадукцыяй. Усё гэта, спадзяёмся, дазволіць больш прадумана, творча адносіцца да вызначэння тыражоў.

— Таксама мае суб'ектыўнае меркаванне: на сённяшні дзень, калі склалася такое становішча з заказам на беларускую кнігу, «Мастацкая літаратура», відаць, правільна робіць, калі які-небудзь паэтычны зборнік выпускае, скажам, накладам 500 экзэмпляраў. Абы кніжка выйшла, каму яна патрэбна — той купіць, ці ў бібліятэцы возьме. А на сэканоменнай паперы можна выдаць яшчэ аднаго аўтара. Так і надалей будзеце практыкаваць?

— Цяжка сказаць, як далей будзем практыкаваць. Ды і пра што сёння можна сказаць пэўна. Тым больш, што ў нас гэтая практыка вымушаная, ад нас яна мала залежыць. Проста нам трэба выбіраць: ці выпускаць такім тыражом, ці наогул не выпускаць. Такія заказы на кнігу бываюць. Хоць мы добра ведаем, што якасць кнігі ніяк не залежыць ад тыражу, ім не вызначаецца. Тыраж мае значэнне для выдавецтва /малыя тыражы стратныя/, мае значэнне для чытача /аб'ектыўна яму цяжэй прачытаць такую кнігу, чым якую шматтыражную/.

— Тое, што кнігі атрымліваюцца з-за адсутнасці паперы, паліграфічных матэрыялаў — зразумела. Зрэшты, не заўсёды і паліграфічныя магутнасці працуюць належным чынам на беларускую кнігу, бо — трэба выконваць заказы тых, хто больш плаціць. Але ж нямаля, бадай, затрымак і па віне выдавецтва. Толькі адзін прыклад. У рэспубліцы распачата выданне міжвыдавецкай серыі «Літаратурныя помнікі Беларусі», кнігі якой сёння вельмі патрэбныя. Але ж да работ па сутнасці падключылася адно выдавецтва «Полымя». У ім выйшлі такія кнігі, як «Люд беларускі» М. Федароўскага, «Вандроўкі па маіх былых ваколіцах» У. Сыракомлі, «Падарожжа па Палессю і Беларускаму краю» П. Шпілейскага... У «Мастацкай літаратуры» ў гэтай серыі яшчэ на 1991 год былі запланаваны зборнікі «Жыцці, Хаджэнні» і «Летапісы, Хронікі», а таксама «Авантуры майго жыцця» С. Пільштыновай. Апошняя нядаўна пачыла свет, хоць чамусьці не ў серыйным афармленні. Першыя ж дзве неаднаразова пераносіліся і ўжо значацца ў тэматычным плане на 1994 год. У чым прычына падобнай марудлівасці?

— Перанос выданняў міжвыдавецкай серыі «Літаратурныя помнікі Беларусі» звязаны з агульным цяжкасцямі ў выданні спадчыны. Па-першае, у нас вельмі мала высокакваліфікаваных спецыялістаў, якія маглі б на высокім навукова-

ЯГО ВЕРШЫ паланілі мяне яшчэ ў школьныя гады. Застойны перыяд, вучнёўскі ўзрост... Хацелася чагосьці сапраўднага і ў той жа час незвычайнага. Пам'ятаецца, і «Спатканне», і «Песня кулікоў», і «Люцыян Таполя» прыцягнулі зместавай і фармальнай непадобнасцю да твораў іншых паэтаў з падручніка. Не было там фальшу, звыклых ужо безаблічнасці і гладкапісу, рытарычнага красамоўства. Кожны ці амаль кожны з твораў заключаў праблему, быў вабны вернасцю жыццёвай праўдзе, «духапад'ёмнасцю». Уражвала ўнутраная змабілізаванасць, няскоранасць лірычнага героя, пастаўленага жыццёвымі абставінамі ў такое становішча, выхад з якога вымагаў максімальнага напружання фізічных і духоўных сіл.

У студэнцкія гады творчасць Максіма Танка /а гаворка пра яго/ ужо не проста «праходзілася». Яна была, бадзі, у цэнтры ўвагі, ахвотна і зацікаўлена вивучалася. Па праблемах яе развіцця выконваліся навуковыя курсавыя працы. На аснове аналізу зборніка «На этапах», «Каб ведалі», «След бліскавіцы»

папярэдняй, настаўніцкай і традыцый. Ды, відаць, не гэта самае істотнае. Ю. Тувім калісьці пісаў:

**Уплывы? За іх мне ніколі не сорам.
Я горды, што стаў вучнем волатаў божых
І што сярод рыфмаў сваіх некаторых
Я рэха знаходжу, што грае прыгожа.**

Горш, калі мы наватарствам і адкрыццём лічым паўторнае рэха. Такіх прыкладаў я мог бы прывесці шмат.

Максім Танк — чалавек-легенда... Інструктар ЦК камсамола Заходняй Беларусі, на працягу чатырох дзесяцігоддзяў спачатку галоўны рэдактар часопіса «Полымя», пасля першы сакратар, старшыня праўлення Саюза пісьменнікаў рэспублікі. Народны паэт Беларусі, Герой Сацыялістычнай Працы, акадэмік АН Беларусі, дэпутат Вярхоўнага Савета СССР і БССР, член ЦК КПБ, лаўрэат Ленінскай і многіх Дзяржаўных прэмій СССР і БССР...

Нядаўна давялося наведаць паэта, яшчэ раз дакрануцца да яго жыццёвага вопыту, шматлікіх сённяшніх клопатаў і трывог, можа, як ніколі драматычна-балючых.

Хворы паэт. Мажная постаць, але ж не тыя сілы, шырыя радасць і ветлівая добразычлівасць, але досыць запавольна рухі, звыклая

жаў? — задаю пытанне, якое, прызнацца, даўно не адпускае мяне, і м'кволі закранаю залежы багацейшага вопыту, патаемы душэўна-псіхалагічны перажыванні, узнікаю ў яго памяці карціны падзей мінулага, моманты цікавых сустрэч.

— Ведаецца, я перажыў ужо такі перыяд у капіталістычнай Польшчы. Ад адраджэння галавакружэнне было ў іх. І ў нас нешта падобнае адбываецца. Я думам, гэта пераходны такі перыяд.

Вельмі складаны час, вельмі складаны... Я, праўда, у палеміку не ўлажу, але часамі чытаю многія біяграфіі, пра многіх людзей, якіх я вельмі добра ведаў, асабліва па Заходняй Беларусі. Да 1939 года я ўсё ж такі ўвесь час жыў там і быў у самай гушчы падзей. У часы Народнага фронту /паколькі я быў на легальным становішчы пасля адсідкі на Лукішках/ мне даводзілася кантактаваць і з беларускай хадэцьяй, і з ксяндзом Станкевічам, і з Пазняком — дзедам З. Пазняка. Я яму гаварыў: Янон, вы, пэўна, дзеда свайго не ведаеце так, як я. Некаторыя з дзеячай сапраўды былі вартыя ўвагі. І не толькі ўвагі, а і пашаны, як, скажам, ксёндз Станкевіч. Гэта быў вельмі цікавы чалавек. Дарэчы, перад арыштам я з ім,

што еду на фронт /я быў тады яшчэ на ўліку партызанскага штаба /, і кажу: «Я не ведаю, чым гэты чалавек займаўся ў часы акупацыі, вам відай, але я з ім сядзеў у турме, даўно знаю яго. Ён быў прадстаўніком турэмнага камітэта».

А яго арыштавалі проста за тое, што выкладаў, па-мойму, фізіку ў беларускай гімназіі. Я кажу: «Наколькі мне вядома, дык ён у гэтыя часы памагаў партызанам рамантаваць іхнюю радыётэхніку». Як там з імі інакш будзеш гаварыць, НКУС жа...

Ён там дні два яшчэ пасядзеў — усё пісаў ім сваю біяграфію. Але выпусцілі. Потым ён выехаў у Польшчу і быў, па-мойму, кіраўніком тэхнічных устаноў ці школ у Шчэціне...

Слова паэта ўважаюнае, крамянае, трапнае ў характарыстыках, часам хлесткае і безапеляцыйнае, але заўсёды абгрунтаванае. Ва ўсім і за ўсім — вопыт перажытага, гады, мудрасць. Заварожана слухаю аповяд. Усё ўяўляецца гістарычна значным. На самай справе, што мы ведаем жывога, сапраўднага пра Адама Станкевіча, Наталлю Арсеневу, Язэпа Драздовіча, стасункі паэта з Я. Купалам і Я. Коласам, яго версію прычыны пагібелі Я. Купалы, дэталі знаходжання ў польскай і савецкай турмах?..

— Дык вось, я часта сустракаўся з Пазняком, Штумовічам, ксяндзом Адамам Станкевічам, Клімковічам — рэдактарам «Хрысціянскай думкі», іншымі дзеячамі. Лідэрам тут, бясспрэчна, быў ксёндз Станкевіч. Праўда, хадэцья /усё ж такі якая гэта была буржуазная, клерыкальная партыя / не вельмі ахвотна ішла на тое, каб разам выступаць з камуністамі супраць вайны, за праграму Народнага фронту. Гэта было якраз пасля перамогі Народнага фронту ў Францыі і Іспаніі /у Іспаніі яшчэ вайна, мабыць, ішла /. Дамовіліся, каб яны спынілі ўсюкую антысавецкую прапаганду, а мы ў сваіх камуністычных органах агітацыю супраць іх, каб Таварыства беларускай школы, Інстытут гаспадаркі і культуры, іншыя культурныя арганізацыі разам выступалі ў барацьбе за беларускую школу. Пачалі мабілізаваць на гэтым участку ўсе сілы. Пісалі дэкларацыі ў Лігу абароны правоў чалавека, у сейм і інш. Я быў дэлегатам ад моладзі Гродзеншчыны, калі мы з гэтымі дэкларацыямі, пісьмамі бацькоў, якіх выклікалі ў пастарунак, катавалі за тое, што дамагаліся беларускай школы, ездзілі ў Варшаву. Былі пісьмы, дзе прысылалі нават вырваныя валасы ў канвертах.

У Лізе абароны праў чалавека працаваў вядомы пісьменнік Андэжэй Струк. Ён тады быў творы, інак прыняў нехта іншы. Наведалі мы таксама рэдакцыю «Работніка» — органа ППС /Польскай партыі сацыялістычнай /. Там быў прадстаўнік яе левая крыла пасол ці нават сенатар Дэбуа. Яго потым немцы закатавалі падчас вайны. Ён нас вельмі хораша прыняў, абцяў гэтыя дакументы апублікаваць, але, відаць, і ён не прабіў рагаткі цензуры, якая панавала.

У гэты час на культурнай ніве рабілася многае. Напрыклад, мы арганізавалі розныя вечары, выклікалі Забэйдзі-Суміцкага, які прыязджаў, удзельнічаў у нашых мерапрыемствах. Нават быў крыху ачышчаны і абноўлены Нацыянальны камітэт, з якога былі выдалены ўвільны фашысты.

Часы гэты былі вельмі цікавыя. Цяпер, разумею, мяне насцярожвае ўсеагульная амністыя людзей, нават тых, якія адыгралі вельмі непрыглядную ролю ў адраджэнскім руху Заходняй Беларусі. Ну вось, скажам, Астроўскі. Я вучыўся ў гімназіі тады. Калі разгарнуліся забастоўкі супроць паланізацыі беларускіх школ і закрыцця, ліквідацыі іх, гэты самы Астроўскі, які потым, падчас нямецкай акупацыі, стаў прэзідэнтам Беларускай цэнтральнай рады, выклікаў цэлы атрад шпікоў і пальцам торкаў, каго з нас тапаць. Відаць, чалавек з пайсатні ўзялі ў той час. З яго дапамогай пры ўніверсітэце Стэфана Баторыя была арганізавана студэнцкая карпарацыя Ф. Скарыны, якая мела задачу адцягнуць моладзь ад нацыянальна-вызваленчага руху. Справа дайшла да таго, што яго ў Вільні судзілі ганаровым судом. Астроўскі быў асуджаны за выкарыстанне фінансавых сродкаў і інш. У мяне заставіўся нумар «Маладой Беларусі», дзе гэты прысуд надрукаваны. Гэта не камуністы яго судзілі. Рэдактарам гэтага органа быў Тумаш — вельмі цікавы і разумны чалавек, аўтар цяпер вядомай манаграфіі пра Ф. Скарыну, выдана ў Нью-Йорку. Ён, па-мойму, быў адзін час бургамістрам пры немцах у Мінску, але потым кінуты, выехаў у Берлін. Дык вось, Тумаш і Стас Станкевіч там падпісаны. Астроўскі вымушаны быў пакінуць Вільню і перад вайною не іграў ніякай ролі нават у колах, набліжаных да яго. Гэта была фігура адыёзна.

І раптам яго сціляюць на прэзідэнта. Калі ты ўжо такі прэзідэнт Беларусі, змагар за яе незалежнасць, то як ты мог згадзіцца быць прэзідэнтам абкарнанай Беларусі? Як хвіга, засталася... Беласточчына адышла да Прусіі, пайночныя раёны Беларусі разам з Маладзечнам, Браслаўскімі і Нарачанскімі азёрамі Літве дададзены, паўднёвыя — украінцам. Адмовіўся ён вось такіх многа...

Часамі вось так чытаю і проста карціць, каб часу было, дык у «Ліме» ці дзе нейкія рэплікі друкаваў бы. Абапіраўся на факты. Хоць не ведаю, ці друкавалі б іх. Трэба збіраць усе нацыянальныя сілы. Мы не настолькі багатыя, каб некага за нейкія ранейшыя справы адсейваць, асабліва сярэд інтэлігенцыі. Але ж нельга даходзіць да галавакружэння. Нядаўна я здаў у друк пад-

НА ЭТАПАХ

СПРОБА ЗМЕШАНАГА ЖАНРУ

і іншых давялося адкрыць для сябе тую акалічнасць, што М. Танк — еўрапейскі мастак, адна з буйнейшых постацей у сучаснай літаратуры народаў славянскіх краін. Паэт-патрыёт рос і фарміраваўся на лепшых традыцыях еўрапейскай культуры і літаратуры, шмат што пераняў з эстэтычнага вопыту В. Нэзвала, Л. Арагона, Ш. Пёцефі, Н. Хікмэта, У. Бранеўскага, іншых аўтараў. Думаецца, у многім як правая сінтэзу традыцый нацыянальнай і сусветнай паэзіі маглі ўзнікнуць наступныя характарыстычныя радкі — наватарскія для заходнебеларускай літаратуры:

Аловак адабралі —
Пішу скупым промнем сонца,
што прабіўся праз краты;
Паперы няма —
Пішу на стагтаным паліцэйскімі ботамі,
Акрываўленым лісце сваёй памяці;
Маркі няма —
Наклеяваю на грыпс
Надзею сваю...

Пазнейшыя гады пацвердзілі папярэдня назіранні і ўражанні. Менавіта праз такую ці бліскую да яе сэнсавую і пачуццёвую значнасць і канцэнтраванасць, структурную знітанасць, асацыятыўна-метафарычную кантрастнасць і шматмернасць, урэшце, фармальную раскутасць праходзіла паглыбленне індывідуальна-аўтарскага пачатку паэзіі М. Танка.

У той жа час варта адзначыць, што М. Танк, можа, як ніхто іншы ў нашай літаратуры, з'яўляецца глыбока нацыянальным, вельмі беларускім паэтам. Вытокі яго мастацкага слова — у вызваленчым руху заходнебеларускага народа, нацыянальным фальклоры — крыніцы мудрасці і высокай духоўнасці, маральных традыцый, аптымізму і эстэтыкі. Філасофія і паэтыка вуснай народнай творчасці аказалі вялікі ўплыў на станаўленне асобы, мастацкага стылю М. Танка, выпрацоўку асноў літаратурнага майстэрства. Аналіз такіх давераснёўскіх твораў паэта, як «Загараліся шляхі зорныя...», «Ой, калышашца вецер», «Сказ пра Вяля» і іншых, вершаў ваеннага перыяду паказвае наяўнасць у іх шматлікіх фальклорных тэм і матываў, міфалагічных вобразаў, традыцыйных эпітэтаў, метафар, параўнанняў, прыёмаў і сродкаў казачна-рамантычнай умоўнасці, архітэктонікі народнай лірыкі і інш.

Ой, не пніце, ветры, вербаў над ракою,
Над ракою быстрой не шумі, чарот.
Думала дзяўчына ранню зарю,
Летнюю зарю ды каля варот.

Малады М. Танк выступіў таленавітым спадкаемцам і прадаўжальнікам традыцый сваіх выдатных папярэдняў і настаўнікаў — Я. Купалы, Я. Коласа і М. Багдановіча. У нядаўнім лісце да аўтара гэтага артыкула ён яшчэ раз нагадвае: «У годы свайго станаўлення як паэта арыенцірамі ў маіх пошуках нацыянальнай самасвядомасці, сацыяльнай справядлівасці, перадусім была творчасць Я. Купалы і Я. Коласа. Аб гэтым я пісаў і ў сваіх вершах, прысвечаных ім, і ў «Лістках календара». Сёння, з адлегласці часу, давераснёўскі перыяд мне здаецца перыядам бяскончых блуканняў па нялёгкіх жыццёвых шляхах, на якіх больш было шанцаў загубіцца, як выжыць».

Размова пра 30-я гады ў жыцці і творчасці паэта, пра стасункі і ўзаемадачыненні заходнебеларускага песняра з класікамі нацыянальнай літаратуры пойдзе ніжэй, а пакуль адзначым, што адносна тэарэтычнага аспекту праблемы ўздзеяння аднаго пісьменніка на другога ў М. Танка свая, канцэптуальная пазіцыя, вывераная багатым асабістым вопытам. З ужо згаданага ліста: «Гаварыць аб уплывах — справа вельмі складаная. Мы іх часцей бачым там, дзе паэты закранаюць адны і тыя ж тэмы. Я не знаю паэтаў, якія былі застрахаваны ад уплываў сваіх

дасцігнасць прамаўлення, іскрынкі ў вачах, але прыкметна стомлены твар. Яшчэ больш хвора Я. Купала Андрэеўна — спадарожніца жыцця, сяброўка і палечніца яшчэ з часоў рэвалюцыйнага змагання. Нядаўна невылечная хвароба забрала дачку гэтых ужо немалых людзей.

«Я, прызнацца, не прыхільнік розных інтэр'ю. Тое, што можа сказаць пісьменнік пра сябе, ён павінен сказаць у сваіх творах. Праўда, ёсць золатарысты, якія ўмеюць пра свае, нават

відаць, апошні бачыўся. Накіроўваўся ў камандзіроўку па заданні Панамарэнкі на Другі Беларускі фронт, я заехаў да цешчы і зайшоў да яго. Сядзеў там рэдактар часопіса «Калоссе» Я. Штумовіч, з якім мы былі добра знаёмы. Я ім яшчэ прачытаў сваю паэму «Янук Сяліба». Тут жана кватэру ўварваўся нейкі падшыванец і стаў ва ўсіх нас правяраць дакументы. Ну, у мяне камандзіроўка была падпісана Панамарэнкам /яна і цяпер

За рабочым сталом на лецішчы

нецікавыя творы гаварыць цікава, чаму можна толькі пазайздросціць», — прыгадаю словы з ліста М. Танка і радуся, што ён знайшоў час, каб пагутарыць са мной. Ведаю, заўсёды рады маладым. Расказвае пра землякоў-нарачанаў, палечнікаў па рэвалюцыйным падлолі, якіх даўно няма сярод жывых, аналізуе сучасныя пераўтварэнні, камерцыялізацыю жыцця і, канечне ж, чытае новыя вершы.

— Яўген Іванавіч, як вы адносіцеся да сённяшніх грамадска-сацыяльных змен і зру-

дзесці ў архівах /, дык ён адразу асекся. Але я зразумеў, што за імі сочаць...

Я зайшоў яшчэ тады да свайго сябра Радзюка, з якім сядзеў на Лукішках. Пабыў у яго, пагаварыў, на другі дзень дамовіліся сустрацца. Прыходжу — жонка плача /яна цяжарная была, апошнія дні ўжо хадзіла /. Кажы, забралі яго. У якім жа святле я выглядаю? Учора быў, а следам за мной забралі чалавека. А хто? НКУС, кажы. Паўшоў я да іх. Паказаў камандзіроўку, пацвердзіў,

борку вершай. Недзе ёсць адзін на гэту тэму:

Не вьязе мне, спадары, прызнацца:
Паспяшыў калісьці нарадзіцца,
Не наўчыўся бізнэсам займацца
І не ўцёк у свой час за граніцу.

Сёння мо хадзіў бы ў патрыятах,
Геніяльных бардах-адрэджэнцах,
І ніякіх бы не знаў турботаў,
І ніякай арытміі сэрца.

А то ўпрогас ратаваць Еўропу
Ад няволі, цемрашальства, злобы.
Дзесяці спяць мае сябры ў акапах.
Дай і мне, Бог, летчы з імі побач.

Я інакш не магу да гэтага падыходзіць...
Як я магу лічыць вялікім адрэджэнцам, скажам, таго ж Бартула? Дарэчы, пра яго яшчэ не пісаў ніхто. Гэта быў адзін з радыкальных паэтаў. А потым стаў памочнікам суддзі-следчага. Мяне ў кайданых закутага прыгнали, а ён сядзіць за сталом. Мяне дапытваюць, а ён галаву апусціў... Есць у маіх дзённіках пра гэта. Гэта не цяпер я яго вывалак, а яшчэ ў тых гадах напісана. Гэтыя дзённікі ўжо гадоў дваццаць таму былі надрукаваны ў «Полымі».

— Яўген Іванавіч, тут наспявае патрэба пагаварыць пра Наталію Арсенневу. Вашы адносіны да яе як асобы, вазьмі.

— Ну, Арсеннева, я вам скажу, можа, найбольш сімпатычная з гэтых усіх людзей. Я пра яе напісаў у сваім вершы і зараз мала што магу дадаць да таго, што сказана яшчэ ў 35-ым ці 36-ым годзе. Як паэтка яна вельмі здольная.

Арсеннева дайгі час маўчала. Да 35-га ці да 36-га года амаль не друкавалася. А потым нека абудзілася. Прыехала, мя сусцрэліся ў інжынера Трэпкі. Сусцрэча была цікавая. Недазе набат фотаздымкі ў мяне захапіліся: яна, Штотвіч і я. Потым мы з ёй разам працавалі ў Вілейскай газеце. Яна, па-мойму, стыльрэдактарам была. Здаецца, там працаваў нейкі час і Драздовіч, ва ўсім выпадку заходзіў у рэдакцыю газеты. Толькі што пра яго я верш закончыў. Прачытаў пасля. Вельмі сімпатычная яна была, таварыская. У цяжкіх сітуацыях галавы не апускала, нека павябаму сустракала нягоды. Як на жанчыну, — столькі энэргі ў яе было! Энэргія яна была проста зараджана...

У гэту газету часамі прыязджала Ганна Новік. Яна, па-мойму, яшчэ і цяпер жыве.

— Так, жыве, яна мне ліст нядаўна прыслала.

— Цяжкое ў яе жыццё, бедная. У 1939 годзе ёй трэба было ўжо не так актыўна ўключыцца ў розныя камітэты, а проста пайсці вучыцца. Яна вельмі здольная была. А ёй здавалася, што ў Куранцы без яе савецкая ўлада не замацуецца. Вельмі цікавы чалавек.

Дык вось, з Арсенневай мы разам працавалі. Не памяню, як яе арыштавалі. У Вілейцы тады яшчэ нейкі час жыў Пётрант. Паколькі там не было польскага культурнага асяроддзя, ён пасля перабраўся ў Львов. З Вільні выехала вялікая група польскай інтэлігенцыі ў Вілейку, а з Вілейкі... недзе асела ў раёнах.

Пасля арышту Арсенневай сякім накіраваў мяне ў Беласток. У Беластоку было вялікае аддзяленне Саюза пісьменнікаў Беларусі і вялікая група вельмі цікавых яўрэяўскіх і польскіх пісьменнікаў. Туды накіравалі таксама Крыско Цімоха. Ён быў тады сакратаром саюза, а старшыней гэтага аддзялення працаваў П. Пестрак. Ну, Пестрак жывіў у Гродна, ён толькі прыязджаў да нас, часамі ў мяне начаваў. Прыязджаў туды і Таўлай. Ён, здаецца, у Лідзе тады працаваў, у газеце. Ну такі мяккі, такі, здавалася б, бязвольны чалавек. Яго і жанчыны мазі аблытаць, але да нейкай мяжы. Перад самай вайной ён жыў у мяне тыдні два ці тры, працулі над сваім зборнікам. І вось тады вызвалілі Арсенневу. Яна прыехала ў Беласток, мы сусцрэліся. Па-мойму, яна там у рэдакцыі ў Беластоку пачала працаваць. Каб яе не вызвалілі тады, то вызвалілі б у часе вайны. Панамерэнка вельмі прыхільна аднёсся да вырашэння гэтага пытання. Як пачалася вайна, я не ведаю, што з ёю здарылася: ці то не змагла выехаць, ці то муж не садзейнічаў гэтак. Усё ж такі ён быў ваенным, капітанам ці што, выкладчыкам у школе польскіх кадэтаў...

... Ага, я вам абяцаў прачытаць верш пра Драздовіча.

У тую ноч, як на чыгале спыніўся
Хрыстос у пунькаўскім глухім засценку,
У гаспадароў Язэпа нарадзіўся.
І каб суцішыць парадзіхі энкі
І малыша плач,

ён са свайго клунка
Сыпнуў у люлюку пчуроды дарункі.
Яны, відаць, і памагілі малому
У нашым краі з часам стаць вядомым,
Уладаром зачараваных фарбаў,
Збіральнікам свайго народа скарбаў
І непаўторным самавітм творцам,
Вандруюнікам па космасу бясконым,
Які раней за ўсіх Калумбаў света
На многіх перагасіваў планетах.
Там і цяпер, напэўна, знайсці можна
Яго следы: ці то пейзаж забыты,
Ці то замыславаты кіі дарожны,
З біклагай ратавальнай акавіты.

Жыў Драздовіч бедна, перабіваўся... Умеў
выразаць з каранёў, розных дрэў вельмі
замыславатыя кіікі. Цэлы набор гэтых кіікоў
заўсёды стаяў у музеі Івана Луцкевіча ў
Вільні. Хто прыязджаў, часамі набываў іх.

— Яўген Іванавіч, апошнім часам мяне моцна цікавіць вашы ўзаемныя з Янкам Купалам. Скажам, калі ласка, якім вам бачыўся Я. Купала і яго творчасць адтуль, з абсягаў Заходняй Беларусі?

— Ведаецца, Я. Купалу я ніколі не адлучаў ад Я. Коласа. Яны ў мяне нека заўсёды аб'ядноўваліся. Купала быў выдатнейшым лірыкам, а Колас — эпікам. Заслугі аднаго і другога, па-мойму, ураўнаважваюцца, хоць у нас часцей успамінаюць Купалу. Якубу Коласу далёка да купалаўскай лірыкі, а Янку Купалу далёка да коласаўскай эпікі.

З літаратурай, якая выдавалася ў Савецкай Беларусі, я быў добра знаёмы. У тых гадах я супрацоўнічаў з часопісам «Калоссе», які друкаваў творы многіх аўтараў. Тым больш, што ў бібліятэцы імя Урублеўскіх, дзе быў базавайш збор усіх саветыкі, заагачыкам беларускага аддзела працаваў вядомы этнограф Пецкоўскі. Па знаёмстве з ім я хадзіў туды, чытаў «Полымя», «ЛіМ», маладнякоўскія часопісы. Праз Пётранта, некаторых польскіх паэтаў у мяне быў яшчэ доступ да універсітэцкай бібліятэкі «Кола полёністаў». Так што я і там мог карыстацца літаратурай.

Звестка аб тым, што Я. Купала хацеў пакончыць з сабой, бяспрэчна, пакінула траўму ва ўсіх нас. Нека рассяяла гэта пісьмо самога Я. Купала. Цяжка было ў тых часы зарыентавацца ў падобных справах. Тыя, хто быў звязаны з рэвалюцыйным рухам, несумненна, паверылі гэтакім пісьму. Не паверылі людзі, якія заўсёды стаялі на пазіцыях працы.

Новыя творы Я. Купала і Я. Коласа публікаваліся на старонках заходнебеларускай перыёдыкі. У мяне захапіліся часопісы «Калоссе» і «Леталіс ТБШ», у якіх змяшчаны цэлыя падборкі вершай народных паэтаў. Шырока адзначаліся юбілей Купала і асабліва Коласа. Зараз не памяню, якая гэта была гадавіна, я тады прысвяціў Я. Коласу свой верш «Тры песні». Левае крыло моладзі, студэнцтва, «хадзіць» аб'ядналіся і разам адзначалі гэтыя юбілей.

Пазізія Я. Купала прыцягвала маладога аўтара сваім рамантычна-ўзвышаным лафасам, эмацыянальна скандэсанаванасцю думкі, афарыстычнай ёмістасцю. Я. Колас уплываў на яго аб'ектывізавана-праўдзівым паказам праблем грамадска-сацыяльнага жыцця, глыбокім выяўленнем «дыялектыкі душы» сучасніка, псіхалагічна дакладнымі фарбамі, пластыкай. Аб гэтым сведчыць тэматычна-вобразнае, стыльвае перагукванне канкрэтных твораў мастакоў. Калі ж гаварыць пра М. Багдановіча, то яго творчасць уразіла М. Танка духоўна-эстэтычным ідэалам, гуманізмам, падкрэсленай індывідуалізаванасцю светаадчування лірычнага героя, багаццем і шматстайнасцю жанравасцільвага зместу. «Для яго, можа, адзінага ў той час паэта, — акцэнтэ ён у артыкуле «Максім Багдановіч», — не існавала ніякіх меж у галіне тэхнікі верша, рытмікі, Упершыню ў яго вершах, як ад дотыку чарадзея, слова ззяла ўсімі колерамі вясёлкі...» І далей: «Ён паказаў нам, што для вяртання жывой мовы нашага народа няма недаступных вышынь. Яго санеты і тэрціны, трыялеты і актывы не менш натуральна гучаць і пад нашым небам...»

— Пасля вызвалення даводзілася ездзіць разам з Я. Купалам на гадавіну Міцкевіча ў Нававердук, а вайной, відаць, тыдні тры, пакуль не адрывіўся на Бранскі фронт, амаль кожны дзень сустракаўся ў Маскве.

Я эвакуіраваўся ў Саратаў. Але туды прыехаў Броўка і гаварыў мяне пайсці працаваць у газету, якія тады выдаваліся ў Гомелі (ён яшчэ не быў узят). Паехалі я, Кунар і Броўка. Але пакуль мы дабраліся да Масквы, Гомель быў ужо захоплены, і мы ў Маскве спыніліся. Спыніўся там і Я. Купала. Ён пасля ішоў ў мастака Елісеева, з якім сябраваў. Елісееў жыў на падмаскоўнай дачы, таму ўся яго кватэра была ў распараджэнні Я. Купала. І мы часта, амаль кожны дзень, або былі на кватэры Елісеева, дзе нас падтрымлівала прадуктамі цёця Уладзя, або Я. Купала прыходзіў да нас, у гасцініцу «Масква». Часамі засядзіліся позна, пачынаўся каменданцкі час, і Я. Купала заставаўся начаваць у нас. Я жыў тады з Броўкам. Мы ссодвалі ложкі і класілі ўтраціць.

— А якой была ваша апошняя сустрэча?

— Апошняя сустрэча была ўжо перад самай яго смерцю. Рапцёй я зайшоў да яго ў нумар. Ён знаходзіўся, па-мойму, на чацвёртым паверсе ў самым кутку каля дзяжурнай. Вокны былі напалову завешаныя. Нехта прыходзіў да яго. Стол быў не прыбраны: бутэлькі з гарэлкай, бутэлька недапітага шампанскага. Па-мойму, ляжаў на канапе Броўка, скінуўшы боты, у ваенным мундзіры. Яго мы не будзілі. Я. Купала спынаўся пайсці, здаецца, на дзевяты паверх да Лынькова... Мы развіталіся. Я не памяню, колькі мінула часу. Мне пазваніў Астрэйка: забіўся Я. Купала. Я выскочыў са свайго нумара /жыў я тады разам з рэдактарам агітпаката «Раздавім фашысцкую гадзіну» Чавускім / і толькі застаў на сёмым-восьмым паверсе людзей у цывільнай вопратцы /відаць, экспертаў/, якія пасыпалі нейкі парашок на парэнкі, на кроплі крыві. Мабыць, летучы Я. Купала ўдарыўся аб гэтыя парэнкі. Я збег уніз, але ўжо не застаў яго, толькі прыбралышчыца змывала кроў у пралёце лесвіцы.

На пахаванне прыехалі амаль усе беларускія пісьменнікі, якія служылі ў часячх недалёка ад Масквы. Цяпер пішучы, быццам яго не паказалі, зроб быў амаль закрыты, нібы з ім распраўіўся НКВС. Усё гэта не так, нават Мядзёлка не так піша. Я б не выключай

гэтага, калі б яго было да вайны або пасля вайны. Але ў той час Я. Купала быў патрэбны. У тым, каб яго не стала, мог быць зацкаўлены толькі другі бок. Але як другі бок мог падлічвацца, што чалавек у гэты дзень будзе ісці па лесвіцы ды яго штурхнуць? Вось загадка. І галюйнае, калі ён вяртаўся на свой чацвёрты паверх, відаць, не па лесвіцы думаў прабірацца. У гэтым не было ніякага сэнсу. Ён павінен быў ісці паўз дзяжурную адразу на ліфт. А тут атрымаўся так, што павярнуў у левы бок, нібы па лесвіцы хацеў ісці. Хто яго павярнуў, як гэта здарылася? Так што і для мяне, чалавека, які быў адным з апошніх, хто яго бачыў, загадкай гэта застаецца і сёння.

Прыгадаюцца словы В. Зуёнка з яго прадмовы да нядаўна выдадзенай кнігі выбранага М. Танка: «Шчаслівы той, хто сустрэўся з пазізіяй Максіма Танка. Многакрат існаслівейшы, каму выпала сустрэцца з самім паэтам... Этапы на шляху народа і этапы на шляху паэта — іх нямаюла зазнаў, і жыццёвых, і літаратурных, Максім Танк».

Калі мець на ўвазе ўсю панараму творчага шляху М. Танка, асабліва і характар, дынаміку эвалюцыйнага развіцця яго пазізіі, наступальнага выхату на многія сучасныя дасканалыя формы, то нельга не адзначыць, што ў творчасці мастака шматслойна пералеплены выразна акцэнтаваны гістарычны і прасторавы праекцыі выяўлення багатага жыццёвага матэрыялу. Тут прысутнічае і жыве паўнакроўным жыццём усё: крываваы падзеі гісторыі беларускага народа, пазізіяцыя ахвярна-герайчных асоб нацыянальнага мінулага і драматычна-балючыя рэаліі сучаснай рэчаіснасці, асэнсаванне заканамернасцей літаратурнага працэсу, асабліва сцэнай мастацка-творчага акту, філасофія творчасці і пластычныя сялянска-бытавыя і пейзажныя замалёўкі, роздум аб чалавеку, яго месцы ў грамадстве, сэнсе існавання, актуальных духоўна-маральных праблемах, адказнасць перад сабой і Радзімай і глыбокія любоўныя перажыванні. Напоўненая гуманістычнымі медытацыямі адносна сутнаскай наканаванасці сучасніка, прасякнутая клопатам аб нашай цяпершыне і перспектывах будучыні, пазізія М. Танка заключае ў сабе аспекты самабытнай мастацка-філасофскай тэорыі, выверанай сістэмы поглядаў і адносінаў аўтара да нававольнага свету:

Толькі перад зярном,
Што прагне каласіцца,
Перад жалезам,
Што жыць на зямлі намагае,
Перад каласом,
Што развіоць песні і гасцінцы,
Перад іголкай,
Што мяхі і дружбу сшывае,
Перад дарогай,
Што вядзе да сонца,
Перад ітгускай,
Што помніць дрэвы свайго гаю,
Перад вадой,
Што не змярзае ў палонцы,
Перад чалавекам,
Што праўды шукае, —
Будучыня.

На пазнейшым этапе, асабліва ў зборніках «Перапіска з зямлёй», «Хай будзе святло», «Дарога, закаляная жытам» і іншых, актыўнае развіццё атрымліваюць лірыка-сатырычныя матывы, формы сумеснага выкарыстання рэалістычнай і рамантычнай іроніі. Сцвярджаючы прынцыпы высокай духоўнасці, мужнае свайі шчырасцю слова М. Танка схіляецца да філасофска-аналітычнага даследавання жыццёвых працэсаў, выяўляе тонкія душоўна-псіхалагічныя зрухі, пазітыўнае радасць існавання:

Уся зямля гарыць у майскай квецені.
Колькі год я па ёй ваюдраваў!
А сёння спыніўся:
як жа ісці
Па вуснах павучых траў,
Па жывых, раскрытых вачах лотаці?

Дык вось часта ітгускі лётаюць!
На думку паэта, неабходна адрэзці вартасную сутнасць зямных першаасноў жыцця, спаконвечных маральна-этычных норм і звычай, духоўных скарбаў фальклору, багаццяў мовы. Якраз ва ўсім гэтым бяруць свае вытокі «і хлеб, і сумленне, і песня» /«Перапіска з зямлёй», «Бібліятэка», «Вывучэнне мовы» і інш./ Жывяць, натхняюць яго талент любяы сэрцу нарачанскай прасторы.

Любоў да жыцця, роднай зямлі і прыроды, гісторыі народа, у многім азмочаны драматызмам чарнобыльскай бяды «культ зямнога існасця» выяўляецца не ў гучных дэкларатыўных прызнаннях М. Танка, а праз глыбокі роздум, асэнсаванне свайі шчымыліва-балючай далучанасці да шматлікай супярэчнасцей рэчаіснасці.

Пазізія М. Танка — гэта пазізія дзівосных па сваім характары вобразна-метафарычных пераўтварэнняў і пабудоў. Здаецца, на ўсе жыццёвыя праявы мастак мае свой, самабытны погляд, ледзь не ў кожным яго вершы прысутнічае своеадметна-танкаўскі ракурс бачання аб'ектаў нававольна рэчаіснасці. Канкрэтна-гістарычнае, праўдзівае і казкавае цесна паяднаны, узаемапераплечаны ў творчасці паэта, залежаць адно ад другога і сувымараюцца адно другім. Гэта той выпадак, калі, па словах А. Твардоўскага, «с доброй выдумкою рядом правда в целостности жива»:

Сярод пісем розных адно атрымаў
Ад грушы старой у гародзе:
«Прыедзь, калі помніш смак дзічак маіх,
Мне спюніцца заўтра стагоддзе».

І вось я ў прэзідуме ўжо сяджу
На нейкай калодзе з дрывотні.
На прыбзе — кот, на шаламні — гракі,
Ганчак прылёт ля падваротні.

І слухаю праз шапаценне лісця,
Праз звон-перазвон пчол напеўны,
Праз гул год былых — са слязамі ў вачах —
Кантату ахрыплага пеўня.

/«Сярод пісем розных адно атрымаў...»/

Больш таго, досыць часта працэсы і з'явы аб'ектывна рэчаіснасці, патрапляючы ў абсягі мастацкага свету М. Танка, губляюць абрысы свайго рэальна-жыццёвага аблічча. У многіх выпадках паэт адмаўляе, «адкідае» рэальна-плочевае, практычнае, канкрэтыку звычайнай жыццёвай логікі, эпаіруючы славуы «здоровы сэнс», сам стварае казкавае, парадаксальнае, гратэска-ўмоўнае. Дом, напрыклад, ён будзе, прытрымліваючыся адваротнай паслядоўнасці: «Я пачынаю з мары, з дыму над комінам, з буслінага гнязда, Якое прымацоўваю да страхі...» /«Звычайна сур'езныя людзі...»/. Гэта своеасаблівы прыём аддалення ад аб'екта даследавання дзеля спасціжэння яго першаснай сутнасці. «Парадоксы і афарызмы Танка, — слухна піша У. Калеснік, — змяшчаюць агульную звышзадачу — супрацьпастаўляць ардынарнаму, практычнаму, заставаю карысліваму бяздушынаму бачанню свету бачанне чуйнае, гуманістычнае, адвечна прырытэнае, няхай яно і выгладзе часам як дзівацтва і выдумкі Івана-прастака...»

Слова М. Танка бывае інтанацыйна-ўзнёсеным, прамоўніцкім і сцішаным, даверліва-інтымным, усмешлівым, дасцігна-гуллівым і ўнутрана засяроджаным, па-грамадскіму сталым. Глыбока працулы аўтарскі лірызм і філасофія прытчы, традыцыйна-напёўны, «сабараны» верш і парадаксальнасць асацыятыўна-метафарычнага мыслення, раскальханасць верлібра — шырыня мастацка-творчага дыпазону паэта ўзражае. Сімптаматычна, што сам М. Танк у адказах на пытанні нашай анкеты падкрэслівае наступнае: «Асабліва сцэнай пазізіі — у яе зменнасці, тэматычных і фармальных пошуках новых выяўленчых сродкаў. Сваімі вершамі я лічу тыя, якія яшчэ не напісаў, а напісаныя — грамадскай уласнасцю. З сучасных паэтаў бліжэй да сабе лічу тых, з кім цяжка саборнічаць».

Многія нашы паэты, ідучы ў літаратуру, вучыліся і вучацца на ўзроўні Танкавага слова, якое аказвае істотны ўплыў на развіццё сучаснай беларускай лірыкі. «Максім Танк, — піша ў лісце да аўтара артыкула В. Зуёнка, — адзін з тых, хто ў жагорце наступікаў Янкі Купала, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча ярка і самабытна засведчыў у паэтычных вобразах веліч і прастату, працавітасць і злітнасць з прыродай, пакрычасты лёс і несмяротную жыццядараснасць, натуральную мудрасць і гістарычны аптымізм беларуса».

Уласна гэтым і знаў мяне асабіста ў душу Максім Танк. Помніцца яго ўступленне на вялікім літаратурным вечары ў БДУ, дзе мы, студэнты-навабранцы, увачывідкі бачылі, на свае вушы ўпершыню чулі тыя, з кім сустракаліся дагэтуль толькі на старонках чытанак і хрэстаматый ды газет і часопісаў. Уразіла, як зліваецца воблік паэта з характарам верша, як з гэтага адзінства вырастае штосці вельмі блізкае, роднае, тыпова беларускае — тое, што жыве ў кожным яскравым дзядзьку, які і годнасць сваю ведае, і можа, пад настрой, добра пасмяяцца з сябе /здаецца, былі гэтыя вершы «Не сячы сасы...», «Партрэт друга» і інш./ Сусцрэча тая была штуршком да выбару тэмы адной з вучобных, практычных журналісцкіх работ: я пісаў яе па кнізе Максіма Танка «След бліскавіцы». А гэта ўжо ёсць усе падставы назваць і вучобаў у выдатнага паэта».

Красамоўныя словы Н. Гілевіча, які адзначае наступнае: «Думаю, што творчасць Максіма Танка, як і іншых выдатных паэтаў, паўплывала на выпрацоўку творчых крытэрыяў, на выбар ідэіна-эстэтычнай пазіціі, на тэматычную арыентацыю, на фармаванне мастацкага густу, на адносіны да працы ў літаратуры як да занятку ў вышэйшай ступені самаахвярнага. Пра больш канкрэтную мае ўзаемадачыненні з паэтам Максімам Танкам і яго творчасцю гаворыць напісаны ў 1964 годзе вянок санетаў «Нарач», прысвечаны яму, вядома ж, невыпадкова. Гэта была перш за ўсё даніна ўдзячнасці песьню роднай зямлі, бацькоўскага краю, чые натхнёнае слова ў гадзі маёй маладосці падтрымлівала і спяліла ў душы грамадзянска-патрыятычныя паучыці» /з адказаў на пытанні нашай анкеты/.

Аб свайі прыхільнасці і сімпатыях да М. Танка, творчай залежнасці ад яго вабных ідэіна-мастацкіх здабыткаў сведчаць іншыя паэты — М. Арошка, Я. Сіпакоў, Д. Бізэль-Загнетава, П. Макаль, М. Дукса, Р. Баравікова, Ю. Пацопа. Адным з іх больш імпануе ўнутраная насычанасць танкаўскага радка, аналітычна-даследчы пачатак, глыбінная філасафічнасць яго творчасці, другім блізкае жываіснасць пазіціі мастака, прадметная фактурнасць, рэчывнасць паэтычнага вобраза, уагура трэціх прыцягваюць фармальныя пошукі, адзінства формы і зместу ў вершах-верлібрах паэта і г.д. Так ці інакш станаўленне і мастацкае развіццё многіх аўтараў цяжка ўявіць без сувязей з М. Танкам, выпрацоўкі сваіх адносінаў да яго багатага творчага вопыту.

Есць падставы спадзявацца на тое, што выдатны майстар яшчэ неаднойчы парадзе нас новымі творами, а эстэтычная агульназначнасць і прыцягальная моц яго пазіціі захавуюць сваю каштоўнасць для будучых пакаленняў удзячных чытачоў і прыхільнікаў.

Мікола МІКУЛІЧ,
кандыдат філалагічных навук, доктарант
Інстытута літаратуры імя Я. Купала АН Беларусі

Алесь РАЗАНАЎ

ВЕРСЭТЫ

ПАЛЯВАННЕ Ў РАЙСКАЙ ДАЛІНЕ

А потым мы выйшлі ў даліну...

Сінелі ўдалечы горы, урачыста высіліся лясы, і ззяла на небе не сонца, а само неба, нібы блакітная ліна, свяцілася мяккай, лагоднай, прызнаю светлынёй.

Рупіліся на спелых палетках мірна гошья дужыя людзі, а на зялёных лугах, у галях гуляла і жвавілася няпужаная зверына.

Мы доўга моўчкі стаялі, удыхаючы водар шчасця, што напаўняў даліну, ды потым, урэшце, нібы намагаючыся, згадалі, што мы не адгэтуль, што мы не такія, што нам ужо трэба вяртацца, і тады грывнуў стрэл...

Усяго адзін стрэл, але ўся даліна павярнула тварам, уражаная, да нас.

І вось ля самага небаспаду ўзнікла чырвоная хмарка і шпарка пасунулася паплыла сюды, за ёю другая і трэцяя, цэлая чарада, і з кожнай гэтай чырвонай хмаркі на спелы ўраджай палеткаў, да ног нашых сталі падаць і награвашчывацца ў кучы целы забітых казуляў, вавёрак, зайцоў...

Не з ношкай здабычы, а з ношкаю цяжкай гвятлівай віны мы адступалі — і ўсё адступаем яшчэ — з той дзівоснай, з той райскай, загубленай нам даліны, куды нас завёў аднойчы наш паляўнічы лёс.

РЭЧЫ-ІІ

У крамных вітрынах павыстаўляны рэчы — мо для сустрэчы, а можа, для развітання.

Нібы ля сваіх дарагіх нябожчыкаў, мы спыняемся каля іх, аглядаем іх, убіраем іх у душу і ў памяць.

І адчуваем, хвалюючыся, што з імі нас звязвае тайнае падабенства, бы некалі, напачатку, калі бог тварыў свет, мы былі гэтаксама рэчамі і будзем некалі зноў.

Усё, чым багаты мы, — гэта рэчы, і ўсё, перад чым мы аказваемся багамі, — яны.

Мы адыходзім далей. Але застаюцца ў вітрынах рэчы, а ў рэчах — мы.

СПАРЫШЫ

Бы дрэва, што мае адно карэнне, а дзве паставы, я — спарышы.

Той свет і гэты з'ядноўваюцца ўва мне, знаходзяць смерць і жыццё ўва мне ўвасабленне.

З дня ў дзень, з году ў год, з веку ў век збіраюся з тайнаю моцай, каб калі-небудзь абвергнуць сваё існаванне, адолець дваістасць і стаць насампраўдзе сабой.

На запытанні «Чаму?» і «Навошта?», з якімі скіроўваюся ўвышыню, вяртаецца мой адгалосак — рэха і, доўга вандруючы ў прастрані між спарышоў, знікае.

Я ведаю: гэтак, як ёсць, не павінна быць.

Але гэтак ёсць.

SUMUS NE SIMUS

Мы не займаем ніякіх пасадаў і не маем ніякіх званняў, але якраз у гэтым усе, хто ведае нас і не ведае, бачаць нашу пасаду і разумеюць наш чын.

Мы не такія, мы іншыя, але мы апынуліся тут, і тутэйшае наваколле пераконвае нас няспынна, што мы гэтакія, як усе.

Мы робім не тое, што хочам і можам, а тое, што нам прапануюць, а тое, што хочам і можам, хаваем на потым, на некалі, нібы ў труне, у сабе, і, адмаўляючы рэчаіснасць, што не дае нам адбыцца, згаджаемся гэтак з ёй.

«Я ніколі не каюся ў тым, чаго не рабіў, але каюся ў тым, што рабіў», — нам прысвячаюць свае высновы волаты думкі.

SUMUS NE SIMUS.

Мы ёсць, каб не быць.

ЗАВАЁЎНІКІ-ІV

Нібы маладыя багі, вы ўзыходзіце на пракаветных палетках зямлі — і зямля становіцца вашай.

Вам дазваляецца ўсё: вы пераймаеце ў свае рукі ўсялякі суд, і пераходзіце на ваш бок праўда.

«Бог абірае таго, хто сам сябе здольны абраць», — вы пераконваеце з дня ў дзень рэчаіснасць, а яна гэтаксама, з дня ў дзень, пераконвае вас, што бог, якога вы маеце, мёртвы, што бог, якога вы маеце, — смерць.

ВЕРШАКАЗЫ

КІШЭНЯ

Калі чалавеку шанцуе, гэта ў першую чаргу заўважае кішэня, і калі не шанцуе — гэтаксама «аддзеньваецца» на кішэні.

Кішэня нібы кірмаш: што яна мае, з яе дастаецца, і чаго не мае, у яе кладзецца.

Іншыя — шляхетнейшыя — часткі адзення кпяць і шэраюць, што кішэня — ненаедная кішка, што кішэня — шэльма, аднак кішэня «адкышвае» гэтыя «кепшыкі».

Кішэня спрактыкаваная, кішэня спакушаная, і ўсе каштоўнасці, ці

гэта шэляг, ці дукат, селянца — шчэмяцца — менавіта ў ёй.

СЦЕЖКА

Сцежка выводзіць чалавека з абжытага і звыклага асяродку і вядзе ў незнаёмы свет, і як бы ні мучыла і не засмучала расстанне, яна суцяшае.

Сцежка сама ведае, як ёй ісці, як ёй весціся, яна хістка і гнуткая, і сцелца пад ногі, быццам нітка чароўнага клубка.

Сцежка засцерагае ад проста-лінейных учынкаў: з яе лёгка збіцца і цяжка ўзбіцца зноў.

Ці спека, ці сцюжа, сцежка разнасцежвае прастору і цягнецца датуль, дакуль здольны дацягнуцца чалавечыя памкненні: яна ўсцяж прашывае сабою абсягі жыцця, і тыя сцягі, якія яно ўздывае, заўсёды маюць сваім праворазам сцежку.

СПРАЖКА

Спражка злучае абодва канцы /ці пачаткі/ паска-папружкі, перайначваючы двухканцовы /ці двухпачатковы/ прамежак у пругкі круг.

Спражка не спрэчка канцоў і пачаткаў, а спрэчка, і мае моц, уладу і гонар трымаць іх у паслушэнстве.

Найпершае ўражанне аб паску атрымліваюць па спражцы: спражка — пагорак, што ўзнік з прагалу, пастаянства, што здабылося з разладу, перамога, што вырасла з паражэння.

ГОЛАД І ХОЛАД

Голад глыгае ўсе наедкі, якія гадаваў год, холад захутваецца ва ўсе халаміды, што назапашвала хата.

Холад — дрыготка, голад — сутарга, холад — душахват, голад — жываглот, холад тоіцца ў лёхах, голад — у логаве, холад — лёд, голад — ляда.

Голад глядзіць у дол, холад — у неба, голад гавее, холад даймае дух, голад гандлюе, холад катуе, голад — блата, холад — ліхата, голад доўгі, холад раптоўны, голад дужаецца, холад ходаецца, холад — волат, голад — асілак, холад адольвае знадворку, голад — знутры.

Холад адхуквае ўспаміны, голад «адгуквае» згадкі, голад — павадыр, холад — хадыр, голад уздыхае, холад хліпае, голад марыць пра «гладкі» лад, які заўсёды частаваў бы аладкамі, холад пра дыхтоўны дах, голад — пра галаўня, холад — пра галавешку, голад — пра Gold /золата/, холад — пра Holz /дровы/.

Голад галіцца, холад хоча, холад голы, як гала, голад худы, як іголка, голад намагаецца знайсці ў наваколлі згоду, холад — пагоду, яны ходзяць удвух, і невядома, хто з іх большы, хто з іх галоўнейшы, але, кленучы голад, што ён гад, а холад — што ён кат, нібы пракаветным ідалам, абодвум ім дагаджае і абодвух іх улагоджвае люд.

ВАРОНА

Беларуская в а р о н а вартуе вароты і, седзячы на іх, паварочваецца разам з імі то на ўсход, то на захад.

Руская в о р о н а проворная: яна ворует усё, што кепска ляжыць, але ўсё, што ні ворует, роняет.

Балгарская в р а н а рана працянаецца, каб самай першай падаць свой голас і ў Сафіі, і ў Варне.

Праславянская в о г п а варухаецца па ворным полі, збіраючы ў свой ворак-капшук знойдзеныя зярняты.

Літоўская в а г п а варыць кашу, а зварыўшы, варожыць, каму варта даць, каму — не.

Польская в г о п а няўрымслівая, як арол: яна вынырвае каля Вроцлава, каля Кракава, каля Варшавы — дзе ўюцца харугвы, блішчаць шаўроны і дзе зброя вырашае, хто мае быць паранены, хто — страчава, а хто — уратаваны.

ГРАБЛІ

З чаго б ні рабіліся граблі — з клёну, з ясеню альбо з грабу, яны габлююцца і шліфуюцца і, губляючы сваё першапачатковае — «рабое» — аблічча, набываюць бляск «адукаванасці». Граблі не грэбуюць ніякай работай: тое, што расцярушана, яны зганяюць у кучу, тое, што зблыгталася ў закарэзаныя звязы, «разрабюваюць» на камякі, а тое, што блізка, падсоўваюць яшчэ бліжэй.

Пальцы ў грабляў нязграбы, і самі яны худыя — адно хрыбет і рэбры, аднак дзякуючы гэтай сваёй нязграбнасці, гэтай сваёй хударлявасці, граблі зграбна ўвіхаюцца на двары, на лузе, у агародзе і храбра ўграбуюцца ў бруд і ў гной.

Граблі абагаўляюцца гурбамі курэй і вераб'ёў, і пеўні таксама час-пачас схіляюць перад імі свае ганарлівыя грабяні.

ПУНКЦІРЫ

● Сохнуць збанкі: штыкеты займелі галовы?!

● Бульба цвіце. У рамонкаў круглыя вочы.

● Вецер павеяў, закалыхаўся зялёны чарот — і ўзнікла Р А З М О В А.

● Дом з каляровымі аканіцамі — матылькі разгарнулі крыльцы?!

● Падаюць дзічкі ў траву — і адтуль цікуюць: ці хто іх возьме?

● Якая прагна гліна!.. І з жабрака сцягвае боты.

● Вадасцёкавая труба — увага, што скіравана адразу у неба і ў дол.

● Згусціўся туман — і вочы дамоў сталі вачамі прасторы.

●
Дождж церусіца —
дым
не бачыць, дзе неба.

●
Расклалі ля рынку
цяпельца
і грэюць рукі:
армяне ў Менску.

●
Снег усцілае зямлю,
на снег
сцеліцца жоўта-барвае лісце:
мастачка-восень.

●
Перасяляемся:
у кватэры
сёліцца рэха,
у рэчу —
пражыты час.

●
Рэчка замерзла —
мост
здзіўляецца лёду:
адкуль ты ўзяўся?!

●
Зімовае сонца.
Імкнуцца ўстаць
са снежнай пастцелі
цені.

●
У горадзе бор —
ацалелы гурт
упорлівых абаронцаў.

●
Кроплі дажджу
пастукаліся ў акно —
ці мо самі нябёсы?!

●
Бэзавы куст заквітнеў —
у доме
парасчыняліся вокны.

●
Шчыміцца ў плот
цікаўная крапіва:
што тут,
у агародзе?

●
Здалечыні,
праз начную імглу,
агеньчыкі замігцелі:
адзіны ва ўсім наваколлі дом,
што не спіць, —
бальніца.

●
Пад плотам
пасохлы дзядоўнік
і дзед-жабрак:
пабрацімы?!

●
Не бойся цячы, ручай,
у яры і ў ямы:
рака
цябе не забудзе.

●
Зона.
І як вы зайшлі,
бязрозы,
туды — за калючы дрот?

●
Сеў матылёк на куст
квяцістага бэзу —
і ўбачылі ўсе адразу,
які фіялетаваы бэз,
а матылёк — бялюткі!

Проза

БУСЛІНАЯ ГІСТОРЫЯ

АБРАЗОК

Віктар ПРАЎДЗІН

На Віцебшчыне, на рацэ Бярозаўцы, птушным крылом выгнулася ўздоўж берага вёска Панфілаўшчына. Упершыню я праводзіў свой адпачынак у гэтай ціхай вёсачцы некалькі год таму. Не абмінула Панфілаўшчыну агульная бяда: з'ехала ў гарады моладзь, састарэлі бацькі, і вось стала яна неперспектыўнай... А людзі не кінуліся на абяцаную «манну нябесную» ў вялікія сёлы, куды пад прымусам звозілі хутарскія сядзібы, а амаль усе раз'ехаліся.

Але расправду не пра гэта, а пра выпадак з бусламі, што, як памятаюць вяскоўцы, спакон веку жылі ў панадворку Чэслава Чорнага. З году ў год, як па раскладзе, прылятала сюды пара буслоў. Яны абдуоўвалі пашкамуганас зімовымі вятрамі і непагадзю гняздо, выводзілі буслянят, кармілі, вучылілётаць, а па восені раптоўна знікалі. Чорны некалькі скардзіўся, што, як ні старасца, не можа ўгледзець час адлёту птушак на поўдзень, адлятаюць так, што старонняе вока не бачыць. Так яно ці не, пацвердзіць не магу, бо ў маім двары ніколі буслы не жылі.

Дык вось, у тое спякотнае лета, калі нават у жніўні вада ў рацэ была цёплая і вабіла, нашэптвала, што трэба пакупацца, пабоўтацца, скінуць дзённы цяжар, паляванне на качак дазволілі на два тыдні раней звычайнага. Праз тое, што запёрлася вёска на рацэ паміж двух азёр, і даводзіцца слухаць людзям тры дні на тыдні сапраўдную кананаду. І тры дні жывуць яны з рання да ночы ў чаканні, калі здалося палаяўнічыя з Глыбокага ды з Шаркоўшчыны. Першыя гадзіны і буслы, напужаныя рэхам стрэлаў, не адлятаюць ад гняздоўя, але карміцца трэба, а які буслу насадку ў вёсцы? Паніху яны лятуць далей і далей, а потым прывыкаюць да стрэлаў і, быццам так і трэба, не звяртаюць на іх увагі.

Памятаю, была пятніца, калі па вёсцы ў адначасе разляцелася навіна: прапала бусліха. Людзі высока залзіралі галовы, углядаючыся ў самае паднябессе, дзе кружыў над вёскай і жалобна клекатаў асірацелы бусел. Старыя бабы жагналіся і вохкалі, што быць бяда. Яны на пальцах пералічвалі ўсіх вяскоўцаў, хто калісьці зрабіў нешта блаславае, але такіх, хто мог забіць бусліху, вылічыць не маглі. Сваіх палаяўнічых у Панфілаўшчыне не было, пераваліся, толькі Юстын Гіртун меў калісьці стрэльбу, але год дваццаць таму здаў участковаму.

«Значыцца, хтосьці нетутэйшы ўчыніў зладзейства», — зрабіла выснову баба Вэрця і таксама перажалася.

А бусел кружыў над вёскай без перадыху суткі, другія, і неслася з паднябесса жалобнае клекатанне. Незразумелая туга сціскала сэрца, не спалася ноччу, жалобнае клекатанне рвала на часткі душу. А ў нядзелю, апоўдні, калі вяскоўцы вярталіся з касцёла, раптам клекат сціх. Зноў некалькі пар вачэй утаропіліся ў неба, шукаючы бусла, і не знаходзілі. І раптам нехта крыкнуў:

— Ідзе, па дарозе ідзе...

І сапраўды, пасярод пыльнай вуліцы ішоў бусел... Людзі, хто дзе быў, там і пасталі ў нямым здзіўленні, а бусел, не звяртаючы ні на кога ўвагі, быццам гэтым выказваючы людзям свой пратэст, сваё абурэнне, зрэшты, пагарду, ішоў па вёсцы... Я таксама глядзеў на гэце незвычайнае шэсце, і ногі самі панеслі на дарогу... Ішоў бусел, следам ішлі людзі, жагналіся бабы. Гэтае незвычайнае шэсце спынілася ля хаты Чорнага, дзе было гняздо. Бусел зусім па-чалавечы паглядзеў на ўсіх разумнымі вачыма, і мне падалося, што я бачыў на ягоных вачах слёзы. З ягоных грудзей вырываўся незразумелы цяжкі гук, зусім не падобны на звычайны клекат, ён скокнуў раз, другі, трэці, узмахнуў крыламі і паляцеў... Усе чакалі, што бусел сядзе на гняздо, але ён толькі зрабіў тры кругі над хатай і ціха, нават не было чутна шаргаценне крылаў, знік з вачэй...

Вяскоўцы доўга ўзіраліся ў той бок, усё чакалі, што бусел вярнецца, але ён знік назаўсёды. Бусел у вёсцы больш не з'явіўся, і пра гэты выпадак стараліся не ўспамінаць.

На наступны год усе з хваляваннем назіралі, як Чэслаў Чорны ладзіў новае драўлянае кола на месцы старога, і кожны дзень, як толькі сьнег, хто ні праходзіў міма, кідаў позірк на сіратлівы слуп сярод агарода. І ўсё ж не на той год, а толькі на наступны дачакаліся — новая, маладая пара буслоў абжылася ў вёсцы.

На гэтым можна было б скончыць гаворку, але тыдзень таму я ехаў з Мінска ў Панфілаўшчыну і пачуў працяг буслінай гісторыі. У Бягомлі да мяне падседа жанчына, на выгляд гадоў сямідзесяці. Кіламетраў пяць ехалі моўчкі, яна толькі прыкладвала да вачэй хусцінку і нешта сабе шаптала, бы малілася. Я не выпрымаў, спытаў:

— Мо чым памагчы? У мяне валідол ёсць, ад сэрца памагае...

Жанчына неспрыязна зірнула на мяне, хусцінку не схавала, але плакаць перастала.

рацьлеглага — лесам. У цэнтры дзядзінца, на горцы, стаяў аднапавярховы драўляны дом /на два канцы, з двума комінамі/. Накрыты быў, як і ўсе пабудовы фальварка, гонтай. Пасярэдзіне быў ганак. Жыў у доме эканом фальварка.

Былі тут два чатырохкватэрныя дамы /таксама драўляныя/, жылі ў іх парабы. Адзін дом стаяў бліжэй да азярца, якое ўтварылася ад разліву крыніцы, другі туліўся да вялікага яблыневага і грушавага саду.

Не скажаш, што зямля фальварка была асабліва, але збажына і бульба, кажуць, радзіла на славу.

Вышэйпамяяны гаспадар Есянёва Рафал Слізень заслугоўвае, каб расказаць аб ім больш. Быў ён сябрам Адама Міцкевіча. Бліскача скончыў у 1824 годзе юрыдычны факультэт Віленскага ўніверсітэта. Але вядомы ён найперш не як юрыст, а як мастак. Так падаюцца звесткі пра яго і ў энцыклапедыі Гутэнберга. Першапачатковую мастацкую адукацыю атрымаў у Вільні пад кіраўніцтвам прафесара Яна Рустэма /паралельна з вучобай на юрыдычным факультэце/. Ужо тады яго карыкатуры, акварэльныя мініяцюрыны партрэтны, сілуэты, выразаныя з чорнай паперы, былі высокамастакімі. Ён меў дар схопліваць падабенства. Мастацкую адукацыю прадоўжыў у Пецярбурзе, дзе пачаў ліпіць з гліны медальёны. Зрабіў, у прыватнасці, медальён Марыі Шыманоўскай /цешчы Адама Міцкевіча/, Яна Чачота, Томаша Зана, Эдварда Адынца, Яўстафія і Канстанціна Тышкевічаў, а таксама бюст А. Міцкевіча. Быў ён не толькі графікам, скульптарам, але і архітэктарам. Ём былі

— Выбачай, чалавеча... Дзякуй на добрым словы, але лекі майму гору не памогучы...

Звычайна я не лезу да людзей, асабліва да незнаёмых, са сваімі парадамі ці павучаннямі, але тут быццам хтосьці за язык пацягнуў:

— А вы раскажыце, лягчэй стане...

Жанчына зноў паглядзела на мяне, цяпер ужо з большай прыхільнасцю, схавала ў вялікую гаспадарчую сумку хусцінку, і сцішылася, заплюшчыла вочы...

— Па сабе ведаю, калі расказаць крыўду, несправядлівасць, адразу палягчэе, быццам і гора ўжо не такое вялікае... — правяіў я незразумелую для сябе настойлівасць.

Жанчына павярнула ўсім тулавам да мяне, зачэпіла нагой сумку, забразгатала шкло.

— Ой, хоць бы не пабіць, — спахапілася яна і пачала падсоўваць свой багаж пад крэсла. — Я таксама ў Мінску была, — прамовіла суседка, — па вяду ездзіла, толькі б дзевяці, бач, слоікі дзынькаюць, здаецца, і паперай пераклала.

— Як па вяду? — здзіўіўся я.

— Па заговораную, у варажбіткі была... На прамы аўтобус білетаў не хапіла, дык я на перакладных да Бягомля, — прыхільна загаманіла жанчына. — А гора ў мяне такое, што сын некалькі гадоў таму цяжка захварэў на падучую...

Жанчына зноў раптоўна сцішылася, але было відаць, што яна вельмі хваляецца, не ведае, куды падзець рукі. Я маўчаў, чакаў, што цяпер яна пра ўсё расказае сама. Жанчына паклала рукі на калені, счэпіла пальцы, цяжка ўздыхнула.

— Некалькі год таму прынёс сын з палявання бусла. Я адразу сэрцам адчула бяду, і сварылася на яго, і ўжо ж утавоўвала закапаць, але ён стаў на сваім, душой заставіў: зраблю, кажа, чучала, вунь Ромка Іванішы навуцьпіць. Ага, як жа ж, чакай, той жывадзёр чаму добраму навуцьпіць! А сын бы аглух, робіць па-свойму. За чучала, кажа, на кірмашы вялікія грошы дадуць... Вінаватая ж перад сынам, не пераканала... А праз некалькі дзён вяртаюся з касцёла, а сярод панадворка ляжыць сын, рукі, бы крылы, раскінуў, зусім як нежывы, а побач, ля самай галавы, бусел...

Жанчына не выпрымала, зноў выцягнула хусцінку, усхліпнула.

— Апрытомнеў Язэпка ў бальніцы праз некалькі дзён, расказаў, што здарылася, але я пра ўсё раней задалася... Кружыў над хатай бусел і чакаў сына, каб адпомсціць за смерць сваёй сяброўкі. І толькі Язэп выйшаў на панадворак, ён крылы склаў і каменем упаў на галаву — разлічыўся, значыцца... Сын жывы застаўся, толькі з той пары стала ў яго падучая. Вось і матаюся я па варажбітках, дактары рады даць не могуць...

Я маўчаў, дый што было сказаць жанчыне? Паспачуваць? Толькі тыя словы ніяк не знаходзіліся...

— А дзе вы жывяце? — каб хоць нешта сказаць, спытаўся я.

— У Глыбокім... — усхліпнула жанчына і дадала: — А бусел ўсё ж птушка святая. Ведаю, што сын жывы застаўся толькі таму, што я пахавала абедзвюх птушак на могілках, малілася за іх... І тады сын апрытомнеў...

— Так, святая, — кіўнуў я і падумаў, што вось як скончылася апошняя бусліная песня...

пабудаваны ў Вольне будынкi незвычайнай архітэктуры.

Гэты гаспадар Вольна і Есянёва пакінуў аб сабе памяць добрага чалавека. Некаторы час жыў у яго ў Вольне пасля звальнення з пасады бібліятэкара ў Шчорсах Ян Чачот.

Да пачатку другой сусветнай вайны гаспадары ў Есянёве род Слізняў. А жыццё тут спынілася ў канцы п'ятідзесятых гадоў. Апошнімі жыхарамі фальварка былі сем'я Быстрова Сямёна, Махнач Хвядоры, Місько Маніка, Пятрушкі Броні.

Аб паходжанні назвы фальварка ёсць такое паданне. Даўным-даўно жылі ў гэтай акрузе хлопец Есянь і дзяўчына Яся. Ён кахаў яе першым шчырым і бурлівым каханнем.

Аднойчы гулялі яны па беразе Змейкі ў месцы высокай і крутой горкі. Захацелася хлопцу выказаць дзяўчыне пачуццё свайго сэрца менавіта на яе вяршыні. Ён не чакаў, што Яся не прыме яго каханьня і, пачуўшы адмову, так пхнуў яе з гары, што яна забілася насмерць. Есянь, адчуўшы нядабрае, падае галавою ўніз і гіне.

З гэтага часу тое ўзвышша адны пачалі называць Есянёва горка, другія — Ясін бугор. Калі тут быў пабудаваны фальварк, то і ён атрымаў дваікі назоў: Есянёва і Ясін. Цяпер гэтая горка выглядае інакш: ад часу расунулася, распаўзлася, як кала сена пасля дажджу.

Гэта, вядома, легенда. Назва магла ўтварыцца ад дрэва ясеня, якое тут было пануючым.

Аляксандр ШОЦКІ, настаўнік

г. Баранавічы

З пошты "ЛіМа"

ЕСЯНЁВА

Артыкул Германа Брэгера «Вялікая гісторыя малых паселішчаў» /«ЛіМа» за 4 снежня 1992 г./ не толькі прыцягнуў маю ўвагу, але не на жарт заахвоціў да пошукаў і працы над гэтай тэмай. Лічачы вельмі цяжкім напісанне гісторыі былых пасяленняў, прапаную ўвазе чытачоў гісторыю фальварка «Есянёва».

І час і людзі як памялом падмялі тут. Каб не памяць людская, то толькі археолаг даказаў бы, што тут жыў чалавек і быў фальварак. Селішча яго знаходзіцца на Баранавіччыне над рэчкай Змейкай, прытокам нёманскай Удзі.

Упамінаецца Есянёва /Ясін/ у пісьмовых крыніцах пад 1885 годам.

На 1889 год гаспадаром Ясіна і маёнтка Вольна быў Слізень Генрых Рафалавіч, які меў тады 1680 дзесяцін зямлі. Раней тут гаспадарыў яго бацька Рафал Іванавіч /1803—1881/. На 1909 год у Есянёве было 3 хаты, жыхароў 20 чалавек.

У міжваенны час /паміж першай і другой сусветнымі войнамі/, як расказвае Януць Аляксандр Рыгоравіч /в. Ніжняе Чэрніхава/, Есянёва выглядала так. Дзядзінец яго акаймоўваўся з аднаго боку Змейкай, з суп-

Тэлебачанне

АКЦЁРЫ АПРАЎДАЛІ ЎСЁ

Рэтраспектыўны паказ цыкла перадач «Край» быў прымеркаваны да Дня незалежнасці Беларусі. Прынамсі, прымеркаванне недвухсэнсоўна абвясцілі з экрана ў самай першай перадачы вуснамі акцёра-вядучага Аляксандра Якаўлева. Той, у сваю чаргу, прапанаваў паслухаць голас, які... збярогся? дайшоў? перажыў? стагоддзі, — голас узятай у трубы рэчкі Нямігі. Для чаго апусціў мікрафон у каналізацыйны калодзеж...

Тое, што праз колькі часу казаў вядучы ў кадры і за кадрам, сталася набыткам з агульных месцаў кшталту: чаму на сваёй мове не размаўляем, каго за гэта ўшчуваць, як-такі пачаць размаўляць. Зрэшты, высветлілася, што вінаватыя самі і размаўляць мусім самі. Тутсама каларытна рыскаю мільганула цытаванне «Слова пра паход Ігаравы», які тэленамаганнімі гучаў як «Слова аб палку...». Так што пакуль рэжысёр з вядучым прапанаваў «чытанне краю беларускага як прыгодніцкае кнігі», хвіліны, прысвечаныя незалежнасці, струменілі, так бы мовіць, паўз — паўз гісторыю, культуру, мастацтва, палітыку. Выявіў Грэнвальдскае бітвы, Хатыні, Скарыны, Купалы, Сапегі, Машэрава, Каліноўскага на фоне абрыса карты Беларусі без моцнай закадравай падтрымкі складаліся ў выпадковы шэраг, хоць пры асэнсаваным навучанні распавялі б больш за любы тэкст...

Ды вось. «Мы павінны адпавядаць за страту», як давеў вядучы праграмы /мусім адказаць за страту. — Ж.Л./, «беларуская інтэлігенцыя павінна больш раскаваць...», «каб запаліць у сэрцах агонь гонару за свой край», «пачынаць трэба з маленства...» Дзіцячыя вочы перакрыліся планами Заслаўя, — адпаведна пад інфармацыю пра Рагнеду, Рагвалода ды захоп Полацка. На агні запалена гонару за свой край сам «Край» ніякавеў, курчыўся пад уласную ж заяву: «Наша перадача — не заняткі па гісторыі». Скіданую збоўшага, цалом-лапом робленую водпаведь беларускім манкуртам /іх сарамацілі, блытаючы канчаткі ды склоны/, сумленна суправаджаў гукі цымбал. І тут, перапра-

шаю, захацелася... ну хоць бы пачуць — Бакерыні, Голанда, Ванжуру, Мацея Радзівіла, Паізіелу, Глюка... Тым больш, што беларуская інтэлігенцыя беларускай інтэлігенцыі гады тры таму, запісваючы перадачу «Музы палацаў ды замкаў старадаўніх», абсалютна канкрэтна раскавала ўжо, падала ўжо гэты славыты пералік, — намаганні мастацтвазнаўцы Гурья Барышава. А рэжысёр Геннадзь Нікалаеў парупіўся ўзнавіць прыём тэатралізаванага абжывання мінулага, не грувасцячы ў кадры рэчы, а за кадрам — даведаны тэкст. «Рэжысёр — Віктар Акімушкін, рэдактар — Ігар Александровіч», — прачытала я ў цітрах «не заняткаў па гісторыі» і да гэтага часу не магу даць веры вачам сваім...

Цыкл перадач, як мага своечасова прыдуманы ў гонар беларускай незалежнасці ды паслядоўна даведзены да эфіру Ігарам Александровічам, кажучы шчыра ды цвёрда, зрабіўся роўным самой цяперашняй незалежнасці, прадэманстраваўшы, што 25 сакавіка не замяняецца механічна на 27 ліпеня адным рашэннем. Хай сабе і ўрадавым. Незалежнасць адноўленая — не роўня незалежнасці навапачатку. А менавіта агульнадзяржаўнае неакрэсленае стаўленне да мінулага і спарадзіла плыткія меркаванні і надта агульныя развагі ў шэрагу сюжэтаў усяго цыкла. Яны патыхалі то наіўнасцю, то няўпэўненасцю, то выдавалі на скоргаворку. Але скарыстання прыёмы ўзнаўлення ды падрабязнага «абжывання» мінулага ў кадры, ад інтэр'ераў да абліччэй вядомых асоб, выявілі слушныя і сур'ёзныя намеры

стваральнікаў «Края». За адным разам давеўшы шараговую нераспрацаванасць на БТ мастацкага ўзнаўлення, мастакоўскага ахопу розначасовай рознапластавай матэрыяльнай і духоўнай культуры любой з эпох, — попыту амаль не было. А так бы хацелася спадзявацца на працяг, — задума Ігара Александровіча проста вымагае працяг! Хоць, перапрашаю, расказаў беларускай інтэлігенцыі яго не адбудзеш. Ці не пра гэта кожную перадачу цыкла можна сказаць: ёсць накід, абрыс, шчырае намаганне сцэнарыста ды рэдактара, не падтрыманае па большыні сваёй уменнем ды разуменнем рэжысуры. Ёсць памкненне ўвасобіць тэму, але няма яе асэнсавання. Ёсць факт або досвед, а на экране — блуканні па пакутах непераканаўчага відэазрэгу. Аднак тэатралізацыя мінуўшчыны, акцёрскае пераўвасабленне ў людзей пераломных эпох, што мелася проста разнастайна выяўленую плынь, раптоўна пераважыла ўсе інфармацыйна-асветніцкія намаганні! Вядома, самую дыктоўную ролю адыгралі ў гэтым дзівя акцёрскія асобы. Двойчы не памыліўся з вядучым рэжысёр Сяргей Гавенка. Вобраз перадачы пра Іосіфа Гашкевіча, расійскага прадстаўніка на Японскіх землях, паходжаннем беларуса, у чый ролі ўдала-зацікаўлена выступіў купалавец Аляксандр Лабуш, звязаны з вабным абліччам ды ўсмешкаю Алены Пастрэвіч; асоба Андрэя Душакіна падначыла сабою самую дасканалую, на маю думку, перадачу, прысвечаную Гародні і яе гісторыі, перадачы, дзе задума ды ўвасабленне сталіся вартымі адно аднаго. /Рускі тэатр Беларусі, дзе маюць гонар працаваць Пастрэвіч з Душакіным, часам проста ўражае беларускімі нацыянальнымі магчымацямі сваіх акцёраў/.

Усё, што казалі і расказалі з экрана пра дыпламата Гашкевіча, як і пра іншых гістарычных асоб, спрычынены да «Края», можна прачытаць у кніжнай серыі «Нашы славытыя землякі», таму слухнасць і рацыю Ігара Александровіча не аспрэчыш: цікавей за ўсё было б на гэтых людзей... зірнуць. І

заўважыць, да якой ступені пасуюць нашым акцёрам гарнітуры, гальштукі-матылі, магістарскія шапачкі ды манты, карункавыя жабо, крухмальныя каўнерыкі, стыльныя капелюшы... Далікатнае намаганне вызначыць атмасферу эпохі ў кадры здзейснілася ў перадачы Гавенкі. Перадусім гэта — асуджанасць на адвечнае падарожжа, рух ды неспакой. Вобраз перадачы ўтварыўся простым прыёмам: аператар здымаў аўтамабіль, дзе месцілася здымачная група, акцёры перамаўляліся, паміж іншым пераходзячы на асноўны аб'ект сваіх падарожных клопатаў, — Іосіфа Гашкевіча. І нязмушана, добраахвотна інтанацыя пытанняў Алены Пастрэвіч, адрасаваных партнёру й суседу ў аўтамабіль Сашу Лабушу, міжволі ўзбуйніла крыху наіўнае інтэр'ю з самім Гашкевічам — сыграць яго самому, Лабушу, на жаль, давялося, мовім так, сцісла й каратка. Карацей не бывае.

Сярод самых разумных пытанняў да дыпламата праслізнула-такі адно, дакуліва-недарэчнае: вы, маўляў, не маглі карыстацца сваёю роднаю моваю, а ці ж памяталі вы яе? Калі б не інтанацыя актрысы... /У апошняй перадачы цыкла, прысвечанай Льву Сапегу, гэтаксама акцёрскім намаганнем знікла яўная няслушнасць з перадсмяротнае рэплікі героя, — ён прасіў не забываць нашу мову/. Пастановачныя моманты пералыніліся размовамі ў машыне, краямі і пад фінал, эмацыянальна кропкаю высновы Аляксандра Лабуша: «Калі б не місія Гашкевіча, дык яшчэ невядома, па якой парабале пайшло б развіццё Японіі!»

Сяргею Гавенку выпала здымаць і пра Саламею Русецкую-Пільштынову, дзе на фоне грунтоўнага расповяду Адама Мальдзіса мелася з'явіцца кабета эпохі барока, — «праз вілягурыстыя напластаванні апошняй ўжо прабівалася асветніцтва». Кабета «разумела, што сама — чалавек супярэчлівы, незвычайны», яе «ўспаміны напісаны з сапраўдным літаратурным бляскам», — каменціраваў стрыманы навуковец са сваёй стрыманаю навуковаю ўсмешкаю. Саламея, чыё з'яўленне было падрыхтавана такім уражлівым чынам, звярціла да думкі пра акцёрскі маштаб ды задачы рэжысёра, што не заўсёды адпавядаюць маштабу асоб, якіх кранаецца вымысел мастацкі. Ужо паводле эстэтыкі сваёй эпохі, — эстэтыкі барока, — Пільштынова мусіла б нас здзівіць; прапана-

Музыка

ЛЮБИМАЯ ДАЧУШКА ЖЫЦЦЯ

ПРА «ЛІЦВІНОЎ» І РЭЛІКТАВЫ ФАЛЬКЛОР

Неяк надарылася паслухаць касету, якую запісаў фальклорны гурт «Ліцвіны». Усё — ад мілагучнай назвы да самавітага прафесійнага спявання — задаволіла мой прыватнапалашуцкі густ і агульнабеларускае сэрца. Што ж, нашага воіску прыбыло! — падумаў я, цёпла ўспамінаючы знаёмыя мне самадзейныя і прафесійныя гурты, нахштат «Дзяніцы», «Неруша», «Свята», «Песняроў»... Але ж праходзіў час, а я ўсё не мог пазбавіцца нейкага трывожнага пачування. «Ліцвіноў» хацелася слухаць зноў і зноў. А трывожыла якраз тое, што было незразумела: з якой нагоды такая да іх прывязнасць. Галасы? У «Дзяніцы» ёсць салісты не горшыя. Магчыма, нейкае адметнае суладдзе ў ансамблі? Ды нічога такога, калі ўспомніць «Неруша» ці «Свята». І ўсё ж, і ўсё ж... Нешта лезла ў галаву і нашэптвала недаравальна-дзёржкую, кашчунную думку: «Такі калектыў на сёння ў Беларусі адзіны». Сабе ў адказ я толькі паціскаў плячыма і... зноў уключаў «Ліцвіноў». Тады яшчэ не разумеў, што сапраўды сутыкнуўся са з'яваў ў беларускім фальклорна-песенным мастацтве.

РАЗВІВАЦЬ ЦІ НЕ РАЗВІВАЦЬ?

Сёння распаўсюджаны ў асноўным два ўяўленні пра прыроду і прызначэнне фальклору.

Першае сцвярджае, што фальклор — гэта той падмурак, з якога растуць сцены будынка нацыянальнай культуры. Але, паколькі з-за даўніны часу ён, гэты падмурак, амаль урос у зямлю і парос мохам, — з уздыхам канстатуецца ягонае непрыстававанасць да сучаснага спабыўца культуры. Праўда, падмурак ёсць падмурак, і яго жыццёвая неабходнасць у існаванні той культуры, якая стаіць на ім, не аспрэчваецца. А проста сцвярджаецца, што яго

/фальклор-падмурак/ неабходна прыстававаць, рэстаўраваць, аднаўляць і «развіваць» згодна з тым, як развіваецца /«прагрэсуе»/ нацыя і яе культура. Такім чынам мяркуецца дамагчыся суладдзя паміж песенным фальклорам і сучасным песенна-музычным успрымманнем /густам/ нацыі. Больш таго, лічыцца, што пры гэтым фальклор захоўваецца ў жывой форме і ратуецца ад разбурэння ў часе. З такога пункту гледжання, у свой час «Песняры», а цяпер «Свята» дамагліся і дамагаюцца добрых набыткаў на карысць беларускай фальклорнай культуры. Дзеся прапаганды культурнай спадчыны і ўслаўлення беларусаў як нацыі паміж народамі свету тыя ж «Песняры» зрабілі вельмі і вельмі шмат. Як казаў неспартыўны Панікоўскі, «Паедзьце ў Кіеў і спытайцеся...» Сапраўды, і тамтэйшыя вам самі нагадаюць, абы дазналіся, што вы з Беларусі.

Ёсць і другое бачанне, якое сцвярджае, што фальклор — гэта камора, пуны, скарбніца, у якой захаваны, раз і назаўсёды, поўны архетып нацыі, увесь генетычны фонд народа. Ні «развівацца», ні «прагрэсавацца», ні гучаць «суладна з сучаснасцю» ён не можа і не павінен. Наадварот. Фальклор як эталон, нібы той заўсёды камертон выяўляе адхіленні ад генетычнай нормы культурнага гучання нацыі. І толькі ў гэтым і знаходзіцца яго каштоўнасць і сэнс.

Тут, як бачым, шлях «Песняроў» у якасці выратавальнага і «развіваючага» адмаўляецца. Між тым, факт смяротнай пагрозы жывому існаванню фальклорнага мастацтва з кожным днём, кожным крокам «цывілізаванай» рэчаіснасці робіцца фактам усё больш зладабдзённым. Сёння ў кожную труну вяскавай бабулькі-нябожчыцы смерць укладае часцінку, украдзеную ў народнага духу беларусаў, у яго геніяльнай творчасці.

Дзе ж выйсце, і ці можна наогул, маючы на ўвазе фальклор, весці гаворку пра тое, як знайсці Будучыню ў Мінулым?

ЯК ЯГО РАТУЮЦЬ

Па цяперашнім часе ў культурна-навуковым асяроддзі склалася некалькі традыцыйных, часам узаемадапаўняльных, а часам супярэчлівых спосабаў захавання духоўнай спадчыны. У адносінах да песеннага фальклору творчая інтэлігенцыя брыдзе па трох асноўных шляхах.

Першы шлях — так званы акадэмічны, калі фальклор збіраецца і занатоўваецца ў фондавых запісах, зборніках, фанатэках і г. д., як насены фонд у бібліагаў. Сюды можна дадаць шматлікія навуковыя працы на фальклорныя тэмы, якія, прынамсі, падварушваючы гісторыка-культурную свядомасць інтэлігенцыі, тым не менш уласна-фальклорнай праблеме выжывання мала што даюць.

Другі шлях — гэта прапагандаванне яшчэ жывога, так званага аўтэнтчнага /але я б сказаў — рэліктавага/ фальклору, з мэтай адцягнуць як мага далей яго забыццё, якое пагражае жывому фальклору яшчэ раней, чым надыздзе яго фізічная смерць, разам са смерцю апошняга пакалення-носьбіта. Маю на ўвазе тэлеперадачы нахштат «Запрашаем на вячоркі», розныя святы-фестывалі «з бабулькамі», шматступенныя агляды мастацкай самадзейнасці і г. д.

На трэцім шляху назіраецца актыўная творчая дзейнасць у спробах перавесці фальклорны матэрыял у плоскасць сучаснага жыцця, а, дакладней, сцэны. Тыя ж «Песняры», а як прыгледзецца, то і «Дзяніцы», і іншыя самадзейнікі і прафесіяналы надзіва суладна працуюць над тым, каб фальклор у іх выкананні

забілішчэй нейкімі новымі гранямі /пасучаснаму, вядома, адшліфаванымі/. І на гэтым шляху яны маюць вялікі плён і падзяку ад гледача, асабліва нацыянальна свядомага і музычна чулага.

Такім чынам, першы — «акадэмічны» — шлях збірання і захоўвання, класіфікацыі і сістэматызацыі, карпатлівай працы і навуковага служэння — і неабходны, і непазбежны. Ды, на жаль, ён далёка пралягае ад сучасных шляхоў грамадства, як і сам фальклор. Пры самым удзячным прызнанні неаспрэчных вартасцяў гэтай дарогі, на якой збіраецца скарб народнага духу, усё ж паўстае і мучыць пытанне: а ці будзе калі і кім запатрабаваны гэты скарб?

Гаворачы пра другі шлях, на якім займаюцца прапагандай яшчэ жывога рэліктавага фальклору, звычайна ўспамінаеш выказванні вядучых тэлевізійных «Вячорак», якія лейтматывам пераходзяць з перадачы ў перадачу і нават перавандравалі на старонкі перыядычных выданняў, там, дзе што-кольвечы гаворыцца пра самадзейнасць, асабліва фальклорную. Што ж гэта за магільныя словы, і якая ў іх такая мілая сэрцу журналістаў думка? А вось якая. На «Вячорках» побач з бабулямі звычайна сядзяць дзве-тры-чатыры «ўнучкі». Дык вось, абвясчае вядучы /а/ гэтыя ўнучкі — не проста ўнучкі, і не проста сядзяць, а прымаюць ад бабуль /і некалі панясучь/ эстафету бабульчынай песні ў цэму будучых вякоў!

На жаль, жыццёвая практыка відавочна пазбаўляе нас такіх спадзяванняў. На гэтым шляху таксама не гарантуецца пераемнасць фальклору ў сучаснай культуры. Тым больш не назіраецца пашырэння новага пакалення «ўнучак», а наадварот, іх робіцца менш і менш, як і іх бабуль... Наяве непазбежная дэградацыя, калі «бабка ўнучы не прыклад», калі ўсё больш пануюць разбэшчанасць, іронія, нігілізм, цынізм, рэчавізм і іншыя «небабульчыны» каштоўнасці.

Трэці шлях — апрацоўкі, асучасненне фальклору, перавядзенне яго ў плоскасць эстрады, як гэта ні парадасальна гучыць, здаваўся б самым прадуктыўным у сэнсе выратавання ад сучаснасці. Тут і адносна

ваная БТ Пільштынова нічым здзівіць сучаснага глядача не магла. Праўда, Святлана Фарыно, выканаўца ролі, усё рабіла... правільна, нават не блыталася ў тэксце. Але... Не Саламея, — выканаўца «... магла б спакойна сядзець і на Наваградчыне, і ў Нясвіжы», і не шукаць прыгод і, тым больш, не пісаць пра іх — ні шчыра, ні зусім. Сцэнарый Любові Філімонавай, наколькі мне ўдалося зразумець, зроблены быў якраз з добрым пачуццём меры, — адштурхнуцца б ад яго, як ад «фону» для баракальных прыгодды такіх самых баракальных апісанняў гэтых прыгод! Здаецца, проста, усё — на паверхні. Адштурхнуцца трэ было мацней, ці што?..

Рэжысёрскі прыём. Густ. Пачуццё меры. Прапанава. Здаецца, рэжысёру Мікалаю Грыгор'еву прыём падказваў Ігар Александровіч: перадача пра Казіміра Семяновіча, стваральніка й вынаходніка першай ракеты, распачыналася праходам па калідоры акцёра Андрэя Душачкіна і ягоном жа закадравым прадстаўленнем... самога сябе з усведамленнем задачы, якую вось-

вось дзевяццаць выконваць на глядацкіх вачах. Задачи ўжыцця ў вобраз чалавека, аддаленага стагоддзямі.

Прыём не быў дзевяццаць да належнага рэжысёрскага кшталту. Між тым, добра вядомы, прымальны, адпрацаваны, ён мог бы знітаваць у спраўны цыкл усе перадачы, прысвечаныя незалежнасці. Ён самы, прыём, мог бы, як той казаў, зняць адказнасць за недадуманы, недаабсталяваны інтэр'ер, або не цалкам адпаведны эпосе, часу ды месцу дзеяння строй, касцюм, гарнітур; ён жа, прыём, даваў спадзяванне на грунтоўнасць працы тэлевізійнікаў, а высветлілася, што стылізаваць, узнаўляць атмосферу ў кадры, рупліцца пра акцёрскія выгоды ды зручнасці яны не дужа імкнуцца. Чаго варты Леў Салега, які ў выкананні Андрэя Душачкіна часам падаваўся персанажам з магутнага, падрабязнага тэлесерыяла /чаму б, дарэчы, такі не стварыць?! /? Чаго варты быў Леў Салега, па самым вялікім рахунку — дбайца нацыянальнае незалежнасці, якога ці не ўпершыню прадставілі тэатральнымі сродкамі, — той Салега, якому ў кадры ніхто, акрамя акцёра

Душачкіна, не даў рады: агульны ды буйны план мянялі адно аднаго, камера падпіралася акцёрава падбароддзе, поза выканаўцы з закінутаю галавою вымагала простага спачування, бо так ні размаўляць, ні ваду з паднесенага келіха піць нязручна... Больш удалым момантам перадачы пра Салегу стаўся закадравы тэкст, начытаны Верай Ропат. У яе інтанацыях скруты Салегавай эпохі, якой хапала «і досведу, і парадоксу», здзіўлялі хваляваннем першаадкрывцы. Між тым спрактыкаванае вока адзначала, што Нясвіж, прадстаўлены самым падрабязным чынам, здымаўся гадоў гэтак колькі таму. Што ад некалькіх пасрэдных планаў маўклівага хлопчыка Стася, што насіў паміраючаму Салегу ваду ды запісваў за ім нешта, тхнула бутфорскім пылам надуманасці. Што рэжысёрская задача і ўмовы сцэнарыя, паводле якіх гаротнаму Салегу трыццаць хвіляў заставалася да сону, а карцеля яшчэ і раздзелы свайго Статута прыгадаць, і Стася ацаніць, і пра навуку паразважаць, і пра рэлігію, мала адпавядала не тое што жыццёвай верагоднасці, — здароваму розуму. Самот-

на-бязважка стала ўбаку пытанне з веравызнаннямі ды канфесіямі. /Салега, як вядома, прапагандаваў уніяцтва ды сімпатызаваў пратэстантам/. Ці мусіў тэле-Салега, падпарадкоўваючыся фантазіі Ігара Александровіча і пераканаўчасці Андрэя Душачкіна, выбаўляцца са скрутных умоў без аніякай дапамогі рэжысёра? Альбо — распавядаць ды згадваць... менавіта тое, што мы чулі-бачылі? Далікатнасць ва ўзнаўленні гісторыі, далібог, не на апошнім месцы быць мусіць...

Што да гарадзенскай перадачы, дык яна, стаўшы ўбаку ад распавядаў пра гістарычных асоб, вылучылася прастатою прыёмаў і задач, першаю з якіх было — паінфармаваць. Цудоўныя кропкі для здымаў з Замкавай гары знайшоў апэратар Уладзімір Дзёмкін. Небанальныя пытанні намесніку старшыні Гарадзенскага гарвыканкама А. Мілінкевічу задаў акцёр у ролі журналіста. Дарэчы, самы пачатак перадачы нагадваў пра ўменне імправізаваць: акцёру Душачкіну давялося асталёўвацца ў гатэльным нумары, і рэжысёр Гавенка схітрыўся ператварыць гэты праежак часу ў цікавы роздум пра чаканую работу, якая мусіць быць зроблена як мага лепш. Проста? Пераканаўча? І, да ўсяго, як высветлілася, цудоўна настройвае на небанальны лірычны лад інтэр'ю-распавяду, які, рупнасцю беларускай інтэлігенцыі, суправодзілі... Бакерыні, Голанд, Паізіела ў адпаведным выкананні гродзенскага аркестра, пра які імгненна памянулі ў каментарыі і не зусім памянулі ў цітрах. Фінал перадачы мацаваўся... рыцарам-ахоўнікам старажытнага горада, якому цікаўныя тэлевізійнікі таксама задалі нейкае пытанне, — ад гучнасці ўласнага рогату, прызнаюся, пытанне тое я не дачула. Акцёры апрадалі ўсё...

Жана ЛАШКЕВІЧ

Р. С. Спадзяюся, што «Край», працягваючы свой арыгінальны распавяд пра наш край, зможа парадаваць глядачоў новым цыклам, напрыклад, з жыцця і дзейнасці адноўленых тэлетэатральнымі прыёмамі асоб мінулага. Акцёры здолеюць выканаць любую рэжысёрскую задачу. Пераканаць у любой неверагоднасці абставін. Іх бы, акцёраў, яшчэ б падтрымаць...

Ж.Л.

Моманты здымак апошняй перадачы, прысвечанай Льву Салегу. У галоўнай ролі — Андрэй ДУШАЧКІН.

Фота Аляксея ІЛЛІНА і Алены ЕЖАНКОВАЙ

масавасць, і прэстыжнасць, і ўменне захапіць, прывабіць, сабраць удзячную аўдыторыю — стварыць мікрастыхію фальклорнага гучання ў культуры і культурным асяроддзі. Аднак гэты шлях па-ранейшаму застаецца шляхам артыстаў /прафесійных ці самадзейных/. Мікрастыхія не пераходзіць у стыхію нацыянальнай плыні. І таксама не бачна перспектывы...

Чаму так адбываецца? Пэўна, справа тут у самім падыходзе да фальклору як да крыніцы, з якой трэба чэрпаць, браць і выкарыстоўваць. Дзеля СВАЁЙ артыстычнай, канцэртнай або іншай якой патрэбы, няхай нават асветніцкай. Фальклор тут вольна або міжвольна адыходзіць на другі план, робіцца падручным сродкам дзеля нейкай іншай галоўнай мэты і, здавалася б, «асучаснены» — зноўку губляе надзею на выжыванне. Калектывы «трэцяга» напрамку могуць быць культурнай з'явай і зрабіцца прыкладам для пераймання чаго заўгодна: музычнай актыўнасці, служэння эстрадзе, сцэне, песні ўвогуле, але... не народнай песні як дамінантнай з'яве ў нацыянальнай культуры.

Як бачым, і гэты трэці шлях, не папярэджае і не знішчае пагрозы паступовага і няўхільнага адыходу фальклорнай свядомасці з душы народа і знікнення яго з жыцця, калі ён робіцца ўжо нераспазнавальны на духоўным далаглядзе нацыі, як усё больш і больш робіцца нераспазнавальнай сама нацыя на далаглядзе агульначалавечых варункў...

Не-не, вядома, адаптацыя фальклорнага свету да духоўнага свету сучаснага беларуса неабходная, як паветра! У дадатак, гурты эстрадна-фальклорнага напрамку размякчаюць закам'янеўшую глебу беларускай нівы, якую скавала марозам русіфікацыі, урбанізацыі, НТР-псіхалогіі, саветыкус-нігілізму: сцюдзёны вецер ХХ стагоддзя... І ўсё ж, пакуль мы не навучымся не толькі «адаваць даніну» фальклору, а паважаць яго як аснову, як самастойную і каштоўную з'яву; піць з яго не быццам дэгустуючы, а як п'е каву з крыніцы, каб наталіць смагу; разумець яго як нешта жывое, што існуе ў сучасці і патрабуе сілкавання, догляду і пшчоты, — датуль

не ўбачыць нам будучыні нацыянальнай, а толькі псеўданародную, урбанізаваную, а значыць, касмапалітычную і асуджаную на смерць.

А вось жа — прыбалты! Там адчуваецца: ДАНИНУ аддаюць хутчэй павявам сучаснасці /рок, эстрада, наогул поп-культура/, а фальклорнае /чытай: нацыянальнае/ мастацтва — законная аснова культуры. Я бачыў на святкаванні ў Таліне твары тамтэйшых «панкаў» /!/, якія слухалі нейкі свой эстонскі фальклорны гурт: захоплены, дзіцячыя, саўдзелныя. І на такіх жа святкаваннях, толькі ў нас, у Мінску: пагардлівыя, у лепшым выпадку — паблажліва-прызныя.

ЧАЦВЁРТЫ ШЛЯХ

Наш густ і слых дэфармаваны ўплывам заходніх, а, лепей сказаць, афразамерыканскіх мелодыка-рытмічных фігур. Скажоны і сам падыход да песні як з'явы і выніку побытавай культуры. На жаль, мы перасталі быць стваральнікамі і носьбітамі песні. Іх нам стварае і нясе прафесійная «каста» сцэнічных дзеячў, і мы да гэтага прывыклі так, што і не ўяўляем іншых, апроч сцэнічных, крытэрыяў годнасці, якасці, каштоўнасці песеннага мастацтва. А яны існуюць, тыя крытэрыі, як існавалі тысячагоддзі да нас.

Чамусьці мы лагічна захапляемся майстэрствам майстроў. Менавіта таму, што яны цяжка пераймальныя, недасягалыя для нас. Але лагічна было б, калі б і мы, і тым больш, майстры захапляліся непераймальнасцю саматужнага выканання! «Ліцвіноў» перш за ўсё і варта было б разглядаць як гурт людзей, захопленых дзівоснай і таемнай непераймальнасцю фальклорнай песні. Таму і звышмэта кіраўніка «Ліцвіноў» Уладзіміра Бярберава — максімальна набліжанае да аўтэнтычнага спявання.

Тут давайце супынімся на гэтым імпартным слове і паразважаем над тым, што такое аўтэнтычны фальклор увогуле. «Аўтэнтычны» — сапраўдны, правільны, сцвярджае тлумачальны слоўнік. У адносінах да фальклорнай песні за гэтым

азначэннем шмат што хаваецца. Народная песня — любімая дачушка жыцця, яна НЕАДРЫўНАЯ ад маці, яна НЕСАПРАўДНАЯ без маці, яна не АўТЭНТЫЧНАЯ. І чым далей ад жыцця, чым менш яна адпавядае жыццю, тым больш яна несапраўдная. Неаўтэнтычная. А ці ж можам мы сёння казаць пра поўную адпаведнасць песні жыццю-быццю нават нашых вясковых бабуль? Вось чаму я мусіў назваць той фальклор, які мы любім глядзець і слухаць у тэле- і радыёперадачах падобных да «Вячорак», — рэліктавым.

Бярбераў з болей разумее, што ў сучасным і ў будучым жыцці нашым ідэальна аўтэнтычнай песні быць не можа. Як кажуць — па вызначэнні. А вось імкнуцца да аўтэнтычнасці сёння нават вымагае і жыццё, і сумленне. Трэба спяваць, як жыць, і жыць, як спяваць, да чаго й імкнуцца «Ліцвіны». Таму падрабіцца пад іхняе гучанне амаль немагчыма. Фармальнае майстэрства, віртуознасць у перайманні не дапамогуць. Толькі паверыўшы песні як жыццё, успрыняўшы яе духоўны сэнс як прагматычны, усваяючы яе культуралагічны маштаб, — толькі тады можна і заспяваць, як спяваюць «Ліцвіны». Я адчуваю слабасць маёй аргументацыі: надта ўжо нібыта і галаслоўная, і прадурзятая, і прыхільная. Але давайце не будзем забывацца, што гаворка ідзе пра ПЕСНЮ, МУЗЫКУ, а гэта такія жанры, вартасці і перавагі ў якіх даводзіцца праз вушы. «Ліцвіноў», вядома, перадусім трэба слухаць.

У мастацкай літаратуры існуе закон праўды, праўдзівасці пісьменніка, як неабходнай умовы мастацкасці. Гэтак жа і ў фальклорнай дзейнасці сёння: можна сказаць, што мера аўтэнтычнасці выканання /спявання/ — гэта праўдзівасць, і мастацкасць залежыць ад праўды жыцця выканаўцы. Колькі праўды — столькі мастацтва. «Ліцвіны» хочуць жыць «па праўдзе». І ў гэтым іх асноўная ТВОРЧАЯ цяжкасць. Яны не паддаюцца кан'юнктуры. Яны за вярсту абыходзяць штампы, якія за апошнія дзесяцігоддзі набыла фальклорыстыка і фальклорысты. Праз гэта ў іх здараюцца непрыемнасці. Часам яны адмаўляюцца ад прэстыжнага выступлен-

ня, таму што ад іх патрабуюць «выгрышнага» рэпертуару. Гэта значыць зухаватага, прыпевачнага, сусальнага, амаль расейскага з выгляду. А беларуская песня, лічаць «Ліцвіны», не такога аблічча, і «выгрышнасць» яе ў геніяльнай таямнічасці, у лірыцы.

Здараюцца і казусы. Неяк ім адмовілі выступіць на канцэрце ў оперным. Сказалі: «Гэта не сцэнічнае гучанне. І ўвогуле, вы спяваеце, як нападлітку», — амаль слова ў слова паўтарыўшы... адно з метадычных павучанняў Бярберава на рэпетыцыях! «Спецыялісты» і не падазравалі, якая гэта была ўхвала «Ліцвінам», нават не заслужаная яшчэ...

Зараз я не здзіўляюся ўжо, чаму мне падалося тады, што гэты гурт унікальны і адзіны на Беларусі. «Ліцвіны» не пайшлі ні па адным з трох шляхоў. Хаця і збіранне песень, і жывыя кантакты з нашым старабыўным колам людскім, і сцэнічнае служэнне іх не абмінулі. Але, галоўнае, яны не спажыўцы /няхай у самым добрым сэнсе/, а служыць фальклору. Хаця, чаму ж: спажыўцы таксама. Яны спажываюць песню, як можна спажываць само жыццё, як рыба спажывае раку, возера, хвалю. Адносна іх — фальклор першасны, а яны, выканаўцы, другасныя. Нарэшце, «Ліцвіны» — рэальны прыклад для пераймання «унучкам». Чаму? Ды таму, што маюць усе перавагі гуртоў «трэцяга шляху» /малодосць, уваабленне сучаснасці, сцэнічнасць, аўдыторыю/, плюс валодаюць вялікай спакусай: яны даводзяць фактам свайго існавання, што і сёння можна СПЯВАЦЬ жывую народную песню «для душы». А гэта спакуса для вялізнай колькасці маладых людзей. Бо спяваць — генетычна закладзена ў чалавеку. А зараз гэта патрэба захлынаецца ў самым ладзе жыцця. ЗАРАЗ НЕ СПЯВАЮЦЬ!

Вялікая спакуса, вялікая надзея. Гэта чацвёрты шлях. І ён, пакуль, абра-ны адзінаю жменькаю маладых беларусаў — фальклорным гуртом «Ліцвіны».

Мікола ЗАХАРАНКА

В. Швабы, Лагойскі раён

1.
У палескім Петрыкаве я пабываў за пражытыя гады толькі аднойчы. Дзён з пяць. У пару для мяне не само светлае.
Сістэма, у якой мы жылі, выявіла тады да маёй персаны раздражнёную незвычайнасць. У кабінетах аддзела культуры ЦК КПБ, пад чым пільным наглядом была і газета «Літаратура і мастацтва», у рэдакцыі якой выпала мне досыць доўга працаваць, выспела меркаванне, што крамольную «ліберальную» пазіцыю пісьменніцкі тыднёвік займае таксама і з тае прычыны, што ў ягоным штаце ёсць я. Ды яшчэ начальнікам штаба — адказным сакратаром. Новапрызначанаму галоўнаму рэдактару — прафесійнаму нікчэмнаму, але порсткаму ў выслужлівасці, — рэкамендавана было ад мяне пазбавіцца. Што ён, лішне не цырымонячыся, і зрабіў.
З пятым пунктам маёй анкеты хутка ўлад-

паеду ў Петрыкаў, сядою дома вечарам на канапу і па завядзёнцы, вельмі пашыранай сярод мужчынскага насельніцтва Савецкага Саюза, уключаю радыёпрыёмнік, настройваюся ці то на «Голас Амерыкі», ці то на мюнхенскую «Свабоду». У эфіры, вядома, шалеюць глушылькі. Але праз віскат і хрып усё-такі чую знаёмае імя і адчайна гукаю жонку.

На «варожай хвалі» адольваў скавытанне глушылак упэўнены, з добра знаёмым нам абаім паблаглівым смяшком барытон. Заакіянскай карэспандэнтцы адказваў на пытанні, самаздаволена распаўядаў, як добра ўсё ў яго складваецца, наш універсітэцкі аднакашнік. Памяталі мы яго равеснікам-студэнтам — дасціпным халерыкам, схільным да неспадзяваных, з авантурным элементам учынкаў. Сустрэкалі пазней удачлівым кінадраматургам, па сцэнарыях якога ў

вялі іх на расстрэл, цудам з дзяўчынкамі вырвалася, калі бліжэйшы канваір нечага разявіўся ўбок; старая ж, з апухлымі ад голаду нагамі мама бегма выскачыць з імі не магла, загадала яе не трымацца, — тое назаўжды дакорлівым бодем засталася ў сястрыным сэрцы. За восемнаццаць месяцаў за дротам яшчэ і яшчэ прайшла там сям'я кругамі пекла, пакуль не пашчасціла ўцячы зусім, апынуцца ў лесе ў партызан. Брат і быў тым таксама шчаслівым — што сястра і пляменніцы выратаваліся. Напаўзабытай рускай мовай, літарамі ўперамешку кірыліцы і лацінкі разоў са тры пра гэта напісаў. Прыслаў фатаграфію — з падрослымі дзецьмі, з сябрамі падчас, пэўна, ўікэнду — для дому сястры па нашай паваннай нэндзе былі невялічкія глянцавітыя каляроўкі аконцамі ў казачнае, кіношнае, нерэальнае быццё. Прыслаў аднойчы пасылкачу з сякой-такой адзежынай.

Уладзімір МЕХАЎ

НАСТУПНЫМ ГОДАМ — У ПЕТРЫКАВЕ!

СЮЖЭТ З СЯМЕЙНАЙ ХРОНІКІ

кавацца куды на іншую сталую працу было тады няпроста. А жыць з сям'ёй адно на хісткія літаратурныя заробкі не здолеў бы — пісак я не з тых, хто творыць борзда і многа, ці багата выдаецца-перавыдаецца. Таму пры ўсёй неахвочасці да так званых вусных аўтарскіх выступленняў, прытым, што патрэбная і карысная ўвогуле справа гэтая ў нас нямаюча была скампраметавана некаторымі задумка панадлівым на яе ўвішнымі калегамі, пачаў выяжджаць з пучэўкамі-камандзіроўкамі Бюро прапаганды літаратуры па розных маршрутах і я. Які-нікія, а прыробак — выступленні аглачваліся.

Ды сістэма працягвала з падазрэннем абмацаваць мяне пахмурым незвычайным позіркам. У новааблічным, са змененай пазіцыяй «ЛіМе» з'явілася публікацыя, якая прыкліпала мне на лоб даносны палітычны ярлык. Скажу шчыра, я спалохаўся. Не арышту ці іншых выхваўчых захадаў КДБ — час быў усё-такі на ладнай адлегласці ад трыццаціх — саракавых сталінскіх гадоў, па-дурному, ні за нюх табакі, не халалі. Але, як газетчык са шматгадовым стажам, я добра ведаў метад цэкоўскіх алекуючых культур. Тэлефонным званком кіруючым кадрам газет, часопісаў, выдавецтваў, творчых саюзаў ветліва выказвалася парада не даваць пэўнай асобе трыбуны /ну і, самі разумеюць, тава-рышы, афішаваць нашу размову не трэба/ — і гатова, чалавеку перакрываўся кісларод. Прыходзіць бедалака ў адну рэдакцыю, у другую, прыходзіць у тое самае Бюро прапаганды літаратуры, і паўсюль, дзе яшчэ ўчора яго наму прыходу радаліся, пыталіся, ці не прынёс чаго навастворанага для друкавання, ці не згодзіцца тэрмінова напісаць артыкул па вострай надзённай праблеме, ці не выкраіў бы ў сваім бюджэце часу тыдзень на паездку ў надта цікавы раён, камандзіроўку можна выпісаць хоць зараз, — паўсюль сёння яўна хаваюць ад яго вочы, на выказаную згоду напісаць артыкул, пра які надоечы гаварылася, вяла адказваюць, што тэрміновасць адпала, выявілася, што дужа перагружаны партфель рэдакцыі, даўдзедца богведама колькі чакаць, пакуль напісанае апублікуецца, пры згадцы аб угаворанні згадзіцца на камандзіроўку просяць прабачэння, ці бачыце, высветлілася, што ў бухгалтэрыі амаль нічога не засталася на камандзіровачныя выдаткі. Я і спалохаўся, што гэтка тэатр можа быць наладжаны і для мяне. Перспектыва чучь дакорлівае ўздыханне сямейнай касы на аптызм не настройвала.

Дзякаваць богу, зробленая разведка супакоіла. Спалохаўся дарэмна. Забег у рэдакцыю «Звязды» — адрозна атрымаў заказ на рэцэнзію. Зазірнуў у рэдакцыю «Беларусі» — напамінілі, што абяцалі прынесці для часопіса нарыс. А ў Бюро прапаганды літаратуры прапанавалі паехаць з гутаркамі ў Петрыкаў. Забарончай тэлефоннай дырэктывы наконт мяне, зразумеў, нікуды не пастанула. Усё аставалася, як да пасквія ў «ЛіМе». Ад мітульгі журналісцка-літаратарскага жыцця я не быў адлучаны. Супакоены, амаль шчаслівы, ужо з білетам, не памятаю, на поезд ці аўтобус, якім зайтра

Мінску, Маскве, Рызе зняты былі досыць папулярныя ў свой час камедыі. Потым не абышоў нас розгалас ад узятай ім недзе на высокіх паверхах улады калатнечы за права эміграваць. І вось з недаступнай нам далечы, са свету, ад якога наглуха былі мы адгароджаны, хваліўся ён тым, як той свет скарае.

Тым, што за кароткі час напісаў там некалькі кніг. Тым, што яны адразу былі перакладзены на англійскую, французскую, іўрыт. Тым, што ў аўтарытэтай лонданскай газеце параўнаны быў з Шалам-Алейхемам. Тым, што новы раман выпусціў у Злучаных Штатах і ў сувязі з гэтым суды з Ізраіля прыехаў. Ужо выступаў у кнігарнях Нью-Йорка, Вашынгтона, Кліўленда, Кентукі, Бірмінгэма, Цынцынаці, а ўперадзе былі Чыкага, Лос-Анжэлес, Сан-Францыска, яшчэ гарады з марквэнаўскімі ды джэклонданскімі назвамі. Ён проста страляў у мяне гэтымі назвамі. Як пасміхаўся з маршрутаў, якімі езджу я.

Жонка паглядзела на мяне спачувальна: — Ён недзе ляціць у Лос-Анжэлес, а ты шчаслівы, што едзеш у Петрыкаў...

Хіба мог я тады ўявіць, што праз дваццаць гадоў чалавек, для якога не дзіва ні Лос-Анжэлес, ні які іншы амерыканскі горад — як не дзіва ні Парыж, ні Стамбул, ні Токіо, ні Іерусалім, — пра Петрыкаў будзе распітваць мяне прагна і ўнікліва!

2.

Тут мушу я адступіцца ў часы яшчэ даўнейшыя.

На зольку савецкай эпохі нашага краю, неўзабаве па заканчэнні ў нас грамадзянскай вайны, калі ні жонкі, ні мяне яшчэ не існавала, а жончына маці, мая будучая цешча, застаўшыся дзяўчом без бацькі, жыла ў кагосьці з яго багацейшых сваякоў, трошкі старэйшы яе брат эміграваў. Не з прычыны свядомай варожасці да новай улады — адкуль маладзенькаму, не надта асвечанаму мустачкоўцу было ведаць, якой яна будзе да такіх, як ён! — а, трэба думаць, з тужлівага песімізму ад таго, што бачылі вочы. Ад таго, што навокал каторы год вар'явала бязладдзе. Ад таго, што ў яўрэйскіх мястэчках рабавалі хаціны, вырывалі ў цэдзікаў бароды, гвалцілі жанчын як белыя, так і чырвоныя, як балахоўцы, так і будзёнаўцы. Урэшце, проста ад таго, што дома не спадзяваўся выбіцца з галечы.

Там, у Амерыцы — выбіўся. Мільянерам не зрабіўся, але, вывучыўшыся на фармацэўта, стаў гаспадаром невялічкай аптэкі. На маці і сястру, якія па ад'ездзе яго перабраліся настала ў Мінск, не забываўся — дасылаў пісьмы, фатаграфіі. Спачатку адзіночныя халасцяцкія, потым з жонкай, эмігранткай з Кішынёва, потым, перад вайной ужо, і з дзецьмі.

Засмучаны і шчаслівы быў, адшукаўшы сястру пасля вайны і атрымаўшы ад яе некалькі лістоў. Засмучаны, бо даведаўся, колькі жалівага выпала родзічам зазнаць. З маці, з дзвюма дочкамі сястра трапіла пасля прыходу ў Мінск немцаў у гета. З калонаў, у якой

Але прыпала аднаўленне сувязі паміж братам і сястрой на гады ў нашай дзяржаве хмура-прымаразныя — сорок семі, сорок васьмі. За тое, што атрымала пісьмы з Нью-Йоркскім штэмпелем, за страту годнасці савецкага чалавека — гэта ж трэба, прыняла ад амерыканскіх багацейшых пасылку з трантамі! — немаладую жанчыну са свежапомным пакутным мінулым затузала-зашпылялі. Панаслухалася здэклівага маралізавання на прыступках левіцы партыйнай іерархіі, — што карысталася вінаватай славай заслужанага партызанскага ўрача, маралізатару абыходзіла. Была не далучана да абароны дысертацыі і звольнена з медыцынскага інстытута, хоць мела рэпутацыю спецыяліста найвыскай кваліфікацыі: для інстытуцкіх кадравоў бездакорнасць дас'е выкладчыка была важней за кваліфікацыю. Ну і адступілася знясіленая перад вялічым дзяржаўным ідытызмам. Разумеючы, што і найменшы знак увагі з-за мяжы будзе рэгістравацца і залісвацца ёй у няўхвальнае, небеспадстаўна баючыся, што і на будучыні дачок — адна была студэнткай, другая школьніцай — можа нядобра адбіцца спрычынена гэтым яе падкантрольнасць ва ўсемагутных таемных службах, перастала на братавы лісты адказваць, маўчаннем паведамляла яму аб сітуацыі. У трыозе мацярынскай ахвярвала пачуццём сястрынскім. Хто без граху, перафразую біблейнае, няхай кіне ў памяць аб ёй каменем.

Да скону дзён сваіх так і не ведалі больш нічога цешча пра брата, брат пра яе. І амаль праз сорок пяць гадоў ад горкай зімы, у якую даўжэзнымі гадзінамі стаяла яна на прастрэленай у вайну назе перад інквізітарамі з рознаўзроўневых парткамаў, часам ужо цяперашнім, незразумелым, але паслясавецкім, пабудзіў нас з жонкай нека ўночы званок з Нью-Йорка, — можаце ўявіць, як здзівіўся я, пачуўшы гэта ад тэлефаністкі: «адказвайце Нью-Йорку». А тое, што ўцямілі з англійска-нямецка-рускай трасяні ў трубку далей, агаломшыла. Здарылася фантастычнае: мой пляменнік, што ў шырокай эмігранцкай плыні алошняй пары перамахнуў з берагоў Свіслачы на берагі Гудзона, расшукаў там стрыечных брата і сястру маёй жонкі. Тых, што ў нас на фатаграфіі саракапяцігадовай даўнасці — юнак і дзеўчанё. Цяпер юнак з фатаграфіі — відны хірург, дзеўчанё — прафесар-мовазнаўца. Абое, вядома, з уласнымі сем'ямі: жонка брата — пісьменніца, муж сястры — тэлевізійны журналіст.

Канечне, гэта ўжо даведзіла з інфармацыі пазнейшай — хто ёсць хто. Атрыманай пры тэлефонных размовах наступных — з перакладчыкамі. Калі можна было і нешта пытаць ды расказваць, а не адно, як было пры размове першай, смяцца, плакаць і выцягваць з памяці нямецкі ці яўрэйскі выраз, які магло ведаць і далёкія суразмоўнікі. Атрыманай з пісьмаў, якія да нас паляцелі.

У пісьмах мо адзінае слова прачытаў і зразумеў я і ў англійскім напісанні — Петрыкаў. Што зробіш, поўны невук я ў мове Хемінгуэя. Напісаў мой сваяк /не ведаю, ці

гэтак жа — сваяк — называецца муж жончынай сястры, калі сястра стрыечная?/, што адтуль ён карэннем. Ягоны бацька колісь быў у Петрыкаве рабінам. Эміграваў, як і жонкі маёй дзядзька, на пачатку дваццатых.

3.

Мінуў з той бяссоннай для нас ночы фантастычнай тэлефоннай весткі з Нью-Йорка год і адну з навазнойдзёных сем'яў — галінак генеалагічнага дрэва жончынага роду — мы абнялі ў Мінску. Сястру з раманным амерыканскім імем Джойс, яе мужа з імем для нас не гэтак экзатычным — Аўром, дзядзёй іх і ў Джосуа, заджынсаваных, як і мінскія равеснікі, студэнтаў. Дадам, што ад прозвішча сям'і дыхае Прыпяццо, а не Місісіпі з Місуры — Зарыцкія. І дадам яшчэ, што хоць агарнула нас страхам, калі далі яны знаць пра намер прыехаць, — жартачкі то, пры сённяшняй апакаліпсічнай яве вакол прымаць гасцей, ды яшчэ такіх! — былі мы ім сардэчна ўдзячныя за жаданне як хутчэй з намі ўбачыцца, за генетычнае радзінае пачуццё да зямлі, што ўзгадала і стала месцам вечнага спачыну дзядоў, прадзедаў, прашчураў.

Пра Петрыкаў падгалісты маладжавы Аўром — пяцьдзесят васьм, што за плячыма, з выгляду ніколі яму не даць — спытаўся ў першыя ж хвіліны на гэтай зямлі. Калі мы толькі-толькі абмяняліся пацалункамі ў аэрапорце. Ці запланаваў я ім туды візіт — у гняздо, дзе акрыліўся яго бацька? Калі не прадугледзеў, ці магу то паправіць?

Над праграмай, якой зоймем гасцей, мы нямаюча загадзя паламалі галаву. Джойс, пішучы, што яны да нас збіраюцца, палічыла патрэбным папярэзіць — як разумею, начытаўшыся пра карткі ў нас на масла і цукар, пра няспынны падскокі кошту хлеба, пра бязбожныя цэны на базарах, — каб мы не дужа высільваліся ў турботах, што будзем ставіць ім на стол. Гэта, напісала, для мужа, яе і дзядзёй малаважнае. А ў полі цікавасці ў іх перадусім уражанні мастацкія — карцінныя галерэі, музыка, балет /усё-ткі ж, пэўна, роднасны ён у Беларусі славу таму расійскаму, хоць наша краіна цяпер і суверэнная!/, тэатр драматычны, шкада, адпала: мова! Напісала, што ў бібліятэцы ўзялі яны кніжку пра Беларусь, другую, больш новую, згледзелі ў кнігарні — хочацца, зразумела, хоць трохі адчуць водар таго, пра што прачыталі. Ну і ўсе мы яўрэі, значыць, цікавіць і нацыянальнае жыццё супляменнікаў — культурнае, рэлігійнае.

Ды атрымалася так, што цяжкавырашальнай праблемай для нас паўстала якраз не сталаванне дарагіх гасцей, а забеспячэнне іх духоўнай пажывай — і названай, і неназванай у пісьме. З харчамі ясна — тут, мы не сумняваліся, спраце сакрэт савецкай і постсавецкай эканомікі, таямнікі, акую іншаземцам не ўхапіць: на паліцах магазінаў пуста — у халадзільніках у кватэрах поўна. А вось як я мог у жніўні, калі ў філармоніі быў не сезон, не афішавалася ніводнага канцэрта, прадэманстраваць ім узровень нашых аркестраў — сімфанічнага, камернага, народнага жыновічаўскага? Як мог пахваліцца адмысловым балетам, калі ў адпачынку з астатнімі мінскімі тэатрамі быў і оперны? Як мог пазнаёміць са станам яўрэйскага культурнага жыцця — пра рэлігійнае і не кажу, — калі сам ад яго далёкі?

Ну і не было ў мяне аніякай магчымасці шыкаваць перад імі прэзентам царскім — звазіць з Мінска ў Петрыкаў. Хоць пра гэта думаў — пра ваяжы і ў Петрыкаў, і ў Кухцічы пад Уздой, дзе стаяла колісь котлішча дзёда Джойс і жонкі. Нават званіў уздзенскай нараджэннем і дзядзёйствам Лідзе Арабей — ці захавалася ў тых мясцінах што ад пары дзядоў? Аднак прымусяць звыклых да камфорту амерыканцаў трэсціся некароткую дарогу ў нашых перапоўненых, не класных, мякка кажучы, па камфортабельнасці міжгародных аўтобусах; потым там, куды прыедзем, ліхаманкава зіркаць, дзе і як іх падсілкаваць; потым калаціцца, каб пры цяперашніх нашых бензінавых бядах не адменены быў аўтобусны рэйс адтуль у Мінск, — на ўсё гэта не адважыўся, збаяўся. Браць жа таксі або транспарт прыватны /сам я безмашыны, а машын спатрэбілася б, сама меней, дзве/ пры сённяшнім кошце — не з маімі прыбыткамі. Ды і траціць на ўтомную няблізкую паездку дзень, калі на ўсё гасцяванне ў нас мелі яны шэсць, было б не дужа ашчадна: праграму, паламаўшы галаву, мы здолелі намяціць ім дастаткова шчыльную, нябедную. Словам, пытанне пра Петрыкаў закрыў. Аўром не настойваў, развёў рукамі — не выходзіць, дык не выходзіць, вам тут відней.

І круцілка закруцілася.

Было бадзёнае з імі па вуліцах горада, пакуль трывалі ногі, — аказваецца; квартал,

сотні мо з чатыры метраў ад манумента на плошчы Перамогі да вуліцы Янкі Купалы і помніка пазту можна цюпаць цэлую гадзіну, гэтулькі ўнікае «што» ды «чаму» пра бачнае вачам, гэтулькі даводзіцца адказваць-расказваць.

Было высвятленне, удакладненне, адкрыццё ім вядомага, нам невядомага — ці наадварот — у долі-нядолі агульных продкаў, у лёсе звязаных з родам маладзейшых. То было як пры размовах удзень, калі нам памалілі ў гаворцы сябры з англійскай мовы, так і пры засяджаннях за поўнач, ужо без перакладчыкаў, калі абыходзіліся — нічога, разумеліся — варварскай крышанкай з нямецкай і ідыша.

Было звычайнае ўгляданне — нашае ў іх, іхняе ў нас — ды здзіўленне, што пры станаўленні ў гэтак непадобных светах, пры паларна розных шмат у чым уяўленнях аб светлым і цёмным, самапершым і другародным, ухвальным і саромным паміж намі столькі быццам спадчынага падабенства: ад таго, што ўнукаў-праўнукаў куцкіх дзядулі і бабулі ні тут, ні за акіянам не пацягнула ў гандаль і бізнес, да таго, што іх і нас аднолькава расчульваюць напевы Мантана.

Мы правалі іх шляхам, якім у лістападзе сорок першага прашкандыбалі ў калоне смертнай да месца расстрэлу бабуля Джойс, прабабка Іў і Джошуа, і мы звалі іх у Хатынь — знайсціся, ваялікі яму дзядуці, слаўны чалавек, памог з транспартам.

Мы падбаўшы пазнаёміць з гэтым іх, і самі збольшага дазналіся, як у нас жывуць яўрэйскія нацыянальныя асяродкі. Пабывалі ў бібліятэцы таварыства аматараў яўрэйскай культуры. Пабывалі ў інфармацыйным цэнтры, адкрытым у Мінску Ізраілем, — Аўром два гады працаваў у Ізраілі карэспандэнтам сваёй тэлекампаніі. Пабывалі ў зацесным дамку сінагогі.

Мы нешта прыадкрылі ім з гісторыі Мінска, гісторыі Беларусі і Расіі, што для іх — цёмны лес. У Нью-Йорку ў Джойс ёсць прыяцелька — паходжаннем князёўна Трубцякая. З тых самых Трубцякіх, да роду якіх належаў славны дэкабрыст. Дык калі мы праходзілі плошчай Свабоды, я паказаў на мемарыяльную дошку на будынку музычнай школы — што ў будынку быў колісь Мікіта Мураўёў, таксама відны дэкабрыст, паплекнік Сяргея Трубцякога. Джойс загарэлася — дошку трэба сфатаграфавач, прыяцельцы будзе цікава. І, прывабная, мілавідная, трохі збянтэжана спытала, асляпляльна ўсімнуўшыся прыгожымі, бялюткімі, як рэкламна-тэлевізійнымі амерыканскімі зубамі: а, дарчы, што яны такія, дэкабрысты?

— Няўжо не чула? — выявіў дасведчанасць Аўром. — Гэта тыя, што ў семнацца-тым скінулі цара, зрабілі рэвалюцыю. Што было з Леніным...

Але праз усё, чым поўныя былі дні, заўважыў я: што б нашы госці ні ўбачылі, куды б ні наведалься, аб чым ні зайшла б у іх гутарка з намі, з кім іншым, вуснамі Аўрома не-не ды памінаўся Петрыкаў. Была нагода ці не было яе, сур'ёзна ці жартам.

Са згаданага ўжо адзінага ў жыцці кароткага даўняга знаходжання ў Петрыкаве ў памяці маёй засталася, вядома, мала. Звесткамі пра гарадок, вычитанымі ў маладосці ў рарытэтах нахшталь «Живописной России» ці энцыклапедыі Бракаўа і Ефрона, не мог казырнуць таксама. Заснаванне паселішча з дзясцят стагоддзяў назад цягавым, збудова тут у сярэднявеччы князямі Аелькавічамі непрыступнага замка і пазнейшае разбурэнне яго расійскімі заваёўцамі, зычлівае суседства перад рэвалюцыяй на тры тысячы жыхароў дзюх цэркваў, касцёла, дзюх яўрэйскіх малітоўняў, у нейкай з каторых мазгаваў над талмудам, трэба думаць, і будучы бацька Аўрома, — відаць, гэта ўсё, што мог з сябе выціснуць, калі зноў і зноў вяртаўся Аўром да няўтомна яму, стваралася ўражанне, цікавага. Але ён спадзяваўся пачуць нешта яшчэ, усё пытаўся і пытаўся, запісаў, царпеў маё нямецка-ідышыскае, з пакутнымі родамі кожнага слова, варварства пры адказах. А ў краязнаўчым музеі ў аддзеле жывельнага свету кінуў на чучалы палескага звяр'я: такое і царпеў калі Петрыкава бегае?

Не магло не быць між нас, вядома, размоў пра чарнобыльскі боль Беларусі. Штораз Аўром са скрухай пералытваў, ці напоўз цень таго чорнага крыла на Петрыкаў.

Мы мелі гонар прывесці сваіх гасцей у майстарню Заіра Ісакавіча Азгура. З сардэчнага дазволу шанюнага мэтра. Не ведаю, як пра гэта правільней сказаць: на іх паглядзела там эпоха вачамі запартрэтаваных майстрам яе правядыроў і герояў, романтичных песняроў, старажытных вестуноў і бязвінных ахвяр, — ці атрымалі магчымаць небудзённа паглядзець на аблічча эпохі яны? Дык і ў майстарні, абыходзячы армію найадметных персанажаў, кожны з уласнай прыцягальнас-

цю і таямнічасцю, Аўром даўжэй, звярнуў я ўвагу, чым перад іншымі партрэтамі, пастаяў перад галавой легендарнага петрыкаўца дзеда Талаша. Мільганула чалавеку, што са знакамітым палескім лясным ваяром — у азгураўскім увасабленні вясковым разумнікам-хітруном — на петрыкаўскіх кірмашах маладым мог вітацца бацька?

Вось і думаю пра генетычную настальгію, выяву якой бачыў. Ці не робіцца яна нечым пашыраным на ўсё больш цеснай для людства планеце? Ці не рэагуе і ёю шмат у каго на свеце душа на халодную прагматычнасць, занудную цярозасць і рацыяналістычнасць, бессаромны цынзізм, скрозь цяпер уладна-наступальныя, агрэсіўныя? Са смугі далечы і даўнасці ці не вымалёўваецца атожылкам уцекачоў і выгнаннікаў пакінутае тымі векавое гнездоўе страчанага атлантыдаў светлага, па чым сумуецца, — ціхманай дабрыні, шчырай узаемалюбові, рознага мілага, ідылічнага яшчэ?

Здавалася б, што для іх радзіма продкаў, для чатырох, хто да нас прыехаў! Бацькам-дзядам тут было кепска — дзясцям-унукам там, дзе жывуць, добра. Мова, выпеставаная тут стагоддзямі, бацькам-дзядам блізка, — ім, дзясцям-унукам, незразумелая, чужая. Сённяшняе бязладдзе тут выклікае ў іх жах — з нашымі парадкамі ўчарашнімі, нядаўнімі не сутыкнуліся і дзякуюць за то богу. Тым не менш, я сведка, замілавана ўсё ў нас розумам і сэрцам паглыналі, яўна рады былі прыхінуцца да грудзей зямлі, што краўных стагоддзямі і грэла мацеркай, і сцюжыла мацыхай. Перакаці-полем бацькі-дзяды багата што знайшлі, але нешта і страцілі? Паставіў, бачыце, пасля сказа пыталынік, а сумняваюся, ці трэба яго ставіць.

...Дзён за два да таго, як мы праводзілі сваіх нью-йоркцаў дамоў, у кватэры ў нас ранічкай, усе яшчэ спалі, настойліва зазвінеў тэлефон. Незадаволенна зняўшы трубку, я пачуў па-руску:

— Гэта Марк з Атланты. У вас, ведаю, Джойс і Аўром. Калі ласка, мне каго з іх.

Спасонку, ды збіты з панталыку бездарным рускім вымаўленнем у трубы, ды не адразу ўшалопіўшы, што з Атланты — то не з суседняй мінскай вуліцы, я адказаў, што абое яшчэ не ўсталі, ні Джойс, ні Аўром, што лепей было б перазваніць ім пазней. Суразмоўнік пасоп і не згадзіўся.

— Ён у Петрыкаў ездзіў, Аўром?

Палічыўшы, што на провадзе хто з маскоўскіх Аўромавых сваякоў, а дваім ён тэлефанаваў ужо сам, ды пагаварыць не ўдалося — ні англійскай, ні ідышам масквічы не валодаў, я сказаў, што да Петрыкава далёка, Аўром туды не ездзіў. Сказаў, што, урэшце, магу яго пабудзіць, толькі ці гаворыць той, хто звоніць, па-англійску. Пачуў ужо трохі раздражнёнае:

— Так, мы будзем гаварыць па-англійску. Я стрычны брат Аўрома. Я звачу з Атланты.

Божухна, з Атланты ж, значыць, з Амерыкі! А цягну рызну, прапаную перазваніць!..

Заспаны Аўром, пераступаючы ў трусах з нагі на нагу, сярэдзіта кінуў у тэлефон скупое і бурклявае. Я спытаў, што Марку з Атланты закарцела дазнацца. Аўром махнуў рукою:

— Мешугенэр!

Мешугенэр — па-яўрэйску вар'ят. Як праз гадзінку, трохі даспаўшы, Аўром сваю сярэдзітасць патлумачыў, той Марк стаў атлантаўцам нядаўна, да таго такі быў масквічом. Прывізаны і ў Амерыцы фізік, аўтарытэты прафесар універсітэта, ён часта выязджае на прэстыжныя міжнародныя семінары і сімпозіумы — бываў у Францыі, Швецыі, Японіі, Індыі, недзе яшчэ. Ды от жа няцерп узяў даведацца, ці брат пабачыў на ўласныя вочы Петрыкаў. Так засварбела, аж пазваніў сюды, не перакаваў пару сутак, пакуль Аўром вернецца ў Нью-Йорк.

4.

Калі мы ў аэрапорце развітваліся і напаледка з Аўромам абняліся, я жартаўліва сказаў:

— Наступным годам — у Іерусаліме!

Гэта тысячагоддзі жыве сярод іудзей дзясцят такое найсардэчнае адно аднаму пажаданне — наступным годам ды спаткацца ў Іерусаліме. Бліз легендарнага зруйнаванага ў пракаветныя часы храма. Бліз святой Сцяны Плачу. Аўром — сын рабіна, а не атэістаў-камуністаў, як я. Ён лепш за мяне ведае падобныя выслоўі і што ў іх укладваецца.

Аўром зірнуў на мяне хітравата, падміргнуў:

— А, можа, лепш — у Петрыкаве?

Я радасна згадзіўся:

— Вядома, лепш — у Петрыкаве!

ГАЛІНА МАКАРАВА

Беларуская тэатральная мастацтва панесла вялікую страту. 28 верасня на 74-м годзе жыцця пасля цяжкай і працяглай хваробы памерла выдатная беларуская актрыса, народная артыстка СССР, народная артыстка Беларусі Галіна Кліменцеўна Макарава.

Галіна Кліменцеўна Макарава нарадзілася 27 снежня 1919 года ў Старобіне Слуцкага павета Мінскай губерні, у сялянскай сям'і. У 1930 годзе скончыла студыю БДТ-1 і ўсё яе сцэнічнае жыццё прайшло ў Беларускім Дзяржаўным акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы. Таленту Галіны Кліменцеўны была ўласціва дабрыня і псіхалагічная змястоўнасць, шчодрасць і выразнасць пластычнага увасаблення, праўдзівасць і шырыня творчага дзялянону. Не адно пакаленне глядачоў захаплялася яе бліскучым майстэрствам. За сваё доўгае артыстычнае жыццё яна стварыла шмат цудоўных вобразаў, кожны з якіх — выдатная старонка ў гісторыі нацыянальнага тэатра. Лёс жанчыны-маці, жанчыны-працаўніцы складаў асноўную тэму творчасці актрысы. Добра ведаючы жыццё простых людзей, блізка прымаючы да сэрца ўсе іх трывогі і клопаты, Г. Макарава здолела выказаць самыя запаветныя памкненні і жаданні свайго народа. Скіраваная на праўду жыцця, на выяўленне глыбін народнага духу ў ствараемых ёю вобразах, Галіна Кліменцеўна заўсёды заста-валася нацыянальнай актры-

сай у кожнай сваёй сцэнічнай рабоце. Найбольш ярка раскрыўся талент актрысы на матэрыяле беларускай драматургіі: Агата /«Паўлінка» Я. Купалы/, Юля /«З народам» К. Крапівы/, Кузняцова /«У ціхім завулку» А. Маўзона/, Дзятлічыха /«Людзі на балоце» І. Мележа/, Дар'я /«Апошні шанс» В. Быкава/, Праскоўя /«Адкуль грэх?» А. Петрашкевіча/, Ганна /«Вечар» А. Дударова/.

Асабліва заслуга належыць Галіне Кліменцеўне за багатае і многаколернае ўва-

ШУШКЕВІЧ С. С., КЕБІЧ В. Ф., ДЗЯМЧУК М. І., ГІЛЕВІЧ Н. С., ВАЙТОВІЧ Я. К., БУТЭВІЧ А. І., ГЕРАСИМЕНКА А. М., ЦІШКЕВІЧ А. І., ДУДАРАЎ А. А., ЗУЭНАК В. В., НІКІФАРАЎ В. А., КРАСІНСКІ А. В., ЧЫГРЫНАЎ І. Г., РАЕЎСКІ В. М., ВАШКЕВІЧ І. І., АЎСЯНІКАЎ Г. С., КЛІМАВА А. І., СТАНЮТА С. М., ТАРАСАЎ В. П., ШМАКАЎ Ф. І., ШАРАНГОВІЧ В. П., ЯНКОЎСКІ Р. І., ЯРОМЕНКА М. М., АРЛОВА Г. А., АЛЯКСЕЕВА Т. Н., БРАВАРСКАЯ З. І., ГАРБУК Г. М., ГЕРЛАВАН Б. Ф., ДАВІДОВІЧ Л. М., ДУБАШЫНСКІ П. П., ЗАХАРЭВІЧ М. Г., КАРМУНІН П. В., МІЛАВАНАЎ А. Л., ТАЛКАЧОВА Г. С.

Наш календар

5 кастрычніка — 90 гадоў з дня нараджэння пісьменніка Лазара КАЦОВІЧА /1903—1953/. Пісаў па-яўрэйску і па-руску. У перакладзе на беларускую мову выдаў аповесць «Сям'я» /1946/. Была перакладзена па-беларуску і аднаактова п'еса «Наша любоў». Л. Кацовіч аўтар кнігі прозы, для дзяцей, пісаў кінасцэнарыі і гумарэскі.

6 кастрычніка — 85 гадоў з дня нараджэння паэта Аляксандра МІЛЮЦЯ /1908—1944/. Асобныя творы змешчаны ў калектывных зборніках «Мы іх не забудзем» /1949/, «Сцягі і паходні» /1965/ і іншых.

13 кастрычніка — 105 гадоў з дня нараджэння графіка, жывапісца, скульптара Язэпа ДРАЗДОВІЧА /1888—1954/. Аўтар дзённікавых запісаў, праявіў таленты твораў.

17 кастрычніка — 145 гадоў з дня нараджэння поль-

скага пісьменніка Віктара ГАМУЛІЦКАГА /1848—1919/. Аўтар аповесці «На беларускіх разлогах», вершаў пра Беларусь.

20 кастрычніка — 185 гадоў з дня нараджэння Антона МУХЛІНСКАГА /1808—1877/, пачынальніка навуковай арабістыкі ў Расіі і на Беларусі, фалькларыста і краязнаўцы. З яго «Даследавання пра паходжанне і стан літоўскіх татароў» /1857/ пачынаецца вывучэнне беларускіх тэкстаў, напісаных арабскім пісьмом. Урыўкі з іх А. Мухлінскі ўпершыню транслітэраваў.

20 кастрычніка — 110 гадоў з дня нараджэння Вацлава ЛАСТОЎСКАГА /1883—1988/, гісторыка, публіцыста, літаратуразнаўцы, празаіка, акадэміка АН Беларусі. Аўтар «Кароткай гісторыі Беларусі» /1910/, «Расійска-крыўскага /беларускага/ слоўніка» /1924/, «Гісторыі беларускай /крыўскай/ кнігі» /1926/.

21 кастрычніка — 135 гадоў з дня першых запісаў

сабленне жаночых вобразаў з камедыі А. Макаёнка, які шмат роляў пісаў спецыяльна для яе.

Вялікім здабыткам беларускай драматычнай сцэны сталі ролі, выкананыя Галінай Кліменцеўнай у спектаклях па класічнай драматургіі У. Шэкспіра, А. Астроўскага, М. Горкага, вельмі многа было зроблена ў кіно і на тэлебачанні.

Высока патрабавальная да свайго таленту, Галіна Кліменцеўна была бескампрамісна і прынцыпова ў ацэнках мастацкіх вартасцей драматычных твораў і працы сваіх калег. Да яе гарнула-ся творчая моладзь, знаходзячы ў ёй аўтарытэтнага настаўніка.

За творчыя поспехі актрыса была ўзнагароджана ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга, сярэбраным медалём імя А. Папова, шэрагам іншых узнагарод.

Светлы вобраз Галіны Кліменцеўны Макаравай — выдатнай дзялячкі нацыянальнай беларускай сцэны назаўсёды застаецца ў нашых сэрцах.

26 кастрычніка — 90 гадоў з дня нараджэння рускага нарысіста і празаіка Мікалая ГЕРАСИМАВА /1903—1977/. У друку выступаў з 1924 года. Кнігі выходзілі ў Маскве і Мінску.

23 кастрычніка — 170 гадоў з дня нараджэння Адама ПЛУГА /Антоні ПЯТКЕВІЧА, 1825—1903/, польскага пісьменніка і публіцыста, жыццё і дзейнасць якога звязаны з Беларуссю. Аповесці «Сповідзь» /1848/, «Дзетазабойца» /1850/, «Нянька» /1857/ і іншыя нясуць у сабе і факты з жыцця беларускага народа. Захаваўся адзін беларускамоўны твор А. Плуга — апавяданне «Кручаная баба», якое было апублікавана ў 1918 годзе. А. Плуг пісаў таксама артыкулы пра культуру Беларусі.

Царква «Абуджэнне» ЗАПРАШАЕ

дзяцей 10—13 гадоў у тэатр-студыю «Прытча».

Першая сустрэча абудзёнца 10 кастрычніка а 10-й гадзіне ў памяшканні Тэатра юнага глядача.

Адрас тэатра: вул. Энгельса, 26, уваход службовы з двара.

Тэл. для даведак: 62-28-90, 42-46-45, 46-33-00.

Запрашаюцца дзеці і ў студыю выяўленчага мастацтва. Першая сустрэча абудзёнца 17 кастрычніка а 13-й гадзіне ў Палацы шахмат і шашак па вул. Маркса, 10, клас 12.

Тэл. для даведак: 71-69-13, 42-46-45, 46-33-00.

Х.ДУНЕЦ	(1932-35)
І.ГУРСКІ	(1935-41)
А.КУЛЯШОЎ	(1945-46)
М.ГОРЦАЎ	(1947-49)
П.КАВАЛЁЎ	(1949-50)
В.ВІТКА	(1951-57)
М.ТКАЧОЎ	(1957-59)
Я.ШАРАХОЎСКІ	(1959-61)
Н.ПАШКЕВІЧ	(1961-69)
Л.ПРОКША	(1969-72)
Х.ЖЫЧКА	(1972-76)
А.АСІПЕНКА	(1976-80)
А.ЖУК	(1980-86)
А.ВЯРЦІНСКІ	(1986-90)

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

- Святлана БЕРАСЦЕНЬ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (першы намеснік галоўнага рэдактара), Юрась ЗАЛОСКА, Міхась ЗАМСКІ, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Барыс ПЯТРОВІЧ (намеснік галоўнага рэдактара), Юрась СВІРКА

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захаравы, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі -- 33-24-61; намеснікі галоўнага рэдактара -- 33-25-25; 33-19-85; аддзелы: публіцыстыкі -- 33-25-25, пісьмаў -- грамадскай думкі -- 33-19-85, літаратурнага жыцця -- 33-24-62, крытыкі і бібліяграфіі -- 33-22-04, пазіліі і прозы -- 33-22-04, музыкі -- 33-21-53, тэатра, кіно і тэлебачання -- 33-21-53, выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў -- 33-24-62, навін -- 33-19-85, мастацкага афармлення -- 33-24-62; фотакарэспандэнт -- 33-24-62; бухгалтэрыя -- 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылца на "ЛІМ". Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.

Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах

Друкерня "Беларускі Дом друку"

Індэкс 63856. Наклад 12.000.

Мумар падпісаны 7.10.1993 г.

П 123456789101112
М 123456789101112

САМАЕ дзіўнае, што З'езд беларусаў свету, які мусіў надаць нам новай энергіі, абудзіць новыя памкненні і думкі, падзейнічаў так нечакана пасля свайго завяршэння: нібыта замарозіў усе нашы пачуцці і адныю мову. Замарозіў якраз на тым моманце, якім з'яўляўся сам з'езд /а ён — асабліва цяпер — ужо толькі момант у нашай гісторыі/, замарозіў у тым сэнсе, што спыніў усе нашы перажыванні на самім сабе, нібыта зафіксаваў усё бачанае і чутае на плёнку, але адключыў гук. Заставалася глядзець нямое кіно. Што датычыць немагчыма, то сапраўды тыдні два пасля з'езда не хацелася нічога гаварыць, нічога расказаць — хацелася як след разабрацца ў тым, што адбылося, асэнсаваць, ці так усё зроблена? ці тое?

прымянення сваім здольнасцям — не рэалізуюць сябе так, як здолелі рэалізаваць у выгнанні.

Трапіўшы тым ці іншым чынам за мяжу, апынуўшыся ў чужым асяродку, яны не згубіліся і не разгубіліся: яны занялі там тую «экалагічную нішу», якая не была запоўнена тымі грамадскімі ўтварэннямі, з якімі яны сутыкнуліся. Запоўнілі таму, што яшчэ задоўга да свайго ад'езду /генетычна/ яны былі... прыстасаваны да гэтай нішы: іхнія здольнасці і тэмперамент ці не найлепей адпавядалі гэтай нішы, і праз тое яны здолелі рэалізаваць сябе, а многія з іх зрабіліся асобамі, якіх ведае цяпер увесь свет.

Набыўшы такім чынам тое, да чаго яны — хто падсвядома, хто свядома — імкнуліся /да самарэалізацыі/, яны азірнуліся ў гэтай нішы і ўбачылі, што яны, як і былі, па-ранейшаму засталіся сынамі і дочкамі сціплай, руплівай і ў нечым нязлом-

У сувязі з гэтым узнікае яшчэ адно пытанне, якое патрабуе адказу не заўтра, не некалі пазней, а сёння, і пытанне гэта ставіць перад намі само жыццё: калі да нас так паставіліся на Бацькаўшчыне, то куды ж нам ехаць? Зноў... у выгнанне? Ці ўсё ж — дамоў! на Радзіму?

Бацькаўшчына, як вядома, адна, яе не мяняюць, як вопратку. Да яе ўсё роўна вяртаюцца. Але ці гатовая яна прыняць нас, блудных сыноў і дачок? Прыняць па-бацькоўску — даруючы нам і нашы памылкі, калі яны ёсць, і тое, што кінулі яе некалі, палічыўшы, што там, за мяжою, будзе жыць лепей?..

Але хіба гэта толькі наша віна, што мы яе кінулі? Вінаватымі заўсёды бываюць абодва бакі, хача вінаватасць, бяспрэчна, розная. Але, напэўна, адна віна кампенсуе другую. І калі маеца жаданне, каб твае сыны вярнуліся, трэба, відаць, пагадзіцца на гэтую кампенсацыю ў тым ці іншым выглядзе: па вялікаму рахунку яна ніколі не прыносіла шкоды. І не трэба выступаць ніякіх умоў для вяртання: сэрца таго, хто прымае, павінна быць чыстым — ад папрокаў ці нейкіх новых патрабаванняў, абумоўленых часам, — бо тады вяртання зноў не адбудзецца. Ніхто ж ад яго не адмаўляецца: як жаданне і патрэба душы — яно застаецца, толькі адсоўваецца на няўзруны час. На які — вызначыцца само. І гэта сітуацыя падказвае нам наступны наш крок — справы! Гэта адзінае, што нам застаецца.

Не трэба разумець гэты артыкул як закросліванне таго, што зроблена з'ездам. Гэта — уражанне ад яго, магчыма, спрэчнае, уражанне, якое не залежыць ні ад чыйго сэрца /у тым ліку і майго/ жадання бачыць з'езд і ўсё, зробленае на ім, толькі пазітыўным альбо толькі негатыўным; гэта тое, што вынікае само сабой і наўрад ці можа быць абвергнута. Але нават і адна дажджынка, што трапіла за каўнер, робіць пагоду ў нашай душы, а каму хацелася б, каб там было хмарна?!

Відаць, не трэба сумнявацца, што пастанова, прынятая з'ездам, будучы цвяроза разгледжаны ўрадам рэспублікі, і прапановы, выказаныя ў іх, праз нейкі час набудуць канкрэтнае ўвасабленне ў тых ці іншых заканадаўчых актах, што, бяспрэчна, падыве нашу работу на новы ўзровень, дазволіць наладзіць яе так, каб яна прыносіла сапраўдную карысць Бацькаўшчыне. Бо паўтараць тое, што рабілася да склікання з'езда, ужо немагчыма: канкрэтны перыяд патрабуе канкрэтных дзеянняў. Тое, што раней было добра — стварэнне суполак /я маю на ўвазе блізкае замежжа/ і адпаведнае гэтаму стварэнню інтэлектуальнае тузанне, калі ўсё, што ні зробіш, лічылася дасягненнем, — не можа цяпер задавальняць ні дыяспару, ні метраполію. Трэба шукаць новыя шляхі, ставіць новыя задачы, каб дзейнасць наша не зводзілася да прыгожых, але парожніх на справы поклікаў кшталту «Ах, як я люблю Беларусь».

У сувязі з гэтым хацелася б спыніцца на адным пытанні, якое і падказвае нам канкрэтны дзеянні на цяперашні канкрэтны перыяд. Ідэя стварэння ў Санкт-Пецярбурзе Беларускага грамадска-культурнага цэнтра і Беларускага гандлёвага дома /яны будуць існаваць як дзве раўнапраўныя адзінкі, вырашаючы кожная свае задачы, але памагаючы адна адной/, ідэя, якая на ўрадавым узроўні яшчэ да з'езда знайшла падтрымку як у Менску, так і ў СПб, дае падставу спадзявацца, на станоўчае яе вырашэнне і дапамога, на маю думку, хутчэй і лягчэй ажыццявіць адзін пункт са Звароту ўдзельнікаў з'езда да парламента і ўрада Рэспублікі Беларусь. Я маю на ўвазе 24-ты пункт гэтага Звароту — аб падтрымцы Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына» ў выданні газеты для беларусаў замежжа. Прапанова і своечасовая, і слушная, але варта зазначыць наступнае: калі ўлічыць, што рэзідэнцыя «Бацькаўшчыны» знаходзіцца ў Менску, то, верагодна, не будзе памылкай палічыць, што рэдакцыя мяркуемага выдання будзе размешчана таксама ў Менску, што, з аднаго боку, зразумела, а з другога — немазгагодна.

Палюць газета будзе рабіцца для беларусаў замежжа, то і размясціць яе /саму рэдакцыю і ўсю неабходную для выдання тэхніку/ варта было б таксама за мяжою, бо такая газета павінна быць перш за ўсё незалежнай: і ад уплыву ўрадавых структур, і ад уплыву самой дыяспары. Мы маем ужо «Голас Радзімы» /выдаецца ў Менску/, маем «Беларусь» /выдаецца ў Злучаных Штатах/, маем шмат іншых выданняў у розных краінах, але ці адпавядаюць яны тым задачам, якія ставяць перад «Бацькаўшчынай» і перад усім замежжам? Згодзен, усе пазначаныя і не пазначаныя тут выданні робяць вельмі важную справу па абуджэнні нашай свядомасці, але ўсе яны — і гэта, бадай, не заган, а непазбежны вынік — «прымацаваны» да канкрэтных краін і канкрэтных катэгорыяў, што само сабой вымушае іх адлюстроўваць перш за ўсё інтарэсы і памкненні менавіта гэтага канкрэтнага катэгорыяў, і гэтак, не ў крыўду скажаць, «местачковасць» зніжае ў некаторым сэнсе іх вартаць, хача і з'яўляецца іх адметнасцю.

І калі ўжо гаворка зашла пра газету для ўсяго беларускага замежжа цалкам, то хацелася б, каб яна была пазаўважна пералічаных вышэй «недахопаў». Пазбегнуць іх можна толькі ў тым выпадку, калі будзе забяспечана яе незалежнасць, у сэнсе «непрымацаванасць» да канкрэтнай дыяспары, што азначае — калі будзе абрана найбольш нейтральнае месца для рэзідэнцыі будучай газеты. І найбольш прыдатным для гэтага месцам з'яўляецца, на маю думку, Санкт-Пецярбург, а калі яшчэ больш канкрэтна, то менавіта Беларускае гандлёвае дома, які, будзем спадзявацца, адчыніцца ў гэтым горадзе. Не хацелася б крыўдзіць сваёй прапановай суайчыннікаў ні ў Менску, ні ў Амерыцы, ні ў Польшчы, ні дзе-небудзь яшчэ, але Санкт-Пецярбург уяўляецца найбольш зручным месцам для стварэння і нармальнага існавання задуманага выдання.

Для Беларусі настаў час ахвяраваць разумна. Тыя ахвяры, якія яна прынесла, выклікаюць адно смутак, і гэта зразумела, але не варта наракаць на лёс: ён такі, якім мы яго маем. Ахвярнасць разумная — зусім іншага кшталту: не трэба баяцца аддаць іншым тое, што ў выніку прынясе большую карысць. Дык ці варта адмаўляцца ад свайго будучыні? Ад таго, што ніводзін беларус не будзе стаяць перад дылемай — куды ж яму ехаць?

Куды? — На Бацькаўшчыну!

Анатоль КІРВЕЛЬ

г. Санкт-Пецярбург

З пошты "LiMa"

МЫ НІКОЛІ НЕ ВЕРНЕМСЯ?

РЭХА З'ЕЗДА

Такое незвычайнае ўздзеянне — і гэта робіцца ясным толькі цяпер — было выклікана перш за ўсё неардынарнасцю самой падзеі, яе маштабнасцю, якая засланялася раней непасрэдным удзелам у з'ездзе, і ў першыя дні пасля свайго завяршэння ён бачыўся толькі неверагодным феерверкам — феерверкам сустрач, гутарак, знаёмстваў, феерверкам асоб, думак, — і ўсё гэта разам падтрымлівала адчуванне свята, якое — насуперак не вельмі аптымістычным прагнозам /у тым ліку і майм асабістым/ — усё ж адбылося.

Але феерверк — з'ява часоваая, не разлічаная на тое, каб любавалася ёю без перапынку. Усё, што мы мелі, што назапасілі за доўгія гады адарванасці ад Радзімы, успыхнула ў тыя дні ў агульным парыве энтузіязму, узнісла і святочна і згадала ці не — невядома, але адбылася ў памяці. То калі гэта быў усяго феерверк — якая з яго карысць?

Відаць, гэта думка і турбавала мяне ўвесь час, не дазваляючы выказацца ні публічна, ні ў прыватных размовах: калі не ведаеш адказу — пра што будзеш гаварыць? Адзіным выключэннем з правіла, якім я кіраваўся, было невялічкае інтэр'ю Беларускаму радыё, але гэта адбылося яшчэ ў Менску, непасрэдна пасля з'езда, і яго можна не ўлічваць, бо немата, пра якую я казаў, прыйшла пазней — ужо калі прыехаў у Пецер і нібыта мусіў жыць па-новаму. Але ніяк не выходзіла: немата трымала вельмі моцна і даволі доўга.

Прабіў яе мой сябар Косця Лустач, які адшукаў мяне праз тыдзень «ЛіМ» /шыры дзякуй за гэта шаноўнаму выданню/. Косця родам з Карэліч — недзе блізка ад яго нарадзіўся Барыс Кіт, наш слаўты зямляк. Воляю лёсу Косця апынуўся на Поўначы, у Мурманскай вобласці, жыве і працуе там у пасёлку Умба звыш дзевятнаццаці гадоў. Спачатку настаўнікам, а потым і да гэтага часу — кіраўніком кіна- і фотагуртка пры Дома піянераў, мае сям'ю, кватэру. І калі ён зусім нечакана прыслаў мне ліст /мы не бачыліся гадоў пятнаццаць, калі не болей/, я здзіўлены найперш таму, як нязмушана і як прыгожа выказвае ён свае думкі на добрай беларускай мове! А ў юнацтве, здаецца, і не захапляўся надна беларускаю — ставіўся да яе так, як ставілася большасць беларусаў у тыя часы. А вось бачыце, усё ўспомніў, усё аднавіў, жывучы далёка ад Радзімы, і гэта, напэўна, не якаясь яшчэ адна прыемная выпадковасць, а хутэй заканамернасць: чым больш у табе беларускага, тым ярчэй абуджаецца яно ў выгнанні, прымушовам ці добраахвотным.

Косця прыслаў ліст якраз напярэдадні з'езда, і я паабяцаў яму, што наступным разам абавязкова раскажу пра тое, што ж адбывалася на з'ездзе.

І вось, прыкладна тыдні праз два — раней аніяк не мог, — засеў нарэшце за ліст і, напісаўшы колькі радкоў, нечакана адчуў, што немагчыма, што мне ёсць што сказаць. І не толькі Косцю. Скажаць усім, хто прысутнічаў на з'ездзе альбо толькі чытаў пра яго, скажаць тое, што засталася па-за ўвагай прэсы ці якіх іншых сродкаў інфармацыі, расказаць пра тое, што непакоіла мяне ўвесь гэты час, бо, толькі сеўшы за ліст, я зразумець нарэшце прычыну свайго маўчання, сваёй немагчыма: у нейкі незаўважаны мною момант мне з усёй яскасцю адкрылася тое, што з'яўлялася калі не галоўным, то, напэўна, найбольш важным вынікам з'езда. Нават і не вынікае, а тым, што адбываецца само сабой, як, напрыклад, само расце дрэва ці трава, але праз гэта «само» мы маем у наяўнасці і дрэва, і траву.

«Так, — пісаў я Косцю, — на з'езд прыехалі надзвычайныя выключныя людзі /асабліва з далёкага замежжа/, людзі, якія ўсіх сябе прысвяцілі справе адраджэння беларускасці, добрыя, шырыя і спагадлівыя людзі, якіх, можа, так не хапае на Бацькаўшчыне /альбо іх проста не відаць — з-за іхняй сціпласці/... І вось тут — нечакана спыніўшыся пасля гэтых слоў — я нібыта нанова ўбачыў іх /ўспомніце той стан замарожанасці, калі ўсё нібыта спынілася, але праз тое яскрава адбылася ў памяці/, і мне раптам зрабілася надзіва ясным тое, што хавалася на працягу двух тыдняў: што ўсе гэтыя добрыя і шырыя людзі, якіх я пачаў на сваё вочы, гэтыя людзі ніколі — падкрэсліваю: ніколі! — не паедуць на Беларусь, каб застацца там назайсёды. Не паедуць не таму, што яны не любяць сваю Радзіму, а таму, што ім не будзе чаго рабіць на сваёй Бацькаўшчыне: яны не знойдуць

най нацыі /што яны — беларусы!/, і задаліся пытаннем: а ці нельга зрабіць што-небудзь для сваёй Бацькаўшчыны, тым больш цяпер, калі яна набыла незалежнасць /можа, тую самую, якую набылі яны, з'ехаўшы ў свой час з роднай зямлі, якая не хацела быць ім роднай/. І вось яны дэдаваюцца, што Бацькаўшчына запрашае іх на З'езд беларусаў свету. Хто ж не паедзе на такі сход?! І яны паехалі. З жаданнем прынесці карысць сваёй Радзіме, аддаць ёй свае здольнасці і набыткі. І што яны ўбачылі?

Яны ўбачылі тое, што ўсе нішы, якія яны маглі б запоўніць, здаецца, занятыя /адпаведнымі на гэта людзьмі альбо не — іншая справа/, а сілком уціскаць сябе ў гэтыя нішы /хай і з добрымі намерамі/ падалося ім нетактоўным /у цывілізаваным грамадстве так не робіцца/.

І яшчэ адно зрабілася ім відавочным: нават адшукаўшы такую нішу /ці хача б шось падобнае на яе/, яны ўсё роўна будуць адчуваць сябе ў ёй не зусім утульна — праз тое, што тыя якасці, якія яны цэняць у сабе найбольш /мэнавіта тыя, якія памаглі ім зрабіцца асобамі/, зусім не спатрэбяцца ім на Беларусі: тут іншыя стасункі, іншая шкала вартасцяў, і яны не здолелі здзейсніць сябе так, як здзейснілі за межамі Бацькаўшчыны.

Ніхто не запрашаў іх застацца — іх запрасілі на з'езд, — і яны вельмі тонка адчулі гэту акалічнасць. І прагавалі на яе таксама надзвычай тонка: развіталіся з Беларуссю так, як развіталіся з гаспадарамі, якіх не жадаюць крыўдзіць — з легкай і шырай усмешкай і аб'яцаннем абавязкова прыехаць зноў, — але ў гэтай лёгкасці і шырысці адчувалася жаданне найхутчэй апынуцца там, дзе ім ужо зручна, ужо звычайна, і дзе яны без перашкод і непатрэбных маральных затрат могуць усяго сябе аддаць той справе, якую яны абралі.

Мэнавіта гэтая дзіўнасць іх паводзін — незвычайная стрыманасць у пачуццях і спалучэнні з выпрацаванымі іншым жыццём — жыццём за мяжою — выключным тактам і ветлівасцю — настолькі заблытавала агульную карціну таго, што ж для гэтых людзей азначаў з'езд, што, як бачыце... спатрэбілася больш за два тыдні, каб разгадаць гэту загадку, якая не давала мне спакою.

Спакусіўшы іх магчымасцю пабачыць Радзіму, яна не дала ім галоўнага, на што яны, па ўсёй верагоднасці, разлічалі, — магчымасці вярнуцца. Не турыстамі, не ганаровымі гасцямі, не прадстаўнікамі замежжа, а людзьмі, якія маюць бяспрэчнае права жыць на сваёй Радзіме, прымаць удзел у яе жыцці, памагаць ёй, чым можна, карацей, быць паўнапраўнымі грамадзянамі свайго роднага краю.

Хіба ж не гэта было галоўнай мэтай з'езда?! І калі не — то нашто было турбаваць увесь свет? Нашто трацілася столькі сродкаў і столькі намаганняў і Яўгенам Леўцам — стваральнікам ЗБС «Бацькаўшчыны», і Ганнай Сурмач — цяперашнім кіраўніком Згуртавання, старшынёй арганізацыйнага камітэта па падрыхтоўцы з'езда?!

Магчыма, я спяшаюся; магчыма, ужо сёння хачу таго, што адбудзецца некалі пазней — само сабой і натуральна, — калі не будзе ўзнікаць аніякіх праблем і перашкод, якія ўзнікаюць сёння, але мэнавіта адчутая імі /інтуітыўна схопленая/ немагчымасць вярнуцца /пераважна па маральных і, відаць, самых глыбокіх прычынах/ і была тым самым каменем, аб які спатыкнуўся не адзін я, каменем, які прывёў да нематы, каменем, які трэба падняць і прыбраць з дарогі.

Разумець, што немагчыма вырашыць усё адразу, і дзякуй Богу, што задачы, якія стаялі перад з'ездам, нейкім чынам вырашыліся /так ці не так — пакажа будучае/, але вылучаючы, як асноўнае мэта, ідэя кансалідацыі, па-простаму — ідэя адняння /давайце ўжо гаварыць на сваёй мове!/, прадугледжвае перш за ўсё /як сваю лагічную неабходнасць і перадумову/ такое дзеянне, яе вяртанне. Без вяртання няма адняння. Як і наадварот. Бо гэта адзін працэс. І тое, што вяртанне магчымае, якраз і трэба было паказаць замежным гасцям. Паказаць, што іх — чакаюць! Тут, на роднай зямлі, на Бацькаўшчыне!

На маю думку, з'езд мусіў сабрацца, каб адказаць найперш на гэта пытанне, а потым — на ўсе астатнія. А паколькі атрымалася наадварот, то вяртання, у высокім яго сэнсе, не адбылося. Адбылося... адмаўленне! Не ад Беларусі! Ад гэткай — цяперашняй! — Беларусі.